NI ZA IZPOSOJO NA DOM

ZBORNIK

NAKLO

1960

ZBORNIK
NAKLO 1960

G

G 5744
7334

OSREDNJA KNJIŽNICA
OBČINE
KRANJ

N9350/1962

Redakcijski odbor: Jože Kožuh, Dušan Feldin, Franc Križnar, Andrej Okorn, Ivan Zupan

V Naklem praznujemo v letu 1960 vrsto pomembnih jubilejev, zato se je šolski odbor osnovne šole Naklo odločil, da izda v počastitev

100-letnice obstoja osnovne šole,
60-letnice obstoja zadružništva,
50-letnice obstoja gasilstva,
30-letnice dela telesno-vzgojnega društva in
15-letnice osvoboditve

»Zbornik«, v katerem želi prikazati delo in razvoj posameznih jubilantov ter najvažnejše dogodke iz narodnoosvobodilne borbe na področju Naklega.

Redakcijski odbor

V Naklem, junija 1960.

Naklo – panorama

Jože Kožuh

V NEKDANJIH STARIH ČASIH

Naklo leži v lepi ravnini; tako lepi, da se nam zde prvi hip neverjetne pripovedke, ki govore, da se je tod nekoč razprostiralo veliko jezero.

Res je ravnina od treh strani obkrožena z nižjimi vzpetinami, a četrta stran, proti Žejam, je povsem odprta, tako da bi voda prav lahko odtekala v poglobljeno strugo Tržiške Bistrice.

V pripovedkah se navadno skriva nekaj resnice; morda tudi v teh, ki govore o nekdanjem jezeru.

Naš svet je obkrožen od Udnega boršta in Dobrave, ki se dvigata komaj deset do dvajset metrov nad ravnino, vmes pa zapira ravan terasasti svet na Policah, ki so dobile ime prav po značilni obliki tal. V tako zaprtem svetu voda lahko odteka samo skozi Temnik, ozko klisuro, ki loči naše polje od struževskega. Skozi Temnik je speljana tržiška proga. Po obliki soteske je možno sklepati, da klisura v sedanji obliki ni nastala po naravni poti, ampak je delo človeških rok, vsekakor ne pri graditvi proge, ampak mnogo prej. V prejšnjem stoletju, ko še ni bila skozi Temnik speljana železnica, so ležale na dnu velike skale. — So morda v davnini v Temniku odprli pot vodnim masam? V nasprotno smer, proti Žejam, svet namreč ni tako vodoraven, kakor je videti na oko. Naklo ima 406 metrov nadmorske višine, Žeje 432 in Pivka 402 metra, torej kar za 30 metrov višinske razlike, kar bi zadoščalo za dokaj globoko jezero.

Geologi trdijo, da je nekoč tekla Tržiška Bistrica od Dupelj pod »Acovcami« skozi Naklo in se je pri Struževem izlivala v Savo. V Struževem je res dobro vidna široka, suha struga in tudi ime vasi razlagajo v zvezi s strugo. Struževo naj bi bila torej vas, ležeča v strugi.

Ko smo že pri imenih vasi, naj povemo še, da spravljajo izvor večine imen naših krajev v zvezo z vodo. Po tej razlagi je Okroglo kraj, ki je okrog in okrog obdan z vodo; na eni strani ga oklepa Sava, na drugi jezero, oziroma močvirje. Pivka je dobila ime, ker so s Štuclja, kjer je bila prvotna naselbina, hodili tja po vodo in napajat. — Žejanci so imeli pred zgraditvijo vodovoda težave z vodo, najbrž jim žeja res ni bila neznana.

In Naklo? Beseda je novejša oblika in je nastala iz: na kalu. Kal pomeni kalno vodo, mlako, mlakužo. »Na kalu« je torej kraj ob kalni vodi.

Naša vas ni edina s tem imenom. Naselja, oziroma vasi istega imena, so še na Primorskem, na Dolenjskem in v Beli krajini. Še več pa je imen s prvotno obliko, to je Kal — Kališče in podobno.

V leksikonu Dravske banovine, ki je izšel leta 1937., so opisani vsi slovenski kraji (razen Primorske, ki je bila tedaj pod Italijo). V njem je omenjenih 29 imen tega korena. Vsi ti kraji so ali še danes ob vodah ali pa se da vsaj dokazati, da so bila nekdaj tamkaj močvirja, mlakuže in podobno. Tudi iz tega razloga smemo verjeti, da je bilo nekoč pri nas močvirje.

Imena naše druge največje vasi, Strahinja, res ne moremo spravljati v zvezo z vodo. Na vodo, oziroma močvirje, ki ga danes pri nas nikjer več ni, pa pomislimo zaradi strahinjske cerkvice, ki je posvečena Miklavžu. Miklavževe cerkve so postavljali ob vodah. — Tudi ljubljanska stolnica »Šenklavž« stoji ob vodi.

Nepisanih dokazov, da je bilo tod nekoč jezero, še nismo izčrpali. Navpične stene Štuclja in Dobrave ob poti na Okroglo so gladke in izlizane, kar je delo valovanja. Kjer se skale s silo krušijo, so vedno robate, nikoli gladke.

Kjerkoli na našem polju kopljemo nekoliko globlje, ponekod komaj za dobro ped, naletimo na rečni prod. Tega je posebno veliko v gramoznici na Policah. Ali ni to najbolj neizpodbiten dokaz, da je bila nekoč vsa kotlina preplavljena z vodo?

Iz najstarejših časov vemo o naših krajih bore malo. Rimljani niso pustili pri nas veliko sledu. Njihova cesta, ki je peljala skozi naše kraje preko Ljubelja na Koroško, je bila po vsej verjetnosti speljana pod Štucljem in po »Stari cesti« dalje proti severu. Na Štuclju je bila utrdba. V prejšnjem stoletju — tako beremo — so se še poznali njeni ostanki. Pred četrt stoletja so arheologi zadnjič razkopavali na tistem kraju, danes pa o utrdbi ni več sledu. Ali je bila res rimska postojanka in naj bi varovala cesto, speljano pod Štucljem? Morda so prav Rimljani poglobili odtok v Temniku.

Na Pivki je prejšnji gospodar na Iglejevem izkopal iz zemlje na začetku tega stoletja kamnito posodo, približno 30 cm visoko in 45 cm v premeru z debelim kamnitim pokrovom. V njej je bila menda žara s pepelom. Žara se je izgubila, posoda pa je sedaj v šoli kot edini predmet starinske vrednosti. V podobnih posodah so Rimljani shranjevali pepel umrlih. Ali je morda omenjena posoda dokaz, da so bili pri nas Rimljani?

Imena vasi kažejo, da so naši kraji slovenskega izvora in niso nastali na morebitnih razvalinah naselij prejšnjih prebivalcev. Kdaj so nastale naše vasi, ni znano. Naklo se omenja prvič leta 1271., gotovo pa je precej starejše. Vas je prvič omenjena v cerkvenih zapiskih. To je povsem razumljivo. Cerkev je imela nekoč odločilen vpliv in poleg verske tudi posvetno oblast.

Ko so se pred približno 13 stoletji naselili tod naši predniki, so kmalu izgubili svojo svobodo, ko se je začelo pokristjanjevanje. Novo vero so širili med naše prednike kar s treh strani: z juga Italijani, s severa Bavarci (Nemci) in s severovzhoda Moravci po Cirilu in Metodu. Pri pokristjanjevanju ni šlo samo za vero, pač pa za posvetno, politično oblast, ki jo je imel nad pokrajino tisti, ki je uspel dobiti deželo pod svoj cerkveni vpliv. Seveda so pokristjanjevali nasilno, kot opisuje Prešeren v svojem Krstu pri Savici.

Na Gorenjsko so pritiskali oznanjevalci nove vere iz Ogleje, Salzburga in Velehrada. Ko bi jim šlo samo za vero, bi si delo prav lahko porazdelili, saj so oznanjali isti nauk. Ker pa je šlo za oblast, razumemo njihovo tek-

movanje in izpodrivanje. V zgodovini nakelske fare, ki je izšla pred 75 leti in sta jo opisala kaplana Vrhovnik in Koblar, beremo:

> Ponosni Oglej je potisnil nazaj Solnograd in Velegrad. Podložna je bila oglejskim patrijarhom skoraj vsa gorenjska stran v duhovnem in **svetnem** oziru. V njih zavetji se je porodila Nakelska fara, ki je v starih mejah obsezala štiri podružne cerkve.

Prvotno so bili torej Naklanci podložni oglejskim patriarhom. Tu se je razvila mogočna fara, ki je obsegala poleg naših vasi še Struževo, Bistrico pri Podbrezjah, Duplje in Zadrago, Goriče, Svarje, Srednjo vas in Zalog pri Goričah.

Že po letu 1200 pa je začela pešati moč oglejskih patriarhov. Naše kraje je oglejski lastnik leta 1252 zastavil koroškemu plemiču Ortenburškemu in, ker izposojena vsota ni bila vrnjena, so postali Ortenburžani gospodarji naših krajev.

Podobno je deset let pozneje grof Ortenburški odstopil vasi Okroglo in Žeje brižinskemu škofu, lastniku škofjeloškega ozemlja. Od tedaj so bili Okroglanci in Žejanci škofjeloški podložniki v cerkvenem in posvetnem oziru. Bili so povsem odtrgani od Naklega. Od takrat — tega je že 700 let — je na Savi pod Okroglim brod, s katerim so se vaščani prepeljavali preko Save, kamor je bilo treba na tlako in k cerkvenim opravilom. Celo mrliče so morali pokopavati v Šmartnem pri Kranju, ker je spadalo k loškemu gospodstvu, dasi bi bilo pokopavanje v Naklem mnogo bližje in prikladnejše.

Leta 1420 so izumrli Ortenburžani in po pogodbi, ki so jo imeli s Celjskimi grofi, so vsa njihova posestva podedovali Celjani. Naši kraji pa niso ostali dolgo pod Celjani; že leta 1456 je bil zadnji Celjan Ulrik v Beogradu ubit in celjska posestva so dobili Habsburžani.

Kakor vidimo, so se gospodarji naših krajev v začetku pogosto menjavali. To pa seveda za prebivalce ni bilo niti najmanj važno. Nihče jih ni vprašal, ali se s tem strinjajo ali ne. Kmet ni mogel odločati o svoji usodi. Bil je tlačan. Cerkvi je moral dajati desetino, gospodarju pa hoditi na tlako. Le-temu je bil povsem podložen. Brez gospodarjevega dovoljenja se ni smel preseliti, saj bi v tem primeru gospodar izgubil delovno silo; brez gospodarjevega dovoljenja se ni smel poročiti in si ustvariti družino. Proti gospodarju se ni imel kje pritožiti, ker je bil ta obenem podložnemu kmetu tudi sodnik. Redki so bili primeri, da je bila vsa vas podložna istemu gospodarju, kot smo malo prej slišali za Okroglance. Navadno so imeli kmetje iste vasi več različnih gospodarjev. Podložni so bili graščakom, cerkvam, samostanom itd.

Župnik Blaznik, ki je pred več kot sto leti zbiral gradivo za zgodovino naših krajev, je zapisal:

> Do leta 1848. so bili gospodarji v Nakelski fari podložni cerkvam, graščinam itd., katerim so dajali desetino in hodili na roboto. Tako so spadala v minulem stoletji zemljišča v vasi Veliko Naklo pod farno cerkev v Naklem (6), pod graščine

Brdo, Turen pri Preddvoru in Goriče pri Preddvoru; Vas Malo Naklo pod farno cerkev Preddvorom, pod graščine Golnik, Turen, Brdo, Tržič, pod farovž v Kranji in mesto Kranj. Vas Pivka pod graščine Brdo, Turen, Tržič in mesto Kranj. — Vas Police pod graščino Ručnik. Vas Struževo pod mesto Kranj in farovž Kranjski, pod proštijo ljubljansko, pod farovž Šmartinski, pod graščine Turen, Ručnik in Tržič. Vas Strohinj pod samostan Velesovski, podružnico Strohinjsko in farno cerkev Preddvorsko, pod farovž Nakelski in Kranjski, pod mesto Kranj, pod graščine Brdo, Turen, Ručnik, Golnik, Tržič. Vasi Okroglo in Žeje sta bili nekdaj škofov Frizinških in potem podložni graščini Loški.

Naši predniki so bili podložni celi vrsti gospodarjev. Kako je prišlo do takšne razdelitve, ko smo prej naštevali le oglejske patriarhe, Ortenburžane, Celjane in Habsburžane?

Velika gospoda je oddajala dele svojih ogromnih posestev manjši gospodi v zakup ali fevd, kakor poznamo to iz zgodovine. Z oddajo zemlje pa so prešli v druge roke tudi vsi nesvobodni kmetje. Cerkev si je nabrala ogromna posestva in s tem tudi lepo število podložnih kmetov.

Na drugem mestu prej citiranega avtorja beremo:

Že v Oglejski dobi je gotovo obstajala pri Nakelskem farovži gospoščina; zdaj (po ustanovitvi ljubljanske škofije 1461) je prešla kapitulu v roke. Tlako so jej morali delati 4 zemljaki v Strohinji, po jeden v Zalogu in v Goričah, 2 v Gorenjih in Spodnjih Dupljah in 7 kočarjev. Žitno desetino je dajalo v Struževem 9 zemljišč, na Pivki in na Policah 10, v Naklem 19, v Malem Naklem 4, v Strohinji 26, v Gorenjih Dupljah 13, za Pečmi 5 1/4, za Drago 5, in nekatere njive na Bistrici, na Senožetih, na Povljah in v Babinem vrtu. Struževci, Malo- in Veliko-Naklanci, Strohinjci in Dupljanci so morali farnemu vikarju (župniku) vsako leto pol dneva orati, vsakemu oraču se je moralo dati zato zjutraj kosilo in potem četrtinko vina. Malo- in Veliko- Naklanci, Pivčani in Strohinjci so vrh tega jeseni dovažali vikarju vsak po jeden speljaj drv ali iz farovških lesov, ali pa od tam, kjer so bila kupljena; vsakemu vozniku je šel zato kos kruha. Po vsej Nakelski fari je dobival vikarij popolno mladinino, povesma, od vsakega zemljaka po jednega piščanca, pujska (kdor ga je imel) ali kako drugo mlado živino; takisto od panjev od vsakega roja po jeden osmak; o veliki noči pa po dve jajci. Vsaka kočarica in gostija je morala jeseni po jeden dan ajdo žeti na farovškem.

Iz zapiskov si lahko predstavljamo nekdanje dajatve naših kmetov. Tlaka je bila v začetku dokaj znosna, pozneje pa, ko je gospoda potrebovala za vedno bolj razkošno življenje večje dohodke, je postajal pritisk na podložnike vedno hujši in zahteve do tlačanov vedno večje. Položaj tlačanov se je slabšal iz leta v leto. Ne le, da so morali nositi vedno večja

bremena, začeli so jih napadati tudi Turki. Proti njim so bili kmetje skoraj povsem brez moči. Iz zgodovine vemo, da so Turki vdrli na Gorenjsko v letih: 1471, 1473, 1475, 1478, 1480, 1483, 1491 — v dvajsetih letih kar sedemkrat. Kakšna razdejanja so puščali za seboj, ker se jim ni nihče postavljal v bran, si pač lahko mislimo. Valvazor poroča, da so se prebivalci Naklega in okolice skrivali pred Turki v podzemskih jamah v Udnem borštu in da so naznanjali prihod Turkov z zažiganjem grmad na Šmarni gori. Zanesljivo vemo, da so Turki ob svojem tretjem vdoru na Gorenjsko divjali tudi po Naklem, verjetno pa mu tudi pri drugih ropanjih po Gorenjski niso prizanašali. V ustnem izročilu se je ohranilo, da so pod Malim Naklom našli podkev turškega kova, vendar naj bi bilo to že pred dve sto leti.

Položaj podložnih kmetov se je poslabšal v 16. stoletju tudi zaradi verskih razkolov in nastopa protestantizma. Protestantizem je bil med drugim naperjen tudi proti posvetni oblasti in velikim imetjem, ki jih je imela katoliška cerkev, zato so se nove vere oprijemali zlasti plemiči. Upali so, da bodo tako prišli do velikih razlaščenih cerkvenih posestev. Pri nas je bil najbolj vnet pristaš protestantizma Jurij pl. Eghk, lastnik graščine na Brdu pri Predosljah. Grad na Brdu je bil zgrajen v začetku 16. stoletja in, kot vemo, je imela brdska graščina podložne tlačane v Strahinju, na Cegelci, na Pivki, na Policah v Dupljah, Goričah in v Zalogu. Podložnik je bil v vsem brezpraven in povsem odvisen od gospodarja. Tudi vere ni smel imeti, kakor bi si jo sam želel, temveč je moral pripadati tisti verski skupini kot njegov gospodar. Vsi našteti podložniki so postali takrat protestantje, dokler se ni avstrijski vladar odločil za katoliško vero. S tem so morali ne le podložniki, pač pa tudi vsi plemenitniki prestopiti v katoliško vero. Menjavanje vere seveda ni šlo nikoli gladko.

Protestantovska doba je važna za vse Slovence, ker smo tedaj dobili prve slovenske knjige, v Naklem pa je nova vera prvič omajala hlapčevsko ponižnost in vzbudila nekaj revolucionarnosti. Blaznik poroča:

> Brez vpliva ni ostalo krivoverstvo niti v Naklem ne. Neka razuzdanost in uporen duh sta šinila med ljudi. Tlako so jeli opuščati in cerkvenega posestva niso pustili pri miru.

Tudi gozdov — ti so bili izključna last gospode — niso več pustili v miru. Prej so morali podložni kmetje vsakokrat sproti prositi za dovoljenje, da so si smeli pripraviti nekaj drv. Zdaj se niso več ozirali na lastništvo in so si jemali, kar in kolikor so potrebovali. Udni boršt je bil last deželnega glavarja (ime je nastalo iz Vojvodin boršt, kar pove, kdo je bil lastnik prostranega gozda). Tudi pred tem lastnikom niso imeli več spoštovanja. »Niti globe ter zaplembe živine in voza niti telesne kazni niso pomagale. Kmečke sekire ni bilo več moči brzdati.« — Udni boršt je bil razdeljen med okoliške vasi, graščine in župnišča.

Pomembne spremembe so nastale v Naklem proti koncu 18. stoletja, ko sta v Avstriji vladala Marija Terezija in njen sin Jožef II. Dokler smo bili del avstroogrske države, so po naših šolah učili, da je bil Jožef II. edini habsburški vladar, ki ni bil »po božji milosti«. V resnici pa je bil

tudi on kot vsi Habsburžani katoličan, le za tiste čase dokaj napreden. Lotil se je reformiranja države. — Njegove reforme so zadevale zlasti takratne okostenele razmere v katoliški cerkvi.

Jožef II. je odpravil nekatere pretirano dolge procesije. Do njegove prepovedi so imeli naši farani vsako leto po 15 daljših procesij, kot na primer v Ljubno, na Bled, na Sorško polje, na Šmarno goro in vsako četrto leto celo k Sv. Primožu nad Kamnikom. Jožef II. jih je prepovedal, češ naj ljudje tudi delajo in ne samo molijo.

Reformator se tudi ni strinjal s tem, da imajo ljudje po več ur daleč do farne cerkve. Menil je, da je bolje, če gre dušni pastir med svoje ovce, kakor da morajo verniki za vsako opravilo izgubljati veliko časa. Zato je vladar ustanavljal nove fare, med drugimi tudi v Goričah in faro v Dupljah, s čimer sta se obseg in veljava nakelske fare občutno zmanjšala. S to reformo je bilo močno ustreženo faranom v oddaljenejših vaseh, kot n. pr. v Goričah, nikakor pa ne Naklancem samim.

Posebno važen pa je naslednji Jožefov ukrep: 1788 je ukinil gospoščino pri nakelski in strahinjski cerkvi. Posestva, ki so do tedaj pripadala obema cerkvama, so bila prodana na dražbi (kupili sta jih brdska in preddvorska graščina), cerkveni podložniki pa so postali svobodnjaki, medtem ko so kmetje, podložni graščakom, ostali še nadalje tlačani.

Med Jožefovimi reformami naj omenimo še eno. Prepovedal je pokopavanje mrličev v naseljih. S to prepovedjo je bilo opuščeno dotedanje pokopališče okrog farne cerkve in od tedaj dalje polagajo Naklance k večnemu počitku na »Pavčevo njivo«. Prav letos se pokopališče, ki je staro že 173 let, povečuje za štirikratno površino.

Ni se še poleglo razburjanje zaradi Jožefovih reform, že so se duhovi ponovno razvneli. Francozi so po uspešno izvedeni revoluciji, katere geslo je bilo: enakost, bratstvo in svoboda, zasedli naše kraje. Iz pokrajin, ki so jih odvzeli Avstriji, so ustanovili Ilirske province s sedežem v Ljubljani. Njihova vojska se je nastanila tudi v Naklem. Pod vplivom francoskih revolucionarnih gesel se je tudi v Naklem porodila misel, naj bi kraj dobil svojo šolo. Pri tej svoji težnji niso uspeli, ker je Napoleon prej propadel in je Avstrija, ki je spet dobila naše kraje, še bolj načrtno zavirala vsakršno izobraževanje ljudstva.

Francozi so bili pri nas kljub lepim geslom precej osovraženi, česar so bili krivi veliki davki in vojaške kontribucije. Njihova komanda je bila 1805. in 1809. leta nastanjena v Naklem pri Zgubovih. — Tam so imeli v zgornji sobi tudi svojo blagajno. Naklanci so jim jo nameravali upleniti, preden bi se morali Francozi po porazu pred Moskvo spet umakniti. Francozi so zvedeli za njihovo namero in razjarjeni vojaki so tri ure plenili po vasi. Zato spomin na Francoze v Naklem še dolgo ni obledel.

Iz te dobe so znani pri nas rokovnjači. Udni boršt jim je dajal zavetje, kakor poldrugo stoletje pozneje našim partizanom. Vanj so se rokovnjači — večinoma vojaški obvezniki — umaknili pred Francozi, pred vpoklicem v vojsko. Posebno pogosto so se shajali v Naklem v gostilni pri Španovih. Oblasti jih niso prepoznale, ker se niso v ničemer razlikovali od drugih

prebivalcev, domačini pa jih niso izdajali, že zato ne, ker je bila v takih primerih osveta rokovnjačev krvava.

Francoska revolucija je propadla in po vseh evropskih državah se je izvajal poostren pritisk na množice, da bi zatrli v njih vsako misel na svobodo. Čim hujši pa je bil pritisk, tem večje je bilo nezadovoljstvo in spomladi 1848. je v Franciji ponovno izbruhnila revolucija. Od tam se je hitro razširila tudi v Avstrijo. Začela se je na Dunaju in novica o neredih v glavnem mestu je potovala do Ljubljane tri dni. Danes si to počasnost težko predstavljamo. Iz Ljubljane so se nemiri prenesli v Kranj in po drugih naših krajih.

Naklo je ostalo mirno. Ko so hoteli v Kranju vreči komisarja Pajka, so mu hiteli Naklanci na pomoč. Danes enostavno ne moremo razumeti, kako je bilo mogoče, da so se takrat izkazali tako klavrno. Gre za odpravo tlake, za osvoboditev kmeta — Naklanci pa hitijo na pomoč predstavniku tistega režima, ki zahteva tlako. Nehote se nam vsiljuje misel, da je morda temu vzrok v Jožefovih reformah. S tem, da je Jožef odpravil gospoščine pri cerkvah, kot smo prej omenili, je postal dobršen del Nakelčanov svoboden že 60 let pred revolucionarnim letom pa je bilo l. 1948 manj prizadetih.

Kljub »intervenciji« naših ljudi pa se leto 1848 imenuje v zgodovini »pomlad narodov«. Po zaslugi revolucij po svetu so takrat odpravili tlako in kmetje so postali resnični lastniki svoje zemlje. To je bil izreden dogodek po svetu in seveda tudi v naši vasi. Njegove pomembnosti se danes niti ne zavedamo več.

Naklo je zelo stara vas. Kako da je nastala prav tu in ne kje drugje? Danes nastajajo naselja ob rudnikih in v krajih, kjer so ugodni pogoji za industrijo, to je, kjer so ugodni življenjski pogoji. Nekoč so nastajala naselja iz istega razloga ob križiščih poti. Tudi Naklo je nastalo ob križišču oziroma ob cestnem odcepu. Glavna pot je šla iz Ljubljane oziroma iz Trsta skozi Naklo mimo Gabriča po »stari cesti« ob Strahinju na Duplje in dalje preko Ljubelja na Koroško in na Dunaj. Od nje se je pri Vrtačniku odcepila stranska cesta na Jesenice. »Stara cesta«, ki je danes samo še lokalnega pomena, je bila tedaj glavna prometna žila. Na tem odcepu je nastala naša vas. Ko bi bila že tedaj speljana sedanja cesta, bi Naklo ležalo v Jaslicah, kjer se odcepi cesta na Tržič.

Lega vasi je bila zaradi cestnega odcepa zelo ugodna in tu se je zgodaj razvila za tiste čase in pojme večja vas. V dobi, ko še ni bilo železnic in kamionov, so prevažali vse blago s konjsko vprego po cestah. Prevozniki — furmani — so bili tedaj važen poklic. Prevažanje težkih tovorov je bilo počasno in naporno. — Glavni promet je potekal iz Trsta v notranjost avstrijske države. Vozniki so naložili blago v luki in ga prepeljali do Postojne. Tam so ga raztovorili in se vrnili v Trst. Drugi vozniki so prepeljali blago od Postojne do Naklega, kjer je bila druga velika razkladalna postaja. Zato je bilo v Naklem kar osem velikih gostiln: pri Zgubovih, pri Španu, Težiču, Avsbirtu, pri Igvarju in 'Urmoharju, pri Kovaču. Zlasti pri Zgubovih, pri Španu in pri Težiču so imeli velike gostilniške hleve.

Naklanci so vozili tovore dalje preko Ljubelja na Koroško. Bili so priznani furmani in s tem v zvezi tudi dobri rejci konj. Valvazor poroča, da so tudi za državo vzrejali pri nas dobre konje.

Zaradi prevozništva in prekladanja blaga so nastale tu tudi kovačnice. Ena kovačnica je bila pri Bakurju, druga, kjer je današnja mesnica, pri Kovaču. Samo ime še spominja na nekdanjega obrtnika. Tinčkova kovačnica sredi vasi je bila podrta pred desetimi leti, da je naredila prostor za novi zadružni dom. Od nekdanjih kovačnic je ostala samo še Gabričeva.

Prevozništvo in kovaštvo sta dajali vaščanom lepe dohodke, zato so živeli udobneje od sodobnikov. Že od tedaj so bili znani kot konjski mešetarji in tudi narodna pesem »Mi smo pa iz Nakelna, pijemo ga iz frakelna cele noči«, nas spominja na nekdanje furmane.

Drugih posebnih obrti v Naklem ni bilo. Pred 200 leti se je začela domača pletilska obrt, kot so to videli v Zapužah in v Begunjah. Naklanci so bili vedno podjetni in so se lotili donosne obrti. Po volno so hodili v glavnem na Jezersko in so jo doma sami predli na kolovratih. Iz volne so pletli jopice, rokavice in nogavice, izdelke pa prodajali celo na Hrvaško, posebno v Zagreb, Karlovac in v Glino. Pozneje, ko so se prepričali, da s pletenjem več zaslužijo kot pa s prejo, so dajali volno prest v Zapuže in so se toliko bolj specializirali v pletenju. Posebno v zimskem času so pletli odrasli in otroci, ne samo dekleta, pač pa tudi mnogo dečkov. Zaradi nekdanje domače pletilske obrti se je razvila v Naklem današnja predilnica, po kateri smo znani izven svojega območja.

Če pravimo, da se je Naklo zgodaj razvilo v večjo vas, moramo vedeti, da so bile nekdanje vasi na splošno precej manjše od današnjih. Iz podatkov, ki so nam na razpolago, vidimo, da se obseg vasi skoraj ni menjal in da je do naglega porasta, ki ga doživljamo, prišlo šele po osvoboditvi. Preglednica sama govori o tem najbolj zgovorno.

Število hiš v naših vaseh:

	1785	1837	1880	1937	1959
Naklo	58	60	64	67	152
Malo Naklo	7	5	5	4	6
Cegelnica	16	18	18	13	22
Pivka	22	23	24	20	39
Polica	4	7	7	5	16
Strahinj	69	67	66	68	92
Okroglo		19	19	19	24
		199	203	196	351

Za leto 1785. ni podatkov za vas Okroglo, ker je spadala pod loško gospodstvo. Če računamo, da je bilo tedaj na Okroglem prav toliko hišnih številk kakor pri naslednjih štetjih, bi znašalo celotno število hiš 195. — V tem primeru, a gotovo nismo veliko pogrešili, je v 152 letih pred drugo svetovno vojno ostalo število hiš povsem neizpremenjeno. Novo grajene stavbe včasih niti tistega niso nadoknadile, kar je podrl zob časa. Iz raz-

predelnice je razvidno tudi, da je bil v vsej dobi pred drugo svetovno vojno Strahinj večja vas od Naklega.

Tudi po številu prebivalstva dobimo podobno sliko:

	1785	1837	1880	1937	1959
Naklo	329	327	303	264	650
Malo Naklo	29	24	20	26	57
Cegelnica	79	85	69	83	99
Pivka	147	118	113	130	183
Polica	23	33	25	33	94
Strahinj	389	326	284	388	418
Okroglo		101	97	85	88
		1014	911	1009	1589

Od Jožefa II. in Marije Terezije, ki smo ju že omenili, je uvedeno tudi ljudsko štetje. Primerjava števila prebivalcev v posameznih dobah je zanimiva. — Število prebivalcev pada, dokler se po vojni naglo ne dvigne. V Naklem se je število prebivalstva po vojni skoraj podvojilo. Tolikšen porast je deloma res zaradi priseljencev, še več pa zaradi boljših stanovanjsko-higienskih pogojev, oziroma manjše umrljivosti.

Za boljše razumevanje zdravstveno-higienskih razmer naj nam služijo podatki o umrljivosti. Medtem ko je umrlo v povojni dobi največ ljudi leta 1947, in to le 16, je pri manjšem številu prebivalstva umrlo 1740. leta kar 120 ljudi, od tega 84 otrok, ki še niso dopolnili desetega leta starosti. V omenjenem letu je bil rekord umrljivosti, čeprav je bila ta na splošno zelo velika. V letu 1757 je umrlo 113 ljudi in leta 1831. tudi 80 itd. Vzrok so bile nalezljive bolezni in neurejene higienske in zdravstvene razmere.

Posebne težave so bile nekdaj v Naklem z vodo. Vsa ravan nima studenca, v vasi pa je bil en sam vodnjak in še ta tako globok, da je bilo težko iz njega vleči vodo. Vaščani so hodili po vodo na Bistrico. Morda je prav zaradi tega dobilo Naklo zelo zgodaj vodovod, saj je naš vodovod eden najstarejših na Slovenskem. Zanj se morajo vaščani zahvaliti »Voglarjevemu zdravniku« in srečnemu naključju. Pri Voglarjevih je bil doma zdravnik, ki se je proslavil, ko je služboval na Dunaju. Po tedanji navadi se je podpisoval z latinskim imenom Carbonarius. Svoje polatinjeno ime je izvajal iz latinske besede carbon, to je oglje. (Voglar = oglar. Domačini pravijo vogle namesto oglje). Carbonarius je živel od 1651 do 1717, v času, ko je v Rusiji vladal car Peter Veliki. Ko je ta potoval po evropskih deželah in nabiral postavne fante za svojo telesno stražo in razne strokovnjake, ki naj bi dvignili Rusijo iz zaostalosti, je dobil na Dunaju tudi našega rojaka in ga vzel s seboj v Rusijo za svojega osebnega zdravnika. Pozneje je car Peter Veliki poslal Carbonariusa v Rim kot diplomatskega zastopnika. Na povratku iz Rima se je Voglarjev zdravnik oglasil v Naklem in v oporoki zapustil domači vasi svoje premoženje za to, da se zgradi vodovod. Ta je imel lesene cevi. Voda se je natakala v dve koriti, eno je bilo sredi vasi, kjer je korito še sedaj, drugo pa med Voglarjevo domačijo in nekdanjim župniščem.

Prelistali smo nekaj strani iz preteklosti našega kraja. Morda se berejo kot zanimivost, v resnici pa se skriva za temi dokaj skopimi vrsticami trpko in težko življenje. Vsaka prejšnja doba ustvarja pogoje za prihod nove, boljše. Tako smemo reči tudi za čas, v katerem živimo, da je le rezultat dosedanjega razvoja. — Šele v primerjavi z življenjem v preteklosti moremo pravilno oceniti današnje življenjske pogoje.

Jože Kožuh

OB STOLETNICI ŠOLE

Stoletnica je redek jubilej, ki ga ne doživi vsaka generacija, zato je prav, da se ob tako redkem prazniku spomnimo ustanove, v kateri so vsi domačini dobivali prvo učenost.

Šola v Naklem je bila ustanovljena in sistematizirana 1860, ko je bilo dograjeno in opremljeno prvo šolsko poslopje, vendar je šola v naši vasi po svojem delovanju precej starejša. Tu je 42 let poučeval pred redno šolo na tako imenovani župnijski šoli nakelski organist in cerkovnik Josip Legat, za kar je prej opravil v Ljubljani pripravniški tečaj. Nakelski župnik Blaž Blaznik, ki je bil od leta 1831 do 1842 okrajni šolski nadzornik, piše v svojem dnevniku, da je bil 30. avgusta 1842. pri šolskem izpitu v Naklem.

Že leta 1810, po odhodu Francozov iz Naklega, so se vaščani potegovali za redno šolo, a tedanja avstrijska oblast jim je prošnjo odbila, češ da so preblizu Kranja in lahko hodi v mesto v šolo, komur je do tega. Naklo je bilo tedaj všolano v Kranj, ni pa bila še uvedena šolska obveznost in je hodil v šolo samo, kdor je hotel.

Naslednje leto 1811 je pogorela šola v Kranju in Nakelčani so spet prosili dovoljenja, da si smejo postaviti lastno šolo. Na dovoljenje so čakali 40 let.

Vaščani so si šolo priborili po dolgotrajnih prizadevanjih. Poslopje je bilo zgrajeno na njihove stroške. Ker je bilo tedaj nekaj letin zelo slabih, je bilo poslopje dograjeno šele 1859. Še isto leto se je pričel pouk, toda ne za otroke, temveč za vojake, ki so bili tedaj nastanjeni v Naklem. Jeseni prihodnjega leta je bila stavba izročena svojemu namenu, zato računamo leto 1860 kot začetno leto redne šole pri nas.

Šolsko poslopje je bilo za tiste čase moderno in vaščani so bili ponosni nanj.

Šola je bila enorazrednica z eno učilnico in enim učiteljem. Ob otvoritvi je sprejela 89 otrok. Število učencev je nadaljnja leta nihalo. Najmanj jih je bilo 1865 namreč samo 54. Po letu 1869, ko je bila v državi uvedena osemletna šolska obveznost, je število učencev seveda poraslo. Že 1883 je bil vpisan 101 učenec.

Število učencev je nenehno raslo in poslopje, na katerega so bili Naklanci ob otvoritvi tako ponosni, je postajalo pretesno. 1902. leta je ostalo

Prvo šolsko poslopje – danes postaja LM

devet otrok prvega razreda brez pouka, ker pri najboljši volji ni bilo mogoče spraviti pod streho vseh 127 vpisanih učencev.

Naslednje šolsko leto je bila šola razširjena v dvorazrednico. Druga učilnica je bila pri Zgubovih, imela pa je prostora »samo za 43 učencev«. Za razširitev šole v dvorazrednico niso pokazali vaščani toliko vneme kot njihovi očetje in dedje pri zahtevah po ustanovitvi šole. V šolski kroniki je zapisano:

> To šol. leto je bilo za g. učitelja dokaj neprijetno. Šola se razširi v dvorazrednico. Kmetje in njim na čelu župnik g. Mrak pa so se upirali, kar se je dalo. Ker ni v šol. poslopju prostora, se nastani jeden razred v Čepelnikovi hiši toliko časa, da zgradijo novo šol. poslopje.

Novo poslopje je bilo zgrajeno šele šest let pozneje in tako praznujemo letos dvojni jubilej, stoletnico šole in petdesetletnico sedanje šolske zgradbe.

Že po tem, da je bilo novo poslopje zgrajeno šele šest let po razširitvi šole v dvorazrednico, smemo sklepati, da pri tem ni šlo vse gladko od rok.

Zemljišče za novo šolo je bilo kupljeno 1904. Lastnica parcele Korenčanova pa si je nato premislila in pogodbo razveljavila, ker se je začelo govoriti, da se bo gradila tržiška železnica, s čimer bi se vrednost zemljišča dvignila. Pogodba se je obnovila, seveda za nekoliko višjo ceno.

Načrt za novo šolsko poslopje je napravil ing. Blovdek iz Kranja. Že tedaj so nekateri predlagali, naj bi imelo poslopje tri učilnice, krajevni

šolski svet pa je predlog zavrnil. Svoje stališče je utemeljeval s tem, da bosta dve učilnici povsem zadostovali, če pa bi kdaj število otrok le toliko naraslo, da bi postala stavba pretesna, bo za tretjo učilnico vedno prostor v starem šolskem poslopju, »ki bi sicer itak vedno prazno ostalo«.

Spomladi 1908 se je na gradbišču zasadila prva lopata. Podjetje, ki je prevzelo gradbena dela, je propadlo. Na ponovnem konkurzu je delo

Sedanja šolska stavba

prevzel stavbenik Molinaro iz Škofje Loke in ga solidno izvršil. Delo je nadzoroval poseben gradbeni odbor; temu je predsedoval Miha Poličar iz Naklega.

3. januarja 1910 je bila šola slovesno odprta in izročena svojemu namenu. Stavba je imela dve prostorni učilnici in dvoje stanovanj za učitelje. Zdaj so bili ponosni na novo zgradbo tudi tisti, ki so prej nasprotovali razširitvi šole v dvorazrednico.

V prvem šolskem poslopju je bil pouk celih 50 let, a nova stavba je postala pretesna že po dvajsetih letih. Da bi imeli tretjo učilnico spet v stari šoli, kakor so o tem razpravljali pri sprejemanju gradbenega načrta, ni bilo misliti. Stara stavba ni več ustrezala sodobnih higienskim predpisom in treba je bilo začeti misliti na povečanje nove šolske stavbe.

1930. se je šola razširila v trirazrednico in naslednje leto v štirirazredno šolo. S tem povečanjem niso pridobili novih prostorov, pač pa več učiteljev. Za kvalitetnejši pouk ni vseeno, koliko učencev je v razredu, in časi, ko je en učitelj poučeval po sto in več otrok, so minili. Še vedno pa je odpadlo na enega učitelja čez 50 učencev. Ko sem pred 27 leti nastopil službo v Naklem, sem imel v razredu 72 učencev.

Za razširitev šole iz dveh na štiri razrede ima zasluge predvsem tedanji krajevni šolski svet, kakor je zapisano v kroniki:

> Odbor si je mnogo prizadeval, da je dosegel štirirazredno šolo, a čaka ga še ogromno delo, t. j. prizidava šolskega poslopja za dva razreda in dve učiteljski stanovanji. Za to delo ima odbor mnogo pristašev, a še več nasprotnikov.

Do nameravane prizidave še do danes ni prišlo, dasi je od tedaj minilo že polnih trideset let.

Komaj štiri leta pozneje je postala šola spet pretesna. Tedaj je bilo treba na vsak način dobiti še en prostor. Ta se je našel v sami šolski stavbi. V pritličju je bila odstranjena vmesna stena v stanovanju za učitelja, s čimer se je pridobila tretja učilnica, šola pa se je razširila v šestrazrednico. To je bilo 1935, toda zadnje leto pred okupacijo je bil en oddelek spet ukinjen, ker je začelo upadati število otrok. Šola je postala petoddelčna in se je kot taka po vojni tudi obnovila. Ker pa je vojna tako zelo zdecimirala učiteljske vrste, so morali poučevati vseh pet razredov le trije učitelji, nekaj časa celo samo dva.

Šola je doživela novo organizacijsko spremembo leta 1950, ko je postala takratna nižja gimnazija sestavni del obvezne šole. Učenci so začeli po končanem četrtem razredu prestopati v prvi razred gimnazije, s čimer se je šola skrčila na štirirazrednico. Takšna je ostala do letos, ko je doživela zadnjo organizacijsko spremembo. — Po novem šolskem zakonu je ukinjena nižja gimnazija. Vseh osem razredov obvezne šole je združenih v osnovni šoli, pouk pa je v prvih petih razredih razredni, to je razrednik poučuje vse predmete sam, ali kjer je možno razrednika razbremeniti, ostanejo razredniku vsaj vsi glavni predmeti, medtem ko je v 6., 7. in 8. razredu predmetni pouk, kjer poučujejo predmetni strokovnjaki, bodisi profesorji ali predmetni učitelji z višjo pedagoško šolo. Zaradi takšne notranje razdelitve osnovne šole se je z letošnjim šolskim letom odprl spet peti razred na naši šoli. V 6., 7. in 8. razred pa hodijo naši učenci še vedno v šolo v Duplje, kjer je popolna šola.

Kakor je prva šolska stavba postala po polstoletnem delu premajhna in v vsakem oziru neustrezna, tako velja isto tudi za sedanjo stavbo. Ne le napredek v šolstvu samem, temveč splošni napredek je tolikšen, da stavba pri vsem preurejanju po 50 letih ne more več uspešno služiti svojemu namenu. Da ni že povsem odpovedala, se imamo zahvaliti dejstvu, da odhaja skoraj tretjina naših otrok v šolo v Duplje. Takšna rešitev pa je vse prej ko ugodna in smo edini primer v Sloveniji, da imamo dovolj otrok, pa ne moremo do sodobne stavbe, ker jo ima sosednja vas; ta pa nima dovolj otrok, da bi jo napolnila, če bi naši učenci prenehali hoditi tja v šolo. (V Dupljah, kjer je danes popolna osemletka, je bila pred vojno samo dvorazrednica.)

Šolski okoliš je sprva obsegal poleg sedanjih vasi še Žeje in Struževo pri Kranju. Struževci so že po prvi svetovni vojni dosegli, da so sprejemali njihove otroke v mestu v šolo, toda le tiste, ki so se dobro učili, kajti Struževo je ostalo še nadalje všolano v Naklo. Zato mestna šola ni spre-

jemala iz Struževega tistih otrok, ki so se slabo učili. Taki otroci, ki bi potrebovali največ pomoči in jih je dolga pot v šolo še posebej utrujala, so morali hoditi v šolo še nadalje v Naklo. Šele pred drugo svetovno vojno se je Struževo prešolalo v Kranj, Žeje pa so odpadle po zadnji vojni. — Spremembe v velikosti šolskega okoliša so vplivale tudi na število učencev na šoli.

Število učencev v prejšnjem stoletju ni znano za vsako šolsko leto posebej, za nekaj značilnih let pa smo že prej omenili, koliko otrok je hodilo v šolo. V tem stoletju je število učencev raslo in padalo, kakor nam pokaže naslednja razpredelnica:

šol. leto	učenci	razvitost šole
1901/02	113+33=146	enorazrednica
1902/03	127+28=155	
1903/04	138+26=164	dvorazrednica
1904/05	157+22=179	
1905/06	156+26=182	
1906/07	163+28=191	
1907/08	157+26=183	
1908/09	144+35=179	
1909/10	154+34=188	
1910/11	168+39=207	
1911/12	158+34=192	
1912/13	160+26=186	
1913/14	159+25=184	
1914/15	162+30=192	
1915/16	167+30=197	
1916/17	174+37=211	
1917/18	170+20=190	
1918/19	169+39=208	
1919/20	148+43=191	
1920/21	161+34=195	
1921/22	150+24=174	
1922/23	115+32=147	
1923/24	115+36=151	
1924/25	107+36=143	
1925/26	111+35=146	
1926/27	111+35=146	
1927/28	108+30=138	
1928/29	114+28=142	
1929/30	135+25=160	
1930/31	148+15=163	trirazrednica
1931/32	159+22=181	štirirazrednica
1932/33	171+25=196	
1933/34	186+33=219	
1934/35	200+34=234	

šol. leto	učenci	razvitost šole
1935/36	161+59=220	šestrazrednica
1936/37	168+66=234	
1937/38	167+65=232	
1938/39	226	
1939/40	222	
1940/41	181	petrazrednica
1941/42		
1942/43		
1943/44		
1944/45	190	
1945/46	170	
1946/47	152	
1947/48	145	
1948/49	148	
1949/50	120	štirirazrednica
1950/51	113	
1951/52	120	
1952/53	117	
1953/54	112	
1945/55	108	
1955/56	112	
1956/57	123	
1957/58	129	
1958/59	125	
1959/60	193	petrazrednica

V stari Avstriji in v predaprilski Jugoslaviji so hodili učenci redno v šolo le po šest let, zadnji dve leti pa v tako imenovano ponavljalno šolo samo ob četrtkih v zimski polovici leta. Učenci redne šole so imeli ob četrtkih pouka prost dan. Zato je šola lahko sprejemala razmeroma izredno veliko otrok. 1935. leta je bila ponavljalna šola ukinjena. Osemrazredna šola se je delila na osnovno šolo s prvimi štirimi razredi, in na višjo ljudsko šolo, ki so jo sestavljali peti, šesti, sedmi in osmi razred. Pozneje sta bili obe šoli spet spojeni v enotno ljudsko oziroma osnovno šolo.

Število učencev je v začetku tega stoletja stalno raslo. Ob otvoritvi nove stavbe je bilo že dve sto učencev. Poučevala sta jih le dva učitelja. Med prvo svetovno vojno je začelo upadati število rojstev in zato nekaj let po vojni tudi število učencev v šoli. Ko se je odprla štirirazredna šola, je bilo manj učencev kakor dvajset let prej pri dvorazredni. Največ učencev je bilo 1934/35 oziroma 1936/37, namreč po 234, najmanj pa 1954/55, in sicer samo 108. Za okupacijsko dobo je zapisano samo, da je bilo tedaj na šoli vpisanih 167 učencev.

Prvo povojno leto je trajalo od osvoboditve v maju do septembra, to je le nekaj tednov in je imelo predvsem ta namen, da se ugotovi dejansko znanje otrok, ki med okupacijo niso imeli pravega šolanja, da je bilo

v naslednjem rednem šolskem letu 1945/46 možno razporediti učence po njihovem dejanskem znanju in ne po starosti ali po tem, koliko let je kdc hodil v šolo. Da je tudi nadalje padalo število učencev, je spet treba iskati vzroka v manjšem številu rojstev med drugo svetovno vojno in v tem, da je vedno več otrok prestopalo v gimnazijo. Po ukinitvi petega razreda je zabeležen spet večji padec in prav tako letos zaradi otvoritve petega razreda večji porast vpisanih učencev.

V sto letih se je zvrstilo na šoli štirideset učiteljev (Okupacijska doba ni všteta). Nekateri učitelji so bili na šoli zelo kratko dobo, komaj nekaj mesecev, in jih najbrž pozna samo še kronika; nekateri pa so službovali v Naklem izredno dolgo in so zapustili med prebivalstvom globlji vtis. Najdlje je učil prvi učitelj Josip Traven, in sicer štirideset let v prejšnjem stoletju. Vse učence, marsikatero leto precej čez sto, je učil sam, zraven pa je opravljal še službo cerkovnika in organista. — Za njim so se vrstili naslednji učitelji in učiteljice:

1900—1902	Fran Keržič
1902—1904	Ivan Kiferle
1904—1914	Franc Petrič
1904—1912	Elizabeta Dev
1906—1907	Marija Pogačnik
1907—1908	Vilma Vidic
1911—1913	Marija Piškur
1913—1931	Franja Grom
1916	Josipina Grom
1917—1933	Josip Jerše
1922	Marija Auersperg
1925—1927	Ana Pilbach
1930—1935	Franja Ložar
1930	Ivana Jernejc
1930—1933	Selma Žnidaršič
1931	Helena Kuljiš
1932—1938	Miha Lenardič
1933	Vera Vodeb
1933—1960	Jože Kožuh
1933—1946	Albert Poljšak
1935	Rafael Pertot
1935—1936	Vida Suhadolnik
1935—1945	Ljudmila Bakovnik
1936—1939	Ana Šercelj
1936—1960	Alma Kožuh
1939	Marija Grašanovič
1939—1958	Ivanka Lukovšek
1945	Lado Rape
1945	Srečka Poljšak
1945	Sonja Špiler

1945	Ivan Bauman
1946—1947	Kati Šenk
1946—1948	Mira Bratina
1948—1955	Ivan Sirnik
1955—1957	Rozi Oblak
1955—1960	Stanka Pestotnik
1957—1959	Martin Žgajnar
1958—1960	Vida Boštar
1959—1960	Tončka Saje-Köveš
1959—1960	Milica Pušenjak

Šola je doživela temno dobo med drugo svetovno vojno. — Služila je okupatorju in njegovemu potujčevanju. Nemci so pregnali domače učiteljstvo v Srbijo, na šolo pa nastavili svoje učitelje in učiteljice. Eden od njih je plačal svojo brutalnost z življenjem; z njim so obračunali partizani.

Po končani vojni se je pouk v slovenski šoli takoj obnovil, kakor hitro je bil okupator pregnan. Izseljeno učiteljstvo se v tako kratkem času ni moglo vrniti iz Srbije, saj so bile med borbo uničene vse komunikacije, zato je ljudska oblast nastavila na šolo druge učitelje. Na intervencijo domačinov, ki so želeli, da se v Naklo vrnejo izseljeni učitelji, so ti tudi res prišli nazaj.

Način šolskega dela in obseg učnega gradiva sta se v sto letih močno izpremenila. Sprva je imela šola nalogo, naučiti učence brati, pisati in nekaj osnovnega računanja; skratka, doseči tisto minimalnost, ki je potrebna, da ljudje niso nepismeni. — Vse delo je bilo togo učitelj je le predaval in zahteval najstrožjo disciplino in popolno tišino, učenci pa so negibno sedeli in poslušali. Pri takem delu je bilo možno, da je imel en učitelj po sto in več učencev.

Z leti se je način dela izpreminjal, kakor so to zahtevale spremembe v družbi in celotni napredek, posebno razvoj industrije in tehnike.

Posebno nagel vzpon je doživela šola po drugi svetovni vojni. Učenci v šoli niso več surovina, ki jo obdeluje učitelj, temveč so v učnem procesu aktivno udeleženi. Dobršen del pouka poteka v obliki razgovora med učiteljem in učenci; nekatera učna poglavja obdelajo učenci sami, seveda pod učiteljevim vodstvom in s predhodno učiteljevo temeljito pripravo; pri pouku izvajajo razne poizkuse; pouk dopolnjujejo različni ogledi izven učilnice in moderni učni pripomočki, kot so projekcijski aparati, peskovniki, flanelogrami, magnetofon in radijske šolske ure.

Zaradi takšnega načina dela, ki je za učitelja res neprimerno težji od nekdanjega, za učence pa mnogo bolj zanimiv in privlačen, hodijo otroci tako radi v šolo, kakor so se je nekoč bali. Šola je postala otroku resnično drugi dom.

Današnja šola daje učencem široko razgledanost in razvija mladino v socialistične osebnosti. Zdaj ne gre več samo za to, da dobi mladina v šoli več znanja, temveč za to, da zna pridobljeno znanje v življenju praktično uporabljati in da se že v šoli navaja na družbeno upravljanje. Družbeno

upravljanje je pri nas eden izmed najvažnejših elementov in z njim se seznanja mladina že v osnovni šoli.

Družbeno upravljanje je bilo pred petimi leti uvedeno tudi v šolstvo na splošno in istočasno tudi na naši šoli. Izvoljen je bil prvi šolski odbor. Uspešnost družbenega upravljanja se je pokazala takoj, saj je bila stavba še isto leto temeljito obnovljena in kolikor je pri petdesetletni stavbi možno, tudi modernizirana.

Isto leto je postala šola hospitacijska.

V novi socialistični šoli so se uvajale pri pouku nove metode dela in, da bi učiteljstvo te metode moglo tudi praktično videti, ne le teoretično preštudirati, so bile v okraju ustanovljene tri hospitacijske šole, ena med njimi v Naklem. Samo v enem šolskem letu se je zvrstilo pri hospitacijskih nastopih na naši šoli 118 učiteljev hospitantov iz bližnjih in daljnih šol. Naša šola je s temi nastopi opravila pomembno delo.

Omeniti je treba še pionirski odred. Ta je bil posebno prva povojna leta zelo delaven in je bil v letu 1948 proglašen za najboljši odred okraja Kranj. Tudi pri lanskoletnem tekmovanju v počastitev 40-letnice KPJ je dosegel vrsto uspehov in nagrad, med drugimi od okraja televizijski sprejemnik kot nagrado za prvo mesto v skupini nepopolnih šol.

Pionirsko organizacijo omenjamo, ker je živo in uspešno dopolnilo šolskemu delu. Šola se ne zapira več sama vase, kakor je to veljalo za staro šolo, ampak ima v svobodnih aktivnostih učencev, ki se v glavnem odvijajo v okrilju pionirske organizacije, uspešno dopolnilo. Prav tu so velike možnosti za praktično izvajanje njihovega samoupravljanja.

Ob stoletnici šole so v Naklem naslednji učitelji in učiteljice:

Jože Kožuh, upravitelj, oproščen pouka, ker opravlja funkcijo okrajnega pedagoškega svetovalca;
Vida Boštar, razredničarka 1. razreda s 34 učenci
Stanka Pestovnik, razredničarka 2. razreda s 30 učenci;
Alma Kožuh, razredničarka 3. razreda z 32 učenci;
Tončka Köveš, razredničarka 4. razreda s 26 učenci;
Milica Pušenjak, razredničarka 5. razreda z 31 učenci.

Šolski odbor sestavljajo:
Janez Ažman iz Strahinja, presednik, upokojeni tesar;
Andrej Okorn iz Naklega, uslužbenec v tovarni IBI v Kranju;
Dušan Feldin iz Naklega, tržni inšpektor v Tržiču;
Ivan Zupan s Pivke, posestnik;
Jože Resman iz Naklega, upravnik Kmetijske zadruge;
Nežka Fister, gospodinja iz Naklega;
Ivanka Konjar, gospodinja s Cegelnice;
Janez Fajan iz Naklega, gradbeni tehnik v Ljubljani;
Milica Pušenjak, učiteljica in tajnica odbora;
Stanka Pestotnik, učiteljica in blagajničarka odbora ter
Jože Kožuh, upravitelj šole.

Za stoletnico je šolski odbor s sredstvi, ki jih je v ta namen dobil od občinskega Sveta za šolstvo, preuredil pred šolo zastareli zelenjadni vrt v park. V vseh prostorih šolske stavbe je bila prirejena razstava, ki je prikazala prizadevanja in uspehe današnje šole. Med drugim so bili na razstavi tudi naslednji zanimivi podatki:

Učni uspehi v šolskem letu 1959-60

	Učenci	Zdelali		Odl.	Pd.	D.	Z.	Nezad.	
1. razred:	34	33	97,1%	10	10	11	2	1	2,9%
2. razred:	30	30	100,0%	7	6	14	3		
3. razred:	32	32	100,0%	4	10	14	4		
4. razred:	26	24	92,3%	5	7	10	2	2	7,7%
5. razred:	31	27	87,1%	6	6	12	3	4	12,9%
Šola:	153	146	95,4%	32	39	61	14	7	4,6%

Šest učencev z negativnimi redi napreduje v višji razred, zaostane na vsej šoli samo en učenec, t. j. 0,65 %.

Učni uspehi nekoč in v povojnih letih:

Šolsko leto	Učni uspeh
1904-05	62,4 %
1905-06	63,8 %
1906-07	56,4 %
1907-08	42,7 %
1908-09	62,5 %
1909-10	66-2 %
1910-11	57,1 %
1946-47	92,1 %
1947-48	79,8 %
1948-49	81,7 %
1949-50	79,6 %
1950-51	77,0 %
1951-52	86,7 %
1952-53	72,0 %
1953-54	83,2 %
1954-55	84,6 %
1955-56	84,5 %
1956-57	89,3 %
1957-58	91,4 %
1958-59	90,4 %
1959-60	95,4 %

Za predvojna leta so ohranjeni učni uspehi le za leta od 1905 do 1911. Učni uspehi so bili tedaj izredno nizki, saj se gibljejo od 66,2 % do 42,7 %, kar se pravi, da je skoraj polovica otrok zaostajala.

Prvo povojno leto so bili učni uspehi zelo dobri, kar gre na račun izredne popustljivosti, oziroma izredno milega kriterija, ki je bil tedaj zaradi okupacijskih let skoraj nujen. Naslednja leta je zahtevnost v šoli rasla in učni uspehi so se nižali. Po letu 1952-53, ko so se začela naša splošna stremljenja za reformirano šolo in je bilo delo v razredih vedno bolj kvalitetno, so začeli učni uspehi iz leta v leto rasti in so pravzaprav že v letošnjem šolskem letu dosegli višek možnega.

Izvenšolsko udejstvovanje učencev:

	1. razred	2. razred	3. razred	4. razred	5. razred	Šola
Vseh učencev	34	30	32	26	31	153
Pevski zbor	16	16	9	12	28	81
Šolska zadruga	1	6	21	9	20	57
Telovadni krožek	18	16	10	9	23	76
Lutkarski krožek				12	7	19
Dramski krožek			7	18	6	31
Recitacijski krožek	15	15	8	7	4	49
Šahovski krožek		2	5	2	7	16
Gasilci	1	5	1	4	1	12
	51	60	61	73	96	341

Nagrade prejete v šolskem letu 1959-60

Šola — televizor od OLO Kranj za tekmovanje ob 40-letnici KPJ.

Šola — garnitura za odbojko od RTV Ljubljana za dopisovanje v pionirski tednik.

Šola — garnitura za perjanico od podjetja »DELO« za nabiranje naročnikov.

Šola — garnitura suhe robe iz Kočevja za dopisovanje v radio.
Vidic Slavko — nahrbtnik od DOZ za nalogo: Nepremišljenost ni pogum.
Strupi Stane — turistična torba od DOZ za nalogo: Nepremišljenost ni pogum.

Olga Zaplotnik — barvice od DOZ za nalogo: Nepremišljenost ni pogum.

Slavko Vidic — letovanje v Srbiji od RTV Ljubljana za dopisovanje.
Francka Jošt — patentni svinčnik od RTV Ljubljana za dopisovanje.
Slavko Vidic — patentni svinčnik od RTV Ljubljana za dopisovanje.
Franci Šmid — 2 knjigi od RTV Ljubljana za ilustracijo.
Gredi Resman — 2 knjigi od RTV Ljubljana za ilustracijo.
Francka Jošt — knjigo od RTV Ljubljana za ilustracijo.
Franci Križaj — knjigo od OLO Kranj za ilustracijo.
Franci Kavčič — tempera barve od Planike za ilustracijo.
Stane Strupi — 3500 din od OLO Kranj za ilustracijo.

Šola je v sto letih prehodila dolgo pot in dosegla v svojem razvoju pomembne spremembe. Stara šola je vzgajala mladino v ponižnosti in ji vcepljala hlapčevskega duha, današnja pa vzgaja samozavestne državljane, ki si bodo gradili boljše in lepše življenje. To veliko in odgovorno nalogo opravlja naša šola dokaj uspešno.

Ivan Zupan

RAZVOJ KMETIJSKEGA ZADRUŽNIŠTVA

Zelo redki so primeri, da je življenje in delo kakega geografsko zaokroženega okoliša ali kraja opisano v knjigi. Z izdajo Zbornika ob 100-letnici šole v Naklem in ostalih jubilejev bo v obstoju Naklega to drugi primer. Leta 1885 sta kaplana Vrhovnik in Koblar napisala Zgodovino fare Naklo, ki je za vsakega Naklanca še danes zanimivo branje. Od takrat pa do danes se je v Naklem marsikaj spremenilo, zato je prav, da se v zborniku vse to na kratko popiše in s tem reši pozabe.

Moja naloga ni, da bi pisal zgodovino Naklega, ampak, da napišem nekaj o razvoju kmetijskega zadružništva v kraju, kako je začelo pred 60 leti nastajati in kako se je razvijalo do današnjega stanja, ko odigrava v gospodarstvu in življenju naših vasi zelo pomembno vlogo, zlasti sedaj, ko je vsa gospodarska dejavnost na vasi prenešena na kmetijsko zadrugo.

Najprej bom opisal dejavnost današnje kmetijske zadruge, potem pa še nekaj o začetnem razvoju bivšega zadružništva v Naklem.

Današnja kmetijska zadruga obstaja v sedanji obliki v glavnem od končne reorganizacije starega zadružništva v letu 1948. Področje zadruge se razteza od katastrske občine Kranj do k. o. Žiganja vas in obsega vasi: Naklo, Pivka, Polica, Okroglo, Malo Naklo, Cegelnica, Strahinj, Žeje, Spodnje Duplje, Zgornje Duplje in Zadraga. Vseh zadružnikov je 420, od tega 190 kmetov, ostali so delavci, obrtniki in nameščenci. Nekmetje so v glavnem postali člani zadruge zato, ker so kupovali življenjske in gospodarske potrebščine v zadružni trgovini. V letu 1958 je zadruga ukinila trgovino s prehrambenimi artikli, da bi se laže in bolj posvetila svojemu glavnemu namenu, to je, kmetijski proizvodnji. Takrat je vodstvo zadruge izdalo vsem članom nekmetom obvestilo in jim obrazložilo, da je z ukinitvijo trgovine odpadla njihova glavna povezanost z zadrugo, zato naj se odločijo ali izstopijo iz zadruge ali pa zaradi ostalih zadružnih dejavnosti (žaganje drv, škropljenje sadnega drevja, preskrba z drvmi in premogom, lesom, gradbenim materialom, manjših uslug s kmetijskimi stroji, s prevozi in podobno) ostanejo še nadalje člani zadruge. Niti en član ni izstopil.

Vsi zadružniki imajo v splošnem pri zadrugah enake deleže, le Naklo je v tem pogledu izjema, zato jo navajam. Članski delež znaša 500 din na osebo, ki ima manj kot 1 ha zemlje. Člani z več zemlje morajo vplačati več deležev, na primer: za 1—3 ha obdelovalne zemlje 2 deleža, za 3—4 ha zemlje 3, za 4—5 ha zemlje 4, za nad 5 ha zemlje 5 deležev, to je 2500 din. Jamstvo je desetkratno.

Današnje zadružništvo se bistveno razlikuje od prejšnjega v tem, da so se prej ustanavljale za vsako vejo kmetijstva samostojne zadruge, n. pr. živinorejska, mlekarska, strojna, danes pa je na določenem območju samo ena zadruga, v kateri je delo razdeljeno tako, da obstaja za vsako panogo poseben odsek. Naša kmetijska zadruga ima kar 10 odsekov in

sicer: poljedelski, živinorejski, perutninski, sadjarski, strojni, trgovinski, gozdarski, gradbeni, kreditni in zavarovalni. Vsak odsek ima svoj odbor, ki šteje pet do devet članov. Tako je poleg vodstvenih organov zadruge — upravni odbor in zadružni svet — vključenih v zadružno upravljanje nad 80 zadružnikov. Vsak zadružnik sodeluje v odborih odsekov pri tistem delu, za katerega ima večje zanimanje in sposobnost. Dejavnost odsekov je izredno obširna, a žal moram govoriti o njej le na kratko zaradi omejenega prostora v zborniku.

Poljedelski odsek. Njegova glavna naloga je, dvigati poljedelsko proizvodnjo z nakupom sortnih in odbranih semen, z analizami zemlje, gnojilnimi poizkusi, zatiranjem škodljivcev (koloradski hrošč) ter uničenje plevela s herbicidi. Delo tega odseka se je zelo razširilo zadnji dve leti,

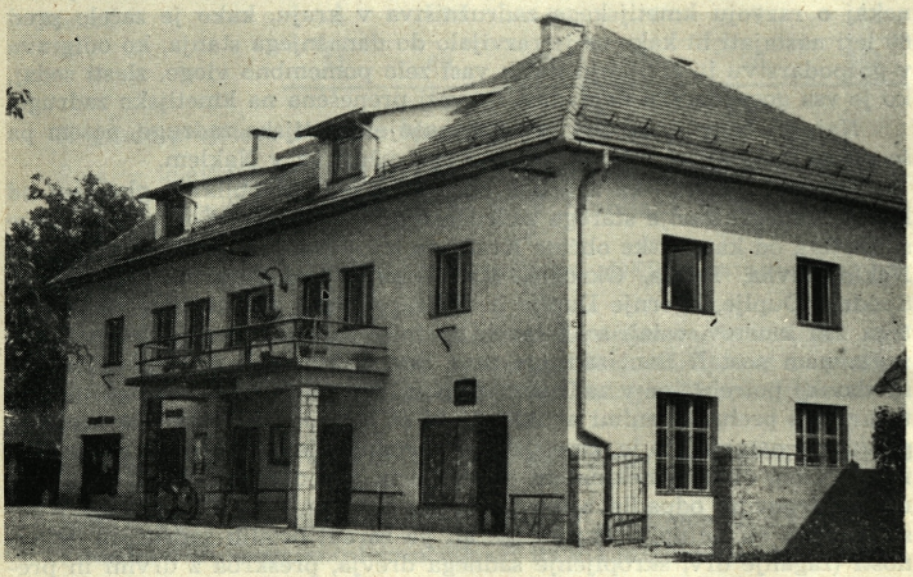

Zadružni dom

ko uvajamo sodelovanje med zadrugo in zadružniki. Prvo leto smo sodelovali v glavnem pri pridelovanju krompirja na površini 24 ha in nekaj pri pšenici. V letih 1959 in 1960 se sodelovanje razširja tudi na ostale kulture in že na površino 140 ha. Zadruga vloži seme, umetna gnojila, strojna dela in uničevanje plevela, kmet zadružnik pa da zemljo, hlevski gnoj in ročno delo. Dohodek se deli po procentu vloženega dela in materiala. Zaradi tesnejšega sodelovanja v poljedelski proizvodnji prireja poljedelski odsek občasne sestanke z zadružniki po posameznih vaseh, na katerih razpravlja o vseh poljedeljskih problemih in sklepanju pogodb o sodelovanju.

Živinorejski odsek skrbi za selekcijo goveje živine. Ocenjevanje živine je vsaka tri leta. Pokazalo se je, da se je stanje živine zelo izboljšalo. Pred 6 leti je bilo ocenjene največ živine v III. razred, zadnjikrat pa je močno

prevladovala ocena III/a in II. razred. Obenem ta odsek skrbi za dobre plemenjake. Leta 1951 je zadruga uvozila za osvežitev krvi bika iz Avstrije; le-ta je zelo zboljšal našo živino, po teži in mlečnosti. Leta 1956 smo po nasvetu vodilnih živinorejskih strokovnjakov opustili uvoz težjih bikov, obenem pa začeli forsirati lažji tip, to je bohinjske plemenjake, da bi s tem zboljšali mlečnost. To je dobro uspelo zlasti zato, ker smo medtem prešli na umetno osemenjevanje krav. Posledica tega je, da je naša živina v teži nazadovala, kar je precejšnja škoda za živinorejce, saj se bolj izplača rediti živino za meso kakor za mleko. To stanje se sedaj popravlja s tem, da se pri osemenjevanju težjih krav, ki niso najboljše mlekarice, vrši križanje naše cike z mesnimi pasmami simentalec in hereford, da bi na ta način vzrejali težja teleta za zakol. Tako križanje ima lahko pri nezadostni pazljivosti tudi slabe posledice in bomo imeli čez nekaj let mešanico vseh vrst, samo čiste cikaste pasme ne, zato živinorejski odsek zelo pazljivo vodi točno selekcijo za dobre živali cikaste pasme, dokler se ne reši vprašanje, katera pasma bo imela na Gorenjskem bodočnost.

Za boljše razvijanje mlade živine je odsek preskrbel pašnik na Savi, zaenkrat na površini 5 ha, pripravlja pa še 13 ha, tako da bo celotna površina travnikov na Savi služila za pašo.

Obenem s selekcijo odsek tudi kontrolira molznost. Pred leti je kontroliral nad 100 krav. Sedaj se je število za polovico zmanjšalo, ker je kontrola samo pri boljših kravah, ki imajo nad 2400 litrov mleka in nad 3,6 % tolšče. Molznost kontroliranih krav se je v zadnjih 8 letih zvišala od prejšnje, povprečno 1800 litrov, na 2800 litrov letno. V tekmovanju smo dosegli pri 30 kravah 3500 litrov povprečka, medtem ko ga je imela najboljša 4646 litrov in 4,27 % tolšče.

Skladišče semenskega krompirja

Dejavnost živinorejskega odseka se je zelo povečala, ko smo uvedli sklepanje pogodb za pitanje goveje živine in mesnatih prašičev. Zaradi zboljšanja prašičev za bekone nabavlja zadruga plemenjake holandske in nemške požlahtnjene pasme.

Vsak torek je v Naklem pri tehtnici sejem za prodajo živine in prašičev. Na njem sodeluje tudi zastopnik živinorejskega odseka. Živinorejski odsek vodi zbiranje in odkup mleka. V Naklem vsi zadružniki sami dostavljajo mleko v zbiralnico, iz oddaljenih vasi pa ga vozijo. Število voženj je odvisno od količine mleka: na vsakih 10 litrov oddanega mleka je obvezna ena vožnja. Tako se v Naklem zbira mleko že od vsega začetka, to je skoro 60 let, in ima to prednost, da so dobavitelji mleka z zbiralnico, oziroma mlekarno bolje povezani. Količina odkupljenega mleka stalno narašča in se je v dobi 4 let podvojila od 230.000 na 483.000 litrov letno, navzlic temu, da ga vedno več pokupijo pri samih proizvajalcih domači potrošniki, saj njihovo število z doseljevanjem hitro narašča.

Sadjarski odsek do pred nekaj leti ni imel posebne dejavnosti, ker se je smatralo, da pri nas ni sadni okoliš. Skupno je naročil sadna drevesca, propagiral in odkazoval je trebljenje in čiščenje sadnega drevja ter organiziral zatiranje sadnih škodljivcev. Zadnji dve leti je odsek organiziral nove sadne nasade na površini 2 hektarov, sajenje jagod (te so najbolje obrodile na Okroglem) in nasad ribeza na površini 1 hektara. To leto ureja v Strahinju ribezov nasad na površini 14 hektarov in sadni nasad na površini 5 hektarov v Malem Naklem. V zvezi z razširjanjem sadnih nasadov in jagodičevja odsek pripravlja gradnjo sadne predelovalnice.

Strojni odsek je imel razen velikih tudi manjše stroje za konjsko vprego (brane, obračalnike, izruvače). Sedaj je manjše stroje prodal kmetom, tako da ima le večje, to je dva traktorja z raznimi priključki za oranje, košnjo, žetev in vožnjo; 6 večjih mlatilnic, električne motorje, škropilnice, trosilce itd. Prvi traktor je kupila leta 1951 kmetijsko-obdelovalna zadruga in si je zelo hitro utrl pot. Kmetje so se ga radi posluževali. Posebno veliko dela je imel ob košnji in žetvi, zato je zadruga leta 1953 kupila še en traktor. Oba je kasneje prodala, namesto njih pa kupila dva nova traktorja znamke Ferguson, ki veljata za kmečka dela kot najboljša.

Trgovinski odsek je imel veliko prometa, ko je imela zadruga trgovski prodajalni v Naklem in Dupljah. Sedaj nabavlja reprodukcijski material, semena, gnojila, krmila, kmetijsko orodje, gradbeni material, drva in premog, obenem pa odkupuje od zadružnikov vse kmetijske proizvode. V letu 1958 je odsek naložil 110 vagonov krompirja. Iz tega se vidi, koliko je napredovala proizvodnja krompirja v primerjavi z letom 1936, ki se je smatralo za dobro krompirjevo letino in ga je zadruga odkupila na današnjem območju in na območju Podbrezij 32 vagonov.

Perutninski odsek je bil organiziran leta 1959, ko smo kupili inkubator. Poizkus se je dobro obnesel, zato se letos razširja še za dva inkubatorja. Obenem odsek organizira pri posameznih zadružnikih rejo kokoši nesnic za valilna jajca. Te odkupuje kmetijska zadruga za valilnico in vzrejo piščancev. Poleg valilnice bo zadruga zgradila še večje pitališče

piščancev brojlerjev; računamo, da bo letna zmogljivost 200.000 piščancev.

V gozdarskem odseku sodeluje tudi vsakokratni logar. Odsek razpravlja o novih gozdnih nasadih, negi gozdov, sečnjah lesa in gozdnih komunikacijah, to je o vzdrževanju gozdnih poti in mostov. Posebno veliko dela ima ta odsek v letih, ko sneg povzroči večjo škodo. Leta 1952 na primer je zadruga odkupila okoli 7000 kub. metrov lesa in pri tem ustvarila toliko dohodka, da je z njim v letu 1953 adaptirala in prizidala zadružni dom. Za polovico manjše so bile posledice snega v zimi 1957/58.

Gradbeni odsek je bil ustanovljen za gradnjo Zadružnega doma. Tudi potem, ko je to nalogo izvršil, še nadalje obstaja, ker se vedno kaj gradi, na primer remize za stroje v Naklem, Strahinju in Dupljah. Na tem mestu je zanimivo omeniti, kaj vse je že bilo na prostoru, kjer stoji danes zadružni dom. Prvotno je bila Zgubova gostilna s hlevom za prevozniške konje, ki so vozili iz Trsta preko Ljubelja proti Dunaju. Ko je voznike izpodrinil vlak, je bila v tej stavbi kovačnica, shramba gasilskega orodja in pošta. Ko je bila leta 1903 ustanovljena mlekarska zadruga, je bila v delu te stavbe mlekarna, po prvi svetovni vojni pa v celi stavbi. Po drugi svetovni vojni se je stavba razširila. Tam, kjer je danes trgovina, je bila Tinčkova kovačnica.

Hranilni odsek je več let životaril. Urejal je le stare hranilne vloge, ki so bile valorizirane od predvojnih denarnih zavodov. V letu 1957 se je odsek preuredil tako, da je uvedel za vse člane obračunske knjižice — to je nekak tekoči račun za posamezne zadružnike. S tem je poslovanje hranilnega odseka zelo oživelo. Letni promet na obračunskih knjižicah znaša do 80 milijonov dinarjev. Večina zadružnikov je z obračunskimi knjižicami prešla skoro na povsem brezgotovinsko poslovanje, to je, zadruga zadružniku za prodane proizvode poveča njegovo gotovinsko imetje, za izplačila in nakazila računov zadružnika pa mu imetje zmanjša. Saldo dobroimetja na obračunski knjižici se obrestuje s petodstotno obrestno mero.

Zavarovalni odsek se deli na dva dela: zavarovanje goveje živine in zavarovanje zadružnikov in njihovih svojcev. Zavarovanje goveje živine se imenuje »samopomoč«, posluje že od leta 1934 in ima svoj poslovnik. Zavarovanec dobi 80 odstotkov od ocenjene škode. Sredstva za zavarovalnino se zbirajo s prispevki zavarovancev, ki znašajo od 200 do 400 din od zavarovane govedi na leto. Pri približno 50 zavarovanih živalih je letno okoli 10 prisilnih zakolov, največ zaradi tujih teles v vampu (žica, žeblji in podobno).

Zavarovanje zadružnikov se imenuje »zdravstvena zaščita«. Ta je bila ustanovljena pred tremi leti, ker je postalo zdravljenje v bolnišnicah tako drago, da je bil ob večji nezgodi ogrožen marsikak kmet. Pri manjšem kmetu so na primer krave pohodile otroka in mu zlomile noge in roko. Račun v bolnišnici je znašal 160.000 din. Ali drug primer: gospodar in gospodinja sta se morala zdraviti v bolnišnici oba v istem letu in je znašal račun 247.000. Posameznik bi bil s tem hudo prizadet, skupnost se je izkazala za koristno, zato zadružniki zelo cenijo medsebojno zdravstveno

zaščito. Posluje po istem načelu: zavarovanec dobi povrnjenih 80 odstotkov zdravniških stroškov. Zaščita se vzdržuje s prispevki zavarovancev, ki znašajo od 600 do 1200 din na leto (višina se določi po potrebah) na odraslega člana in polovico manj za otroke do 14 leta starosti.

Ko se bo povsem uveljavilo splošno in obvezno zavarovanje za kmete in njihove družinske člane, ki se sedaj uvaja v državnem merilu, bo naše zadružno zavarovanje verjetno prenehalo poslovati.

Članski sestanki so posebna in obenem koristna navada pri naši zadrugi. Vršijo se redno vsako drugo nedeljo v mesecu v zvezi s plačevanjem mleka v Naklem in Dupljah. Na teh sestankih se obravnavajo vsi aktualni problemi in so obenem najprimernejši način, da na njih vodstvo zadruge seznanja zadružnike z delom in novimi akcijami zadruge. V preteklem letu se je zaradi tehničnih ovir pri plačevanju mleka v gotovini razpravljalo o tem, ali članske sestanke opustimo ali ostanejo še nadalje. Zadružniki so bili soglasno za to, da sestanki so, ker jih smatrajo za najboljšo povezavo med vodstvom zadruge in zadružniki.

Zadruga skrbi tudi za izobraževanje in razvedrilo zadružnikov s tem, da prireja redne letne ekskurzije na razna državna posestva in turistične kraje, razen tega pa poskrbi v okviru ljudske univerze za razne tečaje in predavanja iz kmetijstva.

Taka je dejavnost naše kmetijske zadruge. Učinek se vsekakor pozna pri zvišani proizvodnji in odkupljenih pridelkih. Obseg poslovanja iz leta v leto raste in presega 100 milijonov, tako da se zadruga smatra za eno najmočnejših kmetijskih zadrug v okolici Kranja.

Nastanek in razvoj kmetijskega zadružništva

Tako organizirana in razgibana zadruga kot je v Naklem, je mogla nastati le na močni zadružni tradiciji, in ta se je ustvarila v pretekli polovici stoletja. V Naklem se je zadružništvo začelo razvijati med prvimi na Gorenjskem, če ne najprej. Zato, da se je prav tu zadružniško življenje začelo razvijati tako zgodaj, so obstajali posebni razlogi. V prvi vrsti je treba omeniti dobre prometne zveze po glavni mednarodni cesti, po kateri se je odvijal promet med jugom in severom. Na tej poti je bilo Naklo važno postajališče, saj je imelo kar tri posebne hleve za takratne prevoznike pri Španu, Težiču in Zgubu. Zelo verjetno je, da so ravno vozniki prinesli prve novice o razvoju zadružništva v naprednejših krajih. Druga stvar, ki je v Naklem ugodno vplivala na hiter razvoj zadružništva, so verjetno posestne razmere. Prometne razmere so vplivale na večjo naseljenost, istočasno pa je plodne zemlje malo, saj je dolina ozka, stisnjena med gozdove Dobrava in Uden boršt. Tako so nastale v Naklem samo manjše in srednje kmetije. Da je to res, se najbolje vidi iz tega, ker nobeno posestvo na področju Naklega ni imelo toliko obdelovalne zemlje, da bi presegalo dovoljeno površino ob izvedbi agrarne reforme leta 1946 ali ob omejitvi obdelovalne zemlje na maksimum 10 hektarov v letu 1956. To se pravi, da na področju Naklega ni bilo nikdar velikih kmetov (vaških mogotcev), ki

bi bili gospodarsko samostojni, ampak le manjši in srednji, ki so poleg kmetije prisiljeni iskati postranski zaslužek v obrti, prevozih ali kakršni koli drugi dejavnosti, danes v glavnem v tovarni. Prav mali in srednji kmetje so se prisiljeni združevati v zadruge, če hočejo uspevati (večji stroji v kmetijski proizvodnji in prodaja pridelkov itd.). Le veliki kmetje, ki jih v Naklem nikdar ni bilo, vse to lahko opravijo sami. Tudi zato so torej v Naklem ugodnejši pogoji za zadružništvo kot drugod, kjer je večja razlika med kmeti po velikosti posestev.

V Naklem je bila najprej ustanovljena Hranilnica in posojilnica. Priprave zanjo so se verjetno vršile že v letu 1900, tako da zadružništvo v Naklem letos obhaja že 60-letnico. Ta zadruga je bila vpisana v zadružni register 6. decembra 1901. V prvem odboru so bili Jože Košir — Perč iz Žej, Miha Leben — Leben iz Strahinja, Janez Jenko — Kukovc iz Pivke, Janez Rakovc — Matjaž iz Struževega in Valentin Križnar — Pogvajan z Okroglega. Ta zadruga je imela prvotno zelo široko področje od Kranja do Križ in je zbrala veliko hranilnih vlog. Med prvo svetovno vojno in tudi potem do druge svetovne vojne se je omejila na upravljanja starih hranilnih vlog. Tudi odbor se je v tej dobi zmanjšal na tri člane: Janez Pavlin, Janez Barle in župnik Jože Saigerschmid. Hranilnica se ni razvijala niti toliko, da bi mogla imeti mlekarna, ki je dobro uspevala, pri njej svoj tekoči račun, ampak ga je morala imeti pri hranilnici v Kranju. V letu 1946 se je hranilnica uradno spojila s hranilnico v Kranju, leta 1948 pa so prešle njene hranilne vloge na hranilni odsek pri sedanji Kmetijski zadrugi.

Kot druga je bila ustanovljena Mlekarska zadruga. Prvi sestanek zanjo je bil po farnem arhivu 18. oktobra 1903. O koristi zadružnih mlekarn je takrat govoril profesor Pengov, ki je študiral na Dunaju gospodarske vede. Do tedaj so kmetje proizvajali kuhano maslo s postavljanjem mleka v latvicah. Čez pet dni, to je 23. oktobra 1903., je bila Mlekarska zadruga že ustanovljena in 29. oktobra 1903 tudi že vpisana v Zadružni register pri Okrožnem sodišču v Ljubljani. Vse to kaže, da je bilo takrat poslovanje zelo hitro. Ob ustanovitvi je bilo vpisanih 27 članov. Delež je znašal 6 kron, a obenem je vsak zadružnik jamčil še s petkratnim deležem. V prvi odbor so bili izvoljeni Ivan Barle — Voglar iz Naklega kot predsednik, Anton Poljšak — kaplan v Naklem kot tajnik, Peter Jarc — Orač iz Strahinja kot blagajnik.

Mlekarna je začela obratovati 3. februarja 1904 v Zgubovem prevozniškem hlevu, kjer stoji danes zadružni dom. Sprva je bila opremljena samo s stroji za posnemanje mleka in izdelovanje masla. V začetku je bilo 200 litrov mleka dnevno. Obratovanje je bilo zelo primitivno, stroji so bili vsi na ročni pogon, gonila sta izmenoma vsak dan po dva zadružnika. Vodovoda takrat še ni bilo (v mlekarno je bil napeljan leta 1911), zato je bilo treba vso potrebno vodo nositi iz korita na sredi vasi. Smetano in maslo so prvotno shranjevali v kleteh pri Matevževcu in v kaplaniji, pozneje pa so napravili ledenico v Malem Naklem pri Halovcu. Led so delali v Zaletelovi luži. Surovo maslo so prodajali v Opatijo in na Dunaj.

Posneto mleko so kmetje jemali nazaj za hrano in krmo. Prvi mlekar je bil Viktor Novinšek, organist v Naklem. Za njim je prevzel Matijevčev Miha in potem Repnekov oče. Mlekarjeva plača je znašala za poldnevno delo 1 krono, oziroma 30 kron na mesec, toliko, kolikor je takrat stala praznična obleka.

Tako je zadruga poslovala vse do prve svetovne vojne. Tedaj je morala oddati krave za prehrano vojske in mlekarna je morala prenehati z delom. V tej dobi se je odbor menjaval: v letu 1904 je Poljšak izstopil in je bil namesto njega izvoljen Ivan Jenko — Kukovc iz Pivke. V letu 1906 je izstopil Barle kot predsednik in njegovo mesto je prevzel Peter Drinovec — Halovc iz Strahinja, v letu 1910 je izstopil Jenko in namesto njega je prevzel Janez Pavlin — Poličar iz Polic. V letu 1912 je izstopil Drinovec, nadomestil ga je Vinko Črnilec — Režek iz Naklega. Tako so bili ob prekinitvi obratovanja v odboru: Peter Jarc, Vinko Črnilec in Janez Pavlin. Duša Mlekarske zadruge je bil vseskozi Peter Jarc; bil je blagajnik, vodil je vse račune in obenem prodajal blago.

Iz zapisnikov zadruge je razvidno, da je v letu 1912 parni pogon zamenjal ročnega.

Po prenehanju zadružnega obratovanja je meseca oktobra leta 1914 vzel mlekarno v najem mlekar Janez Ferjan z Visokega in tako je obratovala do konca leta 1917. Zatem je dve leti počivala. Leta 1919, meseca julija, jo je predvojni odbor oddal v najem mlekarju Jakopičiču iz Kosez pri Moravčah. Ta je obnovil obratovanje. Mleka ni predeloval, ampak ga je prodajal v svežem stanju Pavli Javorski z Jesenic. Ta pa je mleko izvažala v Avstrijo. Ker so zadružniki videli, da je mož mleko dobro prodajal in pri tem lepo zaslužil, so sklicali izredni občni zbor, na katerem so Jakopiču odpovedali pogodbo z 31. decembrom 1919, nakar je zadruga zopet sama začela obratovati. Takrat sta izstopila iz odbora Vinko Črnilec in Peter Jarc, namesto njih pa vstopila Anton Škofic — Škofč iz Naklega in Ciril Zelnik — Boštjan z Okroglega. Tedaj je zadruga štela 93 članov. Novi odbor je vodil zadrugo samo do občnega zbora 22. aprila 1923., na katerem so prevzeli vodstvo zadruge Lovro Novak — Petrovc, Anton Zelnik — Jakc in Janko Gašperin — Kukovc, vsi trije iz Pivke. V letu 1927 je zopet vstopil namesto umrlega Gašperina Anton Škofic iz Naklega.

V teh letih je izvoz mleka v Avstrijo prenehal, zato so mlekarsko obratovanje preusmerili na posnemanje mleka in v glavnem izdelovali ementalski sir. V ta namen so mlekarno razširili in jo preuredili.

Izdelovanje sira ementalca je bilo v poznejših letih tako uspešno, da še danes marsikdo pripomni: »Tako dobrega sira pa ni več, kot je bil nakelski!« Po tej spremembi se je poslovanje hitro širilo in izpopolnjevalo. Delež se je v letu 1927 zvišal na 100 din za vsako kravo. Odbor se je razširil na 7 članov. Vstopili so Franc Črnilec — Zguba iz Naklega, Franc Ažman — Zaletel iz Malega Naklega, Franc Prosen — Šporen iz Strahinja in Tomaž Križnar — Mrkuš z Okroglega. V tem letu je zadruga kupila Tinčkovo kovačnico poleg mlekarne, da si je s tem zagotovila prostor za morebitno razširitev mlekarne, kar se je kasneje tudi uresničilo. (V letu

1946 so podrli kovačnico s prostovoljnim delom, da bi mogli dozidati zadružno stavbo). Število članov se je zvišalo na 104. Namen zadruge se je razširil. Razen mleka je odkupovala in prodajala vse ostale kmetijske pridelke. V tem letu je bila ustanovljena tudi prva poslovalnica v Tržiču za prodajo mleka in mlečnih izdelkov. Mleka je bilo že preko 1000 litrov na dan. Promet zadruge je v teh letih naraščal. Nekateri kmetje so prej doma posnemali in sami prodajali maslo ali pa so prodajali mleko branjevkam, ki so ga vozile v Tržič. Sedaj so pristopili k zadrugi, ker so videli, da se jim to bolj izplača. Leta 1929 je bila ustanovljena druga poslovalnica na Jesenicah, in to skupno z Mlekarsko zadrugo v Predosljah, s katero so takrat začeli na trgu sodelovati. V tem letu je bila mlekarna modernizirana z nakupom najmodernejšega pasterja »Montana«. Med okupacijo so ga Nemci odpeljali v Šentvid na Koroškem.

Do leta 1931 je število zadružnikov naraslo na 168. V tem letu se je odbor povečal na 9 članov. Vstopila sta Jakob Keršič — Stroj iz Dolenje vasi in Franc Križaj — Mladič iz Pivke. Obenem se je spremenil tudi naslov zadruge v Mlekarsko nabavno in prodajno zadrugo, ker je bil pri zadrugi ustanovljen tudi konzum. Tako so lahko zadružniki v svoji zadrugi prodajali vse proizvode ter kupovali vse gospodinjske in gospodarske potrebščine. V letu 1932 se je pri zadrugi organiziral tudi klavni oddelek (prostore je imel pri Režku), ki je kupoval od zadružnikov živino in prodajal meso vsem prebivalcem. Pri tem oddelku je bila organizirana tudi »samopomoč« za zavarovanje goveje živine, ki posluje še danes kot odsek KZ. Jeseni l. 1932 je bila v Kranju v Narodnem domu organizirana velika kmetijska razstava, v okviru katere so uredile vse mlekarske zadruge okraja posebno mlekarsko razstavo. To je bil prvi začetek skupnega nastopanja teh zadrug. V tem letu se je število članov zvišalo na 226. Zadruga je obsegala celotno področje Naklega, Dupelj in Podbrezij. Iz odbora je izstopil Franc Ažman, vstopil pa Janez Drinovec — Halovčev iz Strahinja. Količina mleka se je dvignila že na 2000 litrov dnevno.

V letu 1932 je nastopila na mlečnem trgu huda kriza. — Mlekarske zadruge so v borbi za odjemalce zniževale cene, kar so kupci mleka izrabljali v svojo korist s pritiskanjem cen navzdol in slabim plačevanjem računov. Vse to je nujno vodilo k propadu mlekarstva, ker na eni strani mlekarne niso mogle ustvarjati dohodka za vzdrževanje obratov, na drugi strani je cena za mleko pri kmetu tako padala, da se je sukala komaj okrog 1 din za liter. Pri tej ceni se kmetom že skoro ni več izplačalo dajati mleko v mlekarno. Kako huda kriza je zajela v teh letih mlečni trg, se je najbolj pokazalo ob licitacijah za dobavo večjih količin mleka raznim zavodom, n. pr. bolnišnicam in podobno. Licitacij se je udeleževalo tudi po 8 do 10 predstavnikov raznih mlekarskih obratov, vsak s sklepom svojega odbora v žepu, da mora dobavo izlicitirati za vsako ceno. To stanje je še največ pripomoglo, da so se predstavniki mlekarskih obratov začeli meniti o združitvi v skupno obratovanje in trgovanje. Zaradi teh razmer se je večina mlekarskih zadrug kranjskega okraja (Naklo, Predoslje, Šenčur, Cerklje, Goriče) in delno mlekarne iz ljubljanskega okraja (Medvode

in Komenda) pogodbeno združila s 1. januarjem 1933 v skupni obrat za enotno predelavo mleka in nastopanje na trgu. Drugače je ostala vsaka mlekarska zadruga samostojna, kar se tiče odnosov s člani in oblastmi. Skupno obratovanje je poslovalo na trgu pod imenom »Gorenjske mlekarske zadruge«, uradno pa pod firmo »Mlekarska zadruga v Naklem« z dodatkom: skupni obrat. Glavni obrat za pasterizacijo mleka, posnemanje, izdelovanje masla in raznih mehkih sirov je bil v Naklem. Trdi siri (ementalec, eidamer, trapist) so se izdelovali v mlekarnah v Šenčurju in Cerkljah. Skupni obrat je prejemal v poletnih mesecih tudi nad 8000 litrov mleka na dan. Položaj na mlečnem trgu se je s tem, ko je nastopal za vse te zadruge en ponudnik, toliko izboljšal, da so postale cene mlečnim izdelkom stabilnejše. Obrat v Naklem se je za skupno obratovanje izpopolnil in moderniziral z nabavo večjih maslarskih strojev, napravo večjih hladilnic in nakupom lastnega avtomobila. Ob pričetku skupnega obratovanja je bil poslan mlekar Franc Smolej na Češko, da bi se specializiral v izdelovanju mehkih sirov. Mlekarski obrat je v glavnem zalagal trge v Kranju, Tržiču, na Jesenicah, Bledu, v Ljubljani in Trbovljah; imel je 24 lastnih prodajaln.

Pogodba o skupnem obratovanju je bila prvotno sklenjena samo kot poizkusna za dobo 1 leta. Potem se je do leta 1937 podaljševala iz leta v leto. Ker je poizkus skupnega obratovanja, to je večjega obrata, uspel, so v tem letu pričeli s pripravami za novo mlekarno. Najprej so hoteli razširiti mlekarno v Naklem, za kar so bili že pripravljeni načrti inženirja Gasparija v gorenjskem slogu. Da bi mogli ta načrt izvesti, bi bilo treba kupiti Tomazinovo hišo, njemu pa bi zidali novo. S Tomazinovimi se niso mogli sporazumeti, zato stvar ni uspela. Potem so nameravali zidati novo mlekarno na farovškem svetu med Naklom in Pivko. Tudi to ni uspelo, ker so bili takratni upravitelji teh zemljišč proti zidavi mlekarne v Naklem, drugod v Naklem pa tudi ni bilo mogoče dobiti primernega zemljišča. Tako so zgradili mlekarno v Čirčah, kar je za Naklo velika gospodarska škoda. Novi obrat v Čirčičah so gradili do leta 1941. Stroji za mlekarno so bili nabavljeni in na Velesejmu v Ljubljani razstavljeni že v letu 1939. — Obrat se je preselil v novo mlekarno že med okupacijo, 31. avgusta 1941., v Naklem pa je ostala samo še zbiralnica mleka.

S tem sem le na kratko opisal potek skupnega obratovanja in zidanja nove mlekarne. Pripomnil bi le še toliko, da je bilo v zvezi s tem veliko težav in nasprotovanj. Neustrezni prostori za tak promet, lokalni patriotizem, zakaj centrala ravno v Naklem, zakaj ne bi bila pri kaki drugi zadrugi, n. pr. v Predosljah, Šenčurju ali Cerkljah, kjer so imeli boljše mlekarske stavbe, čeprav bi bilo lahko vsakemu jasno, da so bili samo v Naklem pogoji za to; najbolje opremljen in za tiste čase moderen obrat ter najboljše prometne zveze, državna cesta, železnica in pošta v vasi.

Največ težav, prerekanj in nasprotovanja pa je bilo ob izbiranju kraja za novo mlekarno. Zelo žalostno je pri tem to, da so se vsi kraji potegovali zato, da bi se nova mlekarna gradila pri njih, le v Naklem, kjer je bilo največ pogojev za novo mlekarno, so se našli ljudje, ki so nasprotovali

zaradi političnega prestiža ter s političnim vplivom preprečili, da se nova mlekarna ni gradila v Naklem, kar so seveda drugi hitro izrabili v svoj prid.

Mlekarska zadruga Naklo se je tudi v dobi skupnega obratovanja širila naprej. Do konca leta 1934 je članstvo naraslo na 242. Svoje področje je razširila celo na Besnico. V l. 1936 so izstopili iz odbora Franc Črnilec, Franc Križaj in Franc Prosen, namesto njih so v odbor vstopili Valentin Kenda — Andrejče iz Naklega, Anton Leben — Arnež iz Sp. Dupelj in Peter Grašič — Lenček iz Strahinja. Do leta 1940 se je število članov zvišalo na 304 (to je največje število članov v obstoju te zadruge), ker se je področje razširilo celo na Bitnje in delno na Žabnico. Med tem časom je bil iz odbora izbrisan Tomaž Križnar, vpisan pa Jože Udir — Štular iz Besnice.

Kot tretja v Naklem je bila ustanovljena 28. julija 1912 Strojna zadruga v Strahinju. Svoj sedež je imela v Strahinju verjetno zato, ker je bilo največ pobudnikov za njo prav iz Strahinja, čeprav so bili člani tudi iz drugih vasi (Naklega, Pivke, Polic in Žej). V prvem odboru so bili Janez Marinšek — Lenarč, Peter Jarc — Orač, Janez Marinšek — Andrejc, Miha Udir — Babč, Peter Markič — Pèter in Janez Lahovc — Tonic, vsi iz Strahinja. Zadruga je kupila stroje, težek bencinski motor, veliko mlatilnico, ki je žito tudi očistila in nasula v vreče, in slamoreznico s tremi klinami na vozu. Delo s temi stroji je bilo za takrat velik napredek, ko še ni bilo elektrike, ko so ljudje mlatili žito v glavnem še s cepci ali živino na gepeljne in škopo rezali še na roke.

Zadruga je stroje izpopolnjevala z razvojem tehnike. Ko je bila v naše kraje napeljana elektrika, to je okrog leta 1924, je zamenjala bencinski motor z električnim. Leta 1939 je kupila novo široko mlatilnico na poravnano slamo in nabavila cirkularko za žaganje drv. Ta zadruga je uspešno obratovala vse do leta 1948, ko se je spojila s kmetijsko zadrugo in so s tem njeni stroji prešli na strojni odsek pri KZ.

Pašno-planšarska zadruga je bila ustanovljena 24. januarja 1926 kot četrta zadruga na področju Naklega. V prvem odboru so bili Janez Marinšek — Lenarč iz Strahinja, Franc Jeglič — Obram iz Podtabora, Jakob Keršič — Stroj iz Dolenje vasi, Janez Pavlin — Poličar iz Polic, Franc Korenčan — Špan iz Naklega, Matevž Gros — Hrvat iz Žej in Janez Štular — Dvak iz Dolenje vasi. Ustanovljena je bila v glavnem zato, da bi postala lastnica planine in upravljala planino, ki bi jo ob izvedbi agrarne reforme dobila v tržiških planinah od barona Borna. Šlo je za planino Brsnino. Ker je baron Born raje dajal vsako leto 20 klaftr drv za šole v nakelski občini namesto da bi odstopil planino, ta zadruga takrat ni prišla do svoje dejavnosti.

Kasneje je ta zadruga uredila pašnik na Savi ter zgradila v ta namen trdno stajo za živino. Paša na Savi se takrat ni obnesla, ker se je pojavil vranični prisad in so jo zaradi tega opustili. O vzroku za vranični prisad oziroma za pogin treh glav so krožila med ljudmi različna mnenja. Nekateri so menili, da so vzrok odpadki iz tovarn, zlasti usnjarske v Tržiču, ki

jih voda naplavlja na pašnik. Drugi so trdili, da so nasprotovali lovci zaradi lovišča in zopet tretji, da je bilo to politično nagajanje, ker je bila edino ta zadruga včlanjena pri Zvezi slovenskih zadrug, ki je pripadala samostojni kmečki stranki, a vse druge zadruge v Naklem so bile včlanjene pri Zadružni zvezi, ki je pripadala Slovenski ljudski stranki.

Da na 7 let res vse prav pride, se vidi iz naslednjega. Staja za živino, ki jo je napravila zadruga, ja stala vse do leta 1957 prazna, razen kolikor jo je uporabljal samotar, bivši pastir Pelnar, za stanovanje. V tem letu jo je podarila KZ čebelarjem, da so jo prestavili v Podljubelj za pašo čebel, živinorejski odsek pa je moral v letu 1959 graditi novo stajo na Savi, ko je tam zopet organiziral pašo. V tem letu se bolezen ni pojavila.

Kot peta je bila ustanovljena 31. marca 1929 Živinorejsko-selekcijska zadruga. Njena naloga je bila selekcija (odbira) pri vzreji goveje plemenske živine, skrb za dobre plemenjake in izvajanje molzne kontrole. — V prvem odboru so bili: Janez Drinovec, Peter Markuta, Ciril Ažman, Franc Jerala, Ivan Rakovc, Franc Žibert, Franc Črnilec in Anton Svetic. Zadruga je delovala do druge svetovne vojne. Njena velika zasluga je, da se je zelo zboljšalo stanje živine (vodstvo rodovnika, nabavljanje najboljših plemenjakov, prirejanje tečajev in razstav). — Napredek je najbolj nazorno prikazan v filmu, ki je bil posnet v letu 1932 in prikazuje živino, nego živine in obratovanje mlekarne.

Pri tem je važno omeniti, kako smo prav v pospeševanju živinoreje nedosledni. Selekcija in molzna kontrola sta se sedaj pod KZ na področju Naklega že četrtič obnovili. Prvič je to opravljala že omenjena selekcijska zadruga, kar je prekinila druga svetovna vojna. Drugič se je to delo začelo izvajati med okupacijo in propadlo ob osvoboditvi. Tretjič se je to delo obnovilo pod Živinorejsko zadrugo, ki je bila preimenovana iz Mlekarske zadruge v letu 1946, kar je zaradi obvezne oddaje živine tudi kmalu propadlo. Kakor rečeno, je četrtič to delo obnovil današnji živinorejski odsek pri KZ v letu 1953.

Po osvoboditvi, 13. januarja 1946, je bila po navodilih takratne oblasti Mlekarska nabavno-prodajna zadruga preimenovana v Živinorejsko zadrugo. Z njo sta se združili še Pašno-planšarska zadruga in Živinorejsko-selekcijska zadruga. — Takrat se je področje zadruge omejilo samo na območje Naklega in Dupelj, ker so se za druga področja ustanovile samostojne zadruge, to je za Podbrezje, Besnico in Bitnje. Člane-nekmete so takrat napotili k takratnim nabavno-prodajnim zadrugam (»Naproze«). Tudi premoženje bivše Mlekarske zadruge se je takrat razdelilo po količini oddanega mleka na novo nastale zadruge v izločenih krajih.

Dne 22. junija 1947 je bila namesto omenjene živinorejske zadruge ustanovljena Kmetijska nabavno prodajna zadruga. Ta je obstajala samo do 8. marca 1948, ko je bila ustanovljena današnja Kmetijska zadruga, katere organizacija in dejavnost sta opisani na začetku tega članka.

Kot zadnja zadruga, ki je do sedaj delovala na področju Naklega, je bila 26. junija 1949 ustanovljena Kmetijska delovna zadruga, krajšano KDZ »Dobrava«. Njen namen je bil skupna obdelava zemlje, na večjih

površinah z modernejšimi kmetijskimi stroji. Delalo se je v skupinah. Področje zadruge je bilo razdeljeno na 12 enot ali delovnih skupin. Vsaka je imela določeno površino zemlje za obdelovanje. Živina je bila sortirana tako, da so bile v enih hlevih samo krave molznice, v drugih jalova živina, posebej teleta in posebej prašiči. Vsi pridelki so se spravljali in prodajali skupno. Za preživljanje je dobil vsak zadružnik odmerjeno količino pridelkov, ki so jih obračunali pri zaslužku. — Iz izkupička so se najprej poravnali vsi proizvodni stroški in skladi, ostanek dohodka se je delil zadružnikom po opravljenih delovnih dnevih, ki so jih zapisovali vodje ali brigadirji skupin.

Ker so pridni zadružniki v enem delovnem dnevu napravili veliko več kot taki, ki so se delu odtegovali ali so zelo počasi delali, je po dveh letih prišlo do določanja delovnih dni po količini proizvodnje posameznih skupin. Ta način je bil sicer realnejši, toda, ker so zadružniki s slabo proizvodnjo dobili zelo malo plače, so taki začeli leta 1951 odpovedovati članstvo v zadrugi. V letu 1952 se je večina KDZ zaradi slabega stanja in navodil višjih forumov razšla. Naša KDZ je kljub takim navodilom ostala skupaj še celo leto 1952, ker smo menili, da bo veliko laže prenehati s skupnim delom in urediti premoženjsko stanje, če se na to postopoma pripravljamo z novo letino v letu 1952, kar se je tudi uresničilo. Ob razpustu nismo imeli takih težav, kot so jih imeli marsikje, kjer sploh niso mogli zaključiti poslovanja.

Bistvena razlika med našo KDZ in drugimi je bila v tem, da je bilo pri nas vodstvo zadruge v rokah zadružnikov, da so zadružniki aktivno sodelovali, drugod pa so se zadržali pasivno, vodili so jim drugi.

Tudi vpliv političnih strank na gospodarske zadruge se je v Naklem drugače reševal kot drugod po Sloveniji. Marsikje so imeli zaradi politične razdvojenosti v enem kraju po dve enaki zadrugi, na primer hranilnici ali mlekarski, zato sta običajno obe životarili. V Naklem so bili v gospodarskih vprašanjih enotni in so raje imeli samo po eno zadrugo za vsako panogo in tisto močno, le v odbore zadrug so volili pristaše obeh političnih strank. Tako sestavljeni odbor je lahko dojemal in tudi podpiral napredno gibanje. To velja predvsem za mlekarsko zadrugo.

Ob veliki tekstilni stavki v Kranju leta 1936 je mlekarna zalagala stavkajoče z mlekom. Razen naročene količine je mlekarna dobavljala še po dva vrča, to je 60 litrov mleka na dan brezplačno. Ti odnosi so obstajali tudi med okupacijo. Mlekarna je imela še predvojne poslovne stike s tovarišem Jakobom Bernardom iz Koritna, ki je imel na Bledu svojo prodajalno mleka in mlečnih izdelkov. — Že jeseni leta 1941 je prihajal kot partizan z Jelovice preko Save pri Okroglem v Naklo po mlečne izdelke (maslo in sir), ki smo mu jih prinašali iz mlekarne v Kranju. To je trajalo do meseca februarja 1942, ko nas je Nemcem naklonjena uradnica izdala, zaradi česar je nemški komisar vse slovenske člane odstranil iz uprave mlekarne.

Iz zvez s tovarišem Bernardom sta predvsem zanimiva naslednja dogodka: Ob nekem takem obisku v zimi 1941/42 se je tovariš Bernard

zanimal, ali res Mlekarna v Čirčah zalaga z mlekom in izdelki nemško policijo. Obenem je povedal, da zato namerevajo partizani novo mlekarno porušiti. Vprašal je, kaj slovenski zastopniki pri upravi mlekarne menimo o tem. Pojasnili in dokazali smo mu, da mlekarna dobiva večje količine mlečnih izdelkov s Koroškega in Salzburga, kakor jih dobiva nemška policija, tako da je mlekarna z blagom iz Avstrije zalagala tudi civilno prebivalstvo. — Glede rušenja mlekarne smo mu odgovorili, da to ne bi bilo pametno, ker je bila zgrajena s prevelikimi težavami in da Nemci ne bodo ostali za vedno tukaj, zato nam bo mlekarna po vojni prav gotovo koristila. Tako je bilo takrat miniranje mlekarne v Kranju odloženo in še danes služi svojemu namenu.

Upam, da sem tako v skromnih obrisih opisal nastanek in razvoj zadružništva v Naklem in ga zaključujem z željo, da bi to zadružništvo koristno služilo tudi v prihodnje, tako zadružnikom — kmetijskim proizvajalcem, kakor tudi naši celotni skupnosti.

PETDESET LET GASILSTVA

Med društvi, ki praznujejo letos obletnico obstoja, je tudi gasilsko društvo. To je bilo ustanovljeno 1910, torej mineva letos že pol stoletja, odkar imamo v Naklem gasilce.

Društvo ni bilo ustanovljeno zaradi nekakšne mode — tedaj se je vsesplošno razbohotilo društveno življenje in so ustanavljali najrazličnejša društva — temveč iz potrebe in nujnosti. Treba se je bilo zavarovati pred požari, ki so bili nekdaj zelo pogosti in so povzročali ogromno škode. Za ilustracijo naj navedemo samo nekaj večjih požarov.

Okroglanska vas je pogorela dvakrat. Leta 1798, ko je udarila strela, je požar upepelil cerkvico in domačije Poglajnu, Jancu, Molju, Jurjevcu, Ažmanu, Markušu in Šmajdu. Leta 1863 je pogorela vsa vas, le cerkvica, ki stoji nekoliko izven vasi, je ostala.

Na Pivki je bilo več večjih požarov. Vsakokrat je pogorelo po nekaj gospodarjev; največji požar so doživeli Pivčani 1793, ko je ogenj uničil poslopja Igvarju, Kvanšku, Arnežu, Skodlarju, Poglajnu in Mladiču.

Tudi v Naklem in drugih vaseh je večkrat gorelo, le da so bili tu manjši požari, pri katerih je bil prizadet po en ali kvečjemu dva, trije gospodarji.

Največji požar pri nas je bil pred 73 leti. Takrat je v Strahinju pogorelo kar 29 hiš z vsemi gospodarskimi poslopji vred.

Ob požarih se je ogenj hitro širil, ker so bile vse strehe krite s slamo ali s skodlami. Zlasti za slamnato streho je bila vsaka iskra usodna. Za gašenje ni bilo drugih pripomočkov kot škafi, s katerimi so vlivali vodo na goreče poslopje.

Pri tedanjem preprostem obveščanju je bilo včasih že vse zamujeno, preden so ljudje prihiteli na kraj nesreče. V zvoniku je plat zvona oznanjal požar. Če je bilo to podnevi, so ljudje pustili delo na polju ali v gozdu;

če je bilo ponoči, so planili iz trdnega spanja in neorganizirano hiteli pomagat pogorelcu. Iz gorečega poslopja so odnašali, kar se je še dalo rešiti, požar pa so skušali pogasiti s tem, da so s škafi vlivali vodo na ogenj. Navadno so se postavili v vrsto do vira vode in si podajali polne škafe iz rok v roke. Zadnji je vlival vodo na ognjene zublje. Takšen tekoči trak je bil najboljše, kar so premogli, a tudi ta je bil navadno brezuspešen, ker zaradi velike vročine pri požaru ni bilo mogoče priti dovolj blizu. Razen tega je pri nas vedno primanjkovalo vode.

Vsako gašenje je bilo neorganizirano, ni bilo človeka, ki bi prevzel vodstvo, ni bilo društva, ki bi v nesreči organizirano pomagalo.

Razvijajoča se industrija je prinašala napredek. Stroji so na vseh področjih uspešno nadomeščali človeka. Tako je bilo mogoče proti koncu prejšnjega stoletja že dobiti brizgalne. Te so bile za posameznika predrage, a tudi precej parov izvežbanih rok je bilo treba pri uporabljanju. Takrat so se začela ustanavljati prva gasilska društva.

Gasilski dom

Nakelčani so zgodaj začeli misliti na ustanovitev gasilskega društva, saj so imeli pred ognjem zaradi stalnih požarov nemalo strahu, niso pa imeli potrebnih denarnih sredstev, da bi si kupili brizgalno. Brez nje bi jim društvo ne koristilo veliko.

Neposredni povod za ustanovitev društva je bil požar v Krakovem pred petdesetimi leti. Gorelo je pri Mikeliču in Urhu. Tema gospodarjema je ogenj tudi enajst let prej uničil domačiji. Takrat so Nakelčani zbrali potrebni denar, kupili brizgalno in ustanovili gasilsko društvo. To je bilo v avgustu 1910.

Prva brizgalna je bila seveda na ročni pogon. Treba je bilo krepkih rok in veliko napora, da je bilo njeno delovanje uspesno. Po šest do osem mož se je znojilo ob ročici, vendar vodni pritisk kljub temu ni bil toliksen kot pri sedanjih motornih brizgalnah.

Ob ustanovitvi je štelo drustvo 33 mož. Prvi predsednik društva je bil Toni Voglar — Zaletel. Ta je društvu podaril svet, kjer so gasilci postavili svoj dom. Dokler niso imeli lastnega doma, so imeli brizgalno shranjeno v nekdanji »Zgubovi štali«, kjer je bila tudi čitalnica in pozneje mlekarna, danes pa stoji na tem mestu zadružni dom.

Z ročno brizgalno se napredni Nakelčani niso dolgo zadovoljili. Kupili so motorno. Ta je bila manjsa, ker so morali šteditì z drustvenim denarjem, saj so imeli na začetku svojega obstoja veliko nujnih izdatkov. Treba je bilo zgraditi dom, kupiti cevi, uniforme itd. Prva motorka je v Naklem kmalu doslužila. Bila je prešibka, zato so jo prodali in leta 1935, ob petindvajsetletnici društva, kupili novo, večjo in močnejšo.

Prvi gasilski dom je stal ob Stari cesti. Zgrajen je bil 13 let po ustanovitvi društva. Gasilci so dolgo čakali na svoj dom, a že po dveh letih so ga prodali, ker jim je postal pretesen, in si zgradili novega. Ta je prostorna nadstropna stavba ob nekdanji glavni cesti sredi vasi. V stolpu za sušenje cevi je montirana sirena, ki se oglasi ob požaru, vendar na srečo tuli zelo poredko. Današnje stavbe so vse bolj zavarovane proti ognju kot nekdanje, razen tega gasilci nadzorujejo tudi dimnike in podstrešja, kjer požar najlaže izbruhne, s čimer preprečijo marsikatero nesrečo.

Nakelski gasilci so bili vedno zelo požrtvovalni in znani po svoji disciplini in organizatorskih sposobnostih. Največ zaslug za to ima pokojni Jernej Legat. Ta je bil od prve svetovne vojne do svoje smrti celih 40 let predsednik društva. — Med drugim so gasilci pod njegovim vodstvom uspešno rešili tudi vprašanje pomanjkanja vode. V Naklem in v Strahinju so zgradili bazene za vodo, zato je možno ob vsakem požaru uspešno posredovati v naših največjih dveh vaseh. Podoben bazen bi bil nadvse potreben še na Cegelnici.

V 50 letih so naši gasilci večkrat gasili manjše požare doma — večjih požarov v tem času ni bilo — pa tudi izven domačega območja, kadar je bilo to potrebno. Ko so 1911 pomagali gasiti na Bornovi žagi, kjer se je razplamtel požar v velikem obsegu, so dobili za nesebično in požrtvovalno delo nagrado od lastnika žage. Nagrada je bila podeljena vsakemu gasilcu osebno, a so jo odstopili društvu, da bi tako čimprej zgradili svoj dom. S tem so pokazali resnično društveno zavednost.

V petdesetih letih je pomen gasilstva prav gotovo nazadoval. Danes so v mestu že poklicni gasilci, ki na telefonični poziv prihite gasit tudi izven mesta; danes imamo tudi že aparate za gašenje požarov, ki so montirani v stavbah, kjer je večja možnost za požar (predilnica, Dom kulture), vendar je še kljub temu gasilsko društvo zelo važno. To je najbolje potrdil zadnji požar, ki je letos na Cegelnici v trenutku upepelil sredi noči Košnjekovo domačijo.

Ob petdesetletnici so gasilci razvili svoj prapor. Pod njim se bodo zbirali in opravljali humano delo. Upajmo, da njihova intervencija ne bo velikokrat potrebna!

OB JUBILEJIH TELESNE VZGOJE IN ŠPORTA V NAKLEM

Telesno-vzgojno društvo je bilo kakor povsod v naši državi tudi v Naklem ustanovljeno kmalu po vojni, v marcu leta 1946, vendar segajo začetki telesno-športnega delovanja pri nas že v predvojna leta. Telovadno društvo SOKOL je bilo ustanovljeno v Naklem 1930. leta, športni klub SLOVAN pa pet let pozneje. Smemo torej reči, da mineva letos 30 let, odkar so začeli v Naklem gojiti telesno kulturo, obenem pa praznujemo četrtstoletnico športnega delovanja v Naklem.

Šport in telesno kulturo na splošno so v predvojnih letih marsikje, posebno na vasi, mačehovsko obravnavali. Po tedanji miselnosti so preganjali šport, češ naj mladina dela in naj se ne ukvarja s svojim telesom več, kakor je nujno potrebno.

V letu 1929, ko je bila uvedena v državi šestojanuarska diktatura, je bil SOKOL kot nacionalno usmerjena telovadna organizacija podržavljen. Služil naj bi političnim namenom takratnih državnih voditeljev, zato naj bi se zasidral v sleherni vasi, toda na državni pritisk se je članstvo v SOKOLU povečalo samo prvi hip, kmalu pa je začela mladina izstopati iz organizacije, za katero je stal režim.

Podobno kot drugod po državi je bilo tudi v Naklem. SOKOL se ni razmahnil prav zaradi političnega obeležja in po prvih razočaranjih so začeli zapuščati sokolske vrste napredno usmerjeni člani, med njimi celo nekateri njegovi ustanovitelji. Društvo je le še životarilo in tudi telovadba, zaradi katere je marsikdo pristopil k SOKOLU, se ni razbohotila.

Mladina pa si je želela športnega izživljanja in se ni mogla sprijazniti z nameni državnega vodstva, ki je poskušalo izrabljati njene želje po športu v politične namene. Zato so, potem ko so izstopili iz telovadnega društva, ustanovili nepolitično športno društvo SLOVAN. Med ustanovitelji je bil tudi Rudi Mede, poznejši komandant Pohorskega bataljona. Ta je prav tisto leto ob tekstilni stavki v Kranju postal član Komunistične partije in preko njega je Partija vplivala na mladino, včlanjeno v novo ustanovljenem športnem društvu. Ne moremo se torej čuditi, da je bila večina športnikov v Naklem kmalu včlanjena tudi v tajnem Društvu prijateljev Sovjetske zveze. Vpliv Partije na mlade športnike v Naklem lahko najbolje ocenimo po tem, kako so se zadržali člani SLOVANA med narodnoosvobodilno borbo.

Športno društvo je štelo ob ustanovitvi 40 članov. Gojilo je atletiko, smučanje in nogomet. Kmalu po ustanovitvi je pristopilo večje število naprednih fantov iz Kranja. Ti so bili prej člani kranjskih klubov, a so se zaradi političnih trenj v klubih razočarali in se umaknili v Naklo. Ti fantje so bili že preizkušeni športniki — naj omenimo samo enega, Henrika Bička, poznejšega junaka dražgoške bitke — in so vnašali med člane mla-

dega društva pravega športnega duha in tovarištvo. S svojimi sposobnostmi in znanjem so pripomogli, da se je novo ustanovljeno društvo hitro in uspešno razvijalo. Naklo je imelo v letih 1936 do 1938 eno najboljših nogometnih moštev v drugem razredu ljubljanske nogometne podzveze.

Zaradi naprednega duha, ki ga mladi športniki niso niti skrivali, so začeli tedanji odločujoči krogi pri nas načrtno zavirati športno dejavnost v Naklem. Mladino so na vse načine odvračali od športnega izživljanja, predvsem pa od članstva v društvu. Močno so pritiskali tudi na lastnike zemljišč, pri katerih je imelo društvo v najemu parcele za igrišče, da niso dali zemljišča za nobeno ceno več v najem oziroma, da so že podpisane pogodbe o najemnini razveljavljali. Upali so, da bo delovanje športnega društva onemogočeno, če ne bo igrišča, kjer naj bi se športniki izživljali.

Zaradi načrtnega nasprotovanja je imelo društvo res nemalo težav in se je moralo s svojim nogometnim igriščem vsako leto seliti. S Koncev nad Strahinjem se je igrišče preselilo na travnike pod Strahinjem, od tam v Malo Naklo, nato v bližino pokopališča, dalje k Stari cesti, toda športniki niso klonili, saj jih je vodila Partija, in so vzdržali do izbruha vojne.

Med vojno je športno delovanje povsem prenehalo in člani SLOVANA so se razšli. — Tedaj se je pokazalo, kako močan vpliv je imela Partija v društvu. Večina naših športnikov je aktivno sodelovala v narodnoosvobodilni borbi.

Ko so v juliju 1941 počile pod Šmarno goro prve partizanske puške in se je začela vstaja, je bila na Cegelnici že 26. julija 1941 formirana prva kranjska četa, ki je štela 26 borcev. Med njimi je bilo kar 15 članov športnega društva SLOVAN.

Tudi v nadaljnjih letih narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije je vstopalo v partizanske enote ali pa vsaj aktivno sodelovalo z Osvobodilno fronto vedno več nekdanjih slovanovcev. Preko 30 članov športnega društva se ni vrnilo iz vojne, bodisi da so padli kot borci ali pa so bili ustreljeni kot talci oziroma umrli v koncentracijskih taboriščih.

Takoj po osvoboditvi ni bilo mogoče obnoviti društva. Tovariši, ki so pred vojno vodili športno društvo, so povečini padli, nekaj mlajših tovarišev pa je bilo še v enotah Jugoslovanske ljudske armade.

Že spomladi 1946 pa je bilo ustanovljeno FIZKULTURNO DRUŠTVO NAKLO, ki se je 1948 preimenovalo v TELOVADNO DRUŠTVO NAKLO. Športno udejstvovanje je dobivalo vse večji razmah, mladina se je vedno bolj izživljala v športu. Spet je postal nogomet glavna privlačnost, a tudi telovadba je zavzemala vse večji razmah. 1950 je bila dograjena v Domu kulture telovadnica, kar pomeni nov korak v razvoju telesne vzgoje in športa pri nas. Istega leta je bila zgrajena tudi smučarska skakalnica. Res ni velika, ker tega ne dopušča teren, zgrajena pa je po načrtih pokojnega ing. Bloudka, kar je najboljše jamstvo, da so skoki na njej zanesljivi.

Na skakalnici prirejajo vsako leto tekmovanja v smučarskih skokih; seveda so vsako leto tudi tekmovanja v drugih disciplinah zimskega športa.

1952 se je društvo preimenovalo v DRUŠTVO ZA TELESNO VZGOJO »PARTIZAN« in združuje vso telesno-vzgojno dejavnost v Naklem. Razen

redne telovadbe goji članstvo še šest panog, in sicer: nogomet, smučanje, atletiko, odbojko, namizni tenis in sabljanje.

Število članstva nenehno raste. V letošnjem letu šteje društvo že preko 220 članov, večji del mladino.

Tudi pri nas je nogomet najbolj priljubljena igra. Sekcija ima tri moštva, člansko, mladinsko in pionirsko. Kvaliteta nogometašev seveda ni vedno enaka. Prvo povojno moštvo je bilo najboljše. V letu 1948 je bilo celo prvak II. skupine na Gorenjskem. Omeniti velja še, da je Naklo edini podeželski kraj, ki že preko deset let tekmuje tudi s pionirskim moštvom, s čimer se ne morejo pohvaliti niti vsa naša mesta.

Druga najpomembnejša sekcija je atletika. Ta je vzgojila vrsto prav dobrih tekmovalcev in dosegla več lepih uspehov, 12 pokalov in športnih trofej. Iz njenih vrst je izšel sedanji večletni republiški prvak na 800, 1500 in 3000 metrov tovariš Rok Štros. — Republiškega prvaka na srednjih progah v letih 1950 do 1953 tovariša Jošta Franca je prav tako vzgojilo naše društvo. Med najboljše srednjeprogaše v Sloveniji se uvršča tudi naš tovariš Vinko Jesenovec. Adolf Ažman je nastopal na republiških mladinskih tekmovanjih v metu kopja itd.

Atletska sekcija nastopa že 12 let na vseh tekmovanjih, ki jih prireja Partizan, pa tudi na mnogih atletskih tekmovanjih, na športnih prireditvah za občinski praznik itd.; že večkrat je zasedla prva mesta. Njen največji uspeh pa je nastop v Kopru 1955 na pokrajinskem zletu Partizana. Tam je pred tisočglavo množico in tovarišem Titom ter njegovim burman-

Dom kulture

skim gostom U-Nujem naša balkanska štafeta (800×400×200×100) zasedla prvo mesto izmed 26 nastopajočih.

Društvu je bilo iz sklada splošnega ljudskega premoženja dodeljeno zemljišče, ki leži med progo in cesto na Okroglo. Tu ima društvo že deset let igrišče, kjer se odvijajo glavne dejavnosti vseh panog, letos pa so člani društva naredili pri Domu kulture še igrišče za odbojko. Društvo namreč upravlja celotni Dom kulture.

S finančnimi sredstvi, ki jih zadnja leta prejema društvo iz proračuna občinskega ljudskega odbora, razvija v vasi primerno dejavnost na telesnovzgojnem in športnem področju, aktivno sodeluje v družabnem in političnem življenju Naklega in okolice ter vzgaja svoje člane v napredne in zdrave državljane.

PREBIVALCI NAKLEGA IN OKOLICE V NARODNOOSVOBODILNI BORBI

Kakor je sleherna slovenska vas dala svoj prispevek v naši narodnoosvobodilni vojni in ljudski revoluciji, tako so tudi prijazna gorenjska vasica Naklo in bližnje vasi Strahinj, Okroglo, Pivka, Polica, Cegelnica, Malo Naklo in Žeje prispevale svoj krvni davek v velikih dneh boja za svobodo ter boljši in pravičnejši družbeni red.

Prav je, da posežemo z nekaj vrsticami v predvojno obdobje v Naklem in okolici, kajti takratni dogodki so povezani s kasnejšim dogajanjem na območju Naklega in okolice v času NOB.

Razvoj industrije v bližnjem Kranju je iz leta v leto vplival na spremembo strukture prebivalstva tukajšnje okolice. Iz pretežno kmečkega življa je vse bolj nastajal in se krepil delavski sloj, ki je v kapitalističnih tovarnah kranjske industrije zmeraj bolj občutil izkoriščanje in nepravičnost monarhičnega režima stare Jugoslavije.

Napredno delavstvo našega kraja se je kmalu pridružilo ostalemu delavstvu na Gorenjskem in zahtevalo večje pravice delovnih množic. Vse večja razgibanost delavstva se opazi predvsem v letih od 1934 do 1936, ko so se zaslužki predvsem tekstilnega delavstva, ki je takrat v Kranju številčno prevladovalo, stalno zniževali, delovni čas pa stalno podaljševal.

Najnaprednejši delavci našega kraja so aktivno sodelovali v veliki tekstilni stavki leta 1936. Med njimi so vidneje izstopali po borbenosti vsi Medetovi iz Strahinja. Nadižovec Tine iz Strahinja, Fistrovi s Cegelnice, sestre Gabričeve iz Naklega in vrsta drugih delavcev in delavk. Pri tem moramo poudariti, da je tudi ostalo prebivalstvo Naklega in okolice, posebno nekateri kmetje in obrtniki, vsestransko pomagalo stavkajočemu delavstvu s hrano, denarjem in jih moralno dvigalo. Lahko trdimo, da je stavka leta 1936 povsem uspela prav zaradi enotnosti delavcev in kmetov. Seveda je vodila vse akcije delavstva in zahteve za njihove pravice ilegalna Komunistična partija Slovenije. Med najbolj priljubljenimi voditelji je bil takrat tudi na Gorenjskem tov. Leskošek-Luka, s katerim so nekateri omenjeni delavci iz našega kraja tudi osebno sodelovali. Naše delavstvo je odhajalo na razne delavske zlete po Sloveniji (kot na pr. v Celje in drugam) ter na prvomajske proslave, kjer se je seznanjalo z revolucionarnimi delavskimi idejami. Po tekstilni stavki leta 1936 so bili sprejeti v Komunistično partijo tudi prvi člani iz vrst delavstva na našem območju. V športnem društvu »Slovan« v Naklem, katerega so predvsem vodili komunisti in napredno usmerjeni delavci, se je takrat začela zbirati delavska in napredna kmečka mladina.

Napredne delavske ideje so vse bolj prodirale v naše vasi. Vse več je bilo napredno usmerjenih delavcev in kmetov, nasprotnikov monarhičnega režima in grozečega nacizma.

Prihod nemških in italijanskih okupatorjev leta 1941. je Naklo in bližnjo okolico, vsaj večino naprednega delavstva, našel dokaj pripravljeno. Po navodilih Partije se je takoj pričelo zbiranje orožja. Pri tem so pred-

njačili predvsem Medetovi, Fistrovi, Poličarjevi iz Naklega in Mrkuševi z Okroglega.

Pri pripravah za organizacijo vstaje so sodelovali komunisti iz domačih vasi, pomagal pa je tudi tov. Toplak Stane, član partijskega vodstva iz Kranja. 26. julija 1941 se je zbralo za Levčevo hišo na Cegelnici 26 borcev iz Strahinja, Naklega, Cegelnice in Kranja, ustanovilo I. Kranjsko četo ter krenilo pod Storžič. Tjakaj je prišla tudi istega dne nad Veternim ustanovljena Tržiška četa in obe četi sta se združili v Kranjsko-tržiški ali Storžiški bataljon.

Od maja do julija 1941 je nemški okupator aretiral in zaprl v Naklem vse učitelje in nekaj napredno usmerjenih ljudi, jih zadržal prvotno v šentviških zaporih, nato pa izselil v Srbijo.

Borba z okupatorjem se je začela. Po odhodu prvih borcev v partizanske enote se je okupatorjev teror znesel nad svojci in domačini. Avgusta 1941 so se že začele prve aretacije v Strahinju, Cegelnici in Naklem, prvi prebivalci našega območja že občutijo grozodejstva Begunj, od tam pa jih pošiljajo v koncentracijska taborišča Nemčije, medtem ko se njihovi bratje, sinovi, možje in žene odločno bojujejo po Gorenjskem, v okolici Ljubljane, po Dolenjskem in Primorskem. Prvoborci iz naših vasi sodelujejo skoro v vseh večjih borbah gorenjskih partizanov v l. 1941 in 1942 od Dražgoš do Udenboršta. Pod streli nemških okupatorjev padejo v poletju 1942 tudi prve žrtve iz Naklega in sicer v Dragi in na mostu v Žirovnici. Teror se vse bolj stopnjuje in ni dneva, da bi nemški fašisti ne napravili kakega zločina. V borbi proti okupatorju se naše vasi povezujejo med seboj in iz dneva v dan je več simpatizerjev in aktivnih sodelavcev OF. Junaška borba in smrt okrogelskih junakov aprila 1942 pretrese prebivalstvo, prav tako streljanje talcev junija 1942 na Bistriškem klancu, borba in tragedija II. bataljona Kokrškega odreda septembra 1942 v Udenborštu ter vrsta junaških dejanj in akcij partizanov po vsej Gorenjski. V letu 1943 se narodnoosvobodilno gibanje na našem območju še bolj razširi, v partizane odide zopet več borcev, število aktivnih sodelavcev NOB se nekolikokrat poveča. Poveča se zato tudi okupatorjev teror, vedno več je aretacij in precejšnje število simpatizerjev OF občuti gestapovske zapore Kranja in mučilnico v Begunjah. Od leta 1943 do osvoboditve je v Naklem sedež policijskega SS polka in vas je obdana z mrežo bunkerjev in žičnih ovir. Toda niti to niso ovire za narodnoosvobodilno gibanje. V letu 1944 se ponovno poveča vstop novih borcev v partizane. V Strahinju in Naklem se osnujejo odbori Osvobodilne fronte Antifašistične fronte žena, mladine, gospodarske komisije in ljudske zaščite. V Naklem, oziroma v Strahinju onemogočijo partizani formiranje postojanke domačih izdajalcev — belogardistov. Okupator zapira družine partizanskih borcev in aktivne sodelavce OF in narodnoosvobodilne borbe ter jih preko Begunj pošilja v nemška koncentracijska taborišča smrti, od koder se nekateri nikoli več ne vrnejo. Vse to pa ne more zatreti vse večjih uspehov v borbi proti okupatorju. Od blizu 800 prebivalcev Naklega in okolice jih približno 250 aktivno sodeluje v narodnoosvobodilni borbi, bodisi kot borci ali te-

renski aktivisti, ostali pa pomagajo s hrano in obleko partizanom, internirancem v taboriščih Nemčije in Italije ter pregnancem v Srbiji.

Žrtve borbe proti okupatorju naraščajo iz leta v leto. Od Dražgoš do Pohorja, od Koroške do Primorske, po Gorenjski in Dolenjski, v Srbiji in nemških koncentracijskih taboriščih smrti, povsod so grobovi naših prebivalcev. Ko nam je v maju 1945. leta zasijala svoboda in ko so vse naše vasi v zelenju in cvetju pričakale osvoboditelje, smo ugotovili, da je dalo tudi prebivalstvo Naklega in okoliških vasi v skupnem štiriletnem krvavem boju za svobodo jugoslovanskih narodov svoj prispevek: 39 žrtev, borcev, talcev, internirancev in pregnancev.

Na spominski plošči žrtev narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije na »Domu kulture« v Naklem so vklesana imena naslednjih naših junakov:

Ažman Franc, Malo Naklo,	1912–1944
Ažman Stanko, Malo Naklo,	1925–1945
Ažman Pavla, Strahinj,	1925–1945
Ažman Stanko, Naklo,	1010–1945
Dolfar Janez, Okroglo,	1903–1944
Fister Miha, Cegelnica,	1918–1942
Golob Vinko, Polica,	1921–1944
Grašič Peter, Strahinj,	1923–1943
Guček Anton, Strahinj,	1924–1941
Hafner Slavko, Naklo,	1916–1943
Hribar Valentin, Naklo,	1914–1944
Jenko Janko, Naklo,	1922–1945
Kopač Franc, Pivka,	1927–1945
Križaj Ivan, Naklo,	1918–1944
Križaj Jože, Cegelnica,	1912–1944
Markič Matevž, Strahinj,	1912–1944
Mede Pavla, Strahinj,	1919–1943
Mede Rudi, Strahinj,	1909–1943
Pajk Miha, Strahinj,	1911–1945
Pipan Ferdinand, Strahinj,	1925–1944
Poličar Jože, Naklo,	1915–1944
Potočnik Jakob, Strahinj,	1903–1944
Rejc Vinko, Strahinj,	1911–1943
Sajevic Vinko, Strahinj,	1920–1945
Šubic Pavel, Strahinj,	1904–1945
Voglar Jože, Pivka,	1912–1944
Zelnik Anton, Pivka,	1921–1945
Barle Jože, Naklo,	1920–1941
Golob Marija, Polica,	1915–1945
Grašič Viktor, Strahinj,	1909–1942
Hrovat Alojz, Naklo,	1921–1942
Hrovat Vinko, Naklo,	1919–1942
Količ Branko, Strahinj,	1909–1942
Lavička Bohuslav, Strahinj,	1879–1942
Markovič Peter, Okroglo,	1904–1942
Praprotnik Janez, Naklo,	1913–1942

Praprotnik Jože, Naklo,	1911—1942
Strupi Jože, Naklo,	1925—1945
Križaj Janez, Naklo,	1881—1945

Slava spominu žrtev narodnoosvobodilne borbe!

Bodočim pokolenjem naj bodo svetal vzgled junaštva in žrtev za našo svobodo!

ZVEZA BORCEV NAKLO

Franc Križnar

OKUPACIJA

Julij 1942 pomeni za Okroglo, pa tudi za druge kraje po Sloveniji dneve velikih in strašnih dogodkov. Poletje je bilo prekrasno, v redkih presledkih je zemljo namočil blagodejen dež. Vse na polju je to leto zelo dobro uspevalo. Poželi smo tik pred žegnanjem še zadnje žito in pripravljali smo se na setev repe, ajda pa je bila že v zemlji.

Toda v zraku, ki je žarel od julijske vročine, je bilo nekaj strašnega, grozečega. Že ob 6. uri zvečer smo se zapirali v svoje hiše in gorje tistemu, ki je kršil zapoved nemške komande in prestopil prag pred 5. uro zjutraj ali po 6. uri zvečer. Nemci so tedaj slavili svoje največje zmage. Zavojevali so velik del Evrope, stali so pred Stalingradom, bili so v Aleksandriji in daleč na Kavkazu. Pijani zmage so se počutili kot gospodarji sveta in gorje tistemu narodu, ki bi se jim postavil po robu.

Tudi na Okroglem se je čutila napetost, pričakovanje nečesa velikega, kar bi spremenilo potek dogodkov v svetu. Vasica Okroglo, ki je oddaljena od ceste in ostalih prometnih poti, je postala priljubljeno zatočišče prvih partizanov. Iz viharne deževne noči 26. julija 1942. leta se je porajalo nedeljsko jutro. Blestelo se je od brezštevilnih rosnih kapljic, ki so visele od drevja. Zgodaj zjutraj sem vstal in se sprehodil po mokrem in rosnem vrtu. Ponoči sem imel čudne slutnje, kot pred grozečo nevarnostjo. Sonce je začelo greti in hitro posušilo roso.

Sestra Vera me je poklicala izpred ute na vrtu in zdelo se mi je, da se ji glas trese. Začela mi je pripovedovati.

Podakarjev Miha je prišel iz Naklega ves potrt. Pravil ji je o veliki nesreči, ki je zadela ponoči vas Bistrico. Ker so partizani napadli in sežgali nemški policijski avto, so Nemci segnali vse moške prebivalce Bistrice na Jurčkov travnik in jih postrelili. Hiše so zažgali in jok ljudi ter otrok se je slišal prav do Strahinja.

Stopil sem do Podakarjevega Miha in pripovedoval mi je, kaj so mu povedali v Naklem. Sedeli smo na ograji nad Petrovim mlinom in vedno več nas je bilo. Prišel je tudi Boštjanov Ruda, tako smo mu rekli, ker je nekoč tam služil za pastirja. Poprosil me je, naj ga s čolnom peljem čez Savo, ker da mora še ujeti vlak za Škofjo Loko. Spuščala sva se po

mokri stezi proti Savi in otepala mokre veje, ki so visele na stezo. Z nekaj sunki vesla sem popeljal Ruda preko Save in se vrnil domov. Pred cerkvijo so se že zbirali ljudje iz domače, kot tudi iz ostalih vasi. Duhovnika ni bilo, ker so jih Nemci prve dni meseca maja pobrali in preselili v Srbijo. Zato ni bilo tradicionalne maše, pač pa je Poglajnov oče — cerkovnik — v cerkvi molil rožni venec. Povzpel sem se v zvonik. Pred mano se je razprostrl krasen razgled. Vsi vrtovi okrog so bili polni plodov, jabolk, hrušk, pa tudi orehi so bili obloženi, kot že dolgo ne.

Vsepovsod po vasi mir, le golobi so se spreletavali po strehah. Ozrl sem se na drugo stran Save in pogorje Jošta. Pogled mi je nenadoma zastal! Po njivah in travnikih na vzhodni strani Jošta so se v strelcih, v gostih vrstah premikali Nemci. Čelade so se svetlikale na soncu in tedaj sem videl, da so Nemci tudi spodaj ob Savi. Zaskrbelo me je. To mora biti velika hajka na celo pogorje Jelovice in besniške lesove. Umaknil sem se iz zvonika in opazoval ljudi, kako so se razhajali. Pred cerkvijo ni bilo stojnic, kakor v mirnem času in hitro so se razkropili po svojih domovih. Ko sem prišel na domače dvorišče, so ravno prihajali sorodniki iz Lipnice in Tržiča. Sicer vedri in veseli so bili danes prepadeni in žalostni. Pripovedovali so o dogodku na Bistrici in tisti, ki so prišli iz Tržiča, so povedali, da leži nad cesto pri Križah 21 ustreljenih talcev. Vse križem leže trupla, mladi in stari, ustreljeni v tilnik. Po kosilu, katero nam ni prav nič teknilo, smo se šli moški v Savo kopat. Tu so bili tudi fantje iz Naklega: Markov Jože, Unkov Jože ter ostali. Že zgodaj popoldne so odšli naši sorodniki na Okroglo, da malo pojedo in nato še pravočasno pridejo domov do policijske ure. Stali smo pred mlinarjevim domom, pred takozvanim pristaniščem, in nameravali smo se peljati s čolnom po Savi. Nenadoma pa je vse ob Savi utihnilo. Po stezi, ki vodi k pristanišču, so se prihuljeno približali Nemci — SS policija. Zaslišalo se je povelje »roke kvišku«, »vsi roke kvišku!« Dvignili smo roke in časa za karkoli ni bilo več. Policist, ki je znal slovensko, je rinil pred seboj Boštjanovega Ruda. Velel mu je, naj pokaže, kdo ga je prepeljal preko Save. Ruda je trudno pokazal name. Gestapovec je zakričal, naj stopim naprej. »In kateri je njegov brat?« je zopet vprašal gestapovec? Tudi moj brat Jože je stopil naprej. Sedaj nas je vse tri, Ruda, Jože in mene postavil tesno skupaj. Pred nami je tekla Sava, za nami je bil breg in ljudje ter vse polno zelenih uniform policije SS. Gestapovec je zakričal, da morajo vsi stran. Naperil je na nas brzostrelko in bil sem prepričan, da je z nami konec. Misli tedaj hitreje delujejo. Neizrečeno hudo mi je bilo pri srcu. Sonce je tako lepo sijalo, kakor še nikdar, toda treba bo umreti. Okrog sebe sem videl prestrašene obraze fantov iz Okroglega in Naklega in navdala me je silna želja, pokazati jim, da se ne bojim umreti. Trenutki, sekunde so bile neznosne in strašno dolge. Gestapovec je meril v nas in tedaj sem se spomnil strica Janeza, ki mi je nekoč dejal, da je smrt zelo hitra in da krogla zelo hitro uniči življenje. Trajalo je morda minuto, morda malo več. Nato je gestapovec brzostrelko zopet povesil in naju z bratom vprašal, če sva res brata in če je mati vdova. Pritrdil sem, nato pa smo morali

pobrati svojo obleko. V kopalnih hlačah so nas odvedli po stezi na Okroglo.

Pred nami policija, za nami zopet, tudi v grmovju policija, kamor koli si pogledal, upanja na rešitev ni bilo. Prišli smo v vas. Vsepovsod stražijo policisti in pri nas na dvorišču stoji velik oklopni avto. Iz njega štrlijo velike cevi strojnic in topov. Na dvorišču vse polno policije in moji sorodniki: mati in sestra. Roke držijo nad glavo. Tedaj se pojavi od nekod vodja odprave, gestapovec orlovskega obraza. Tolmač vpraša, kateri od naju z bratom je starejši. Orgovorim mu, da sem jaz. »Naprej!« poveljuje tolmač. Ženejo me za hlev. Ozrl sem se in videl žalostne poglede matere, sestre in sorodnikov, ki so to mojo pot prav tako smatrali za konec. Odgnali so me za hlev in tedaj se je začelo zasliševanje.

Tolmač me je na priliznjen način opozoril, da so nas izdali sosedje. Nemci so milostni, a moja dolžnost je, da vse povem ter izdam sosede, kateri so izdali nas. Rekel sem jim, da bom vse povedal, kar vem. »Kolikokrat je mama pekla kruh partizanom?« je bila prva obtožba. Zanikal sem in tedaj me je vprašal, kolikokrat so partizani pri nas spali. Zanikal sem tudi to. Tedaj mi je gestapovec pokazal šupo za steljo in rekel: »Tukaj so spali, saj vse vemo.« Oddahnil sem se. Morda Nemci ne vedo nič točnega. V šupi je nekoč, še 1941. leta spal samo Fistrov Stane, to pa je bilo kmalu po neuspelem pohodu na taborišče Begunje. »Morda pa ti nisi vedel za te stvari?« me je lovil gestapovec. »Morda pa je mama brez tvoje vednosti pekla kruh in oskrbovala partizane?«. »Ne,« sem odgovarjal, »kar ve mati, bi vedel tudi jaz.« Nato so me obdolžili, da sem nosil kurirsko pošto z Jelovice na Karavanke itd. Odbil sem tudi to. Nato so mi rekli, da so mlinarja že spravili s poti, potem pa sem jaz nadaljeval to delo. Končno so me vprašali, če sem prepeljal čez Savo Ruda. Pritrdil sem, saj me je prosil in v tem, mislim, da ni bilo nič slabega, sem dejal. Nato se je vodja gestapa namrdnil, in skozi zobe zasikal: »Erschossen, alle drei!« (Ustreliti vse tri!)

Odvedli so me nazaj na dvorišče. Oba z Jožetom sva sedela pred gnojno jamo. V hiši so premetavali vse, kar se je le dalo. Nenadoma je policist prinesel iz hiše nekaj starih avstroogrskih nabojev za vojaško puško. »Kje imate puške?« so nas spraševali. »Ste jih dali banditom?« Odgovarjal sem, da so bili za Avstrije trije očetovi bratje v avstrijski vojski in torej ni čudno, če se je morda res našel na podstrešju kak naboj. »Banditen banden«, so tedaj grozili policisti. Nenadoma je drug policist prinesel nekaj listov partizanske literature. »Banditische Propagand,« so zakričali policisti. Dobro vem, da nikdar nisem puščal v hiši literature in vedel sem, da so jo podtaknili, ker je pač služila za vzrok, da nas poženejo z doma, kar sem itak pričakoval.

Sedaj je pristopil tolmač k materi in sestri na dvorišču. Rekel jima je poveljujoče, da imata 10 minut časa, naj hitro vzameta s seboj obleko, hrano in nekaj denarja. Mlajši brat Mirko je zajokal in glej, gestapovec ga je brcnil, da je daleč padel po tleh. Čudno, nikdar nisem pričakoval, da bo naša mati tako trezno sprejela vest, da je treba od doma, iz hiše, v kateri je garala toliko let. Z Jožetom sva še vedno sedela ob gnojni

jami. Sam ne vem kako, toda nekaj sem brundal sam zase, nekako je tudi strah minil in postajal sem brezbrižen za vse okoli sebe. Nenadoma sem začutil strašno žejo. Želel sem se samo še napiti, potem pa naj bo, kar že biti mora. Poprosil sem sestro Vero, naj mi prinese vode. Gestapovci so vzklikali: »Nobene vode za bandite!« Vera mi je prinesla vode, pokusil sem jo, nato pa sem jo izpljunil in žeje ni bilo več. Gestapovci so iz hiše nosili cvrtje, meso, potice in vse ostalo, kar se je dalo jesti in piti. Iz kuhinje so nosili posodo in vse, kar se da uporabiti.

Sorodniki so pobrali svoje stvari in morali hitro zapustiti dvorišče. Slovo je bilo nemo, z očmi. Mati in sestra sta z velikimi culami na hrbtu zapustili hišo, odgnali so jih po vasi in nato se je odigral kratek, toda odločilen prizor. Policisti so prinesli pred izropano domačo hišo posode z bencinom in hoteli pred odhodom zažgati hišo in poslopje. Tedaj je od soseda prišel Poglajnov 85 let stari oče in na kolenih poprosil Nemce, naj se usmilijo njegove hiše, katera bi z našo vred zgorela. Nemci so opustili svojo namero in tedaj se je začela naša pot v internacijo. Korakali smo po vasi med policisti. Skušal sem hoditi pokonci, gledal sem v sosedova okna, toda nikjer ni bilo živega človeka. Nagnetli so nas v tesen avto in kolona avtomobilov nas je odpeljala v kranjske zapore. Do tega dne nisem nikdar videl takšne lepote Karavank in našega domačega kraja. Ta dan pa sem čutil, kar bi moral že davno prej, toda zdi se mi, da za sentimentalnost ni bilo nikdar časa. Peljali smo se po cesti proti Kranju, kolona avtomobilov, vmes motocikli, polno policije in vse to zaradi nas, nekaj mladih ljudi. Že pri Kranju smo srečali skupino mladih deklet, ki so se sprehajala in, ko so nas zagledala tako bedne in zastražene, so nam pomahale v pozdrav.

Vrgli so nas v sodne zapore. Pred mano se je odprla nova plat življenja — ječa. Tesni prostori, polno na pol golih ljudi in velika vročina julijskega dneva, to je bila ječa. Od vseh strani so me spraševali, od kod smo, zakaj so nas zaprli itd. Zavedel sem se samo ene stvari, ki pa me je vsega prevzela. Pazi, ni še vse izgubljeno, treba bo igrati, paziti in morda je iz tega pekla še možna rešitev. Nastala je topla, zadušna noč. Polegli smo drug poleg drugega, vsak s svojimi mislimi in težavami, toda prav vsak z eno samo veliko željo, rešiti se, ohraniti si življenje. Od duševnih naporov tega dne sem kmalu zaspal in v spanju so se mi prikazovali mučni trenutki tega dneva. Zelo zgodaj zjutraj sem se prebudil nekako utrujen, a vendar zelo trezen. Sklenil sem, da moram natančno premisliti vse svoje delo od prihoda Nemcev prav do sedanjosti in nato si moram izmisliti trdno obrambo, da si ohranim čisto vest pred seboj in pred ljudmi, kateri so mi zaupali v borbi od junija 1941 do današnjega dneva.

V mislih sem se povrnil v aprilske dneve 1941. leta, ko sem bil tik pred začetkom vojne v Kmetijski šoli na Grmu pri Novem mestu. Tisto soboto pred cvetno nedeljo zvečer smo se odpravili iz šole na svoje domove. V temni spomladanski noči smo pešačili preko Kandijskega mostu čez Krko, ko so ga ravno naši vojaki pripravljali za miniranje. V Novem

mestu smo izvedeli, da je radio Gradec v svoji poslednji oddaji že objavil vojno napoved Jugoslaviji. S polževo hitrostjo smo se vozili v nabito polnih vagonih iz Novega mesta do Ljubljane. Zjutraj, ko se je dobro zdanilo, smo doživeli na ljubljanski postaji prvi zračni napad na Ljubljano. Jata nemških lovskih letal je preletavala mesto, nenadoma so strmoglavili na letališče, spustili nekaj rafalov iz strojnic, nato pa so se izgubili proti vzhodu. Odpeljali smo se naprej v Kranj. Ko sem pešačil po kostanjevem drevoredu proti domu, sem vdihaval vonj brstečih kostanjev in opazoval vojsko, katera je bila skrita pod kostanji in smrekami.

Minilo je nekaj nemirnih dni, naša vojska se je umikala, slišali smo grmenje eksplozij, ko so razstreljevali mostove in važnejše objekte. Stiskali smo zobe in pesti, toda pomagati se ni dalo. Končno se je vojska umaknila in nastala je velika tišina. Naši vojaki so se umikali po stranskih poteh. Streljali so kar tjavdan, metali od sebe puške in mi otroci smo jih seveda z velikim zadovoljstvom jemali in skrivali. Prišli so Nemci in za velikonočno soboto, ko je pritrkavalo v zvoniku, sva stala z očetom na vrtu in tedaj mi je oče rekel: »Ko bi le vedeli, komu pritrkavajo, ko bi le vedeli, kakšna strahotna doba prihaja sedaj za naš narod.« Še nekaj dni po kapitulaciji so skrivaj, po stranskih poteh romali domov vojaki in na Okroglem smo marsikomu pomagali s hrano in nasveti, kje naj hodi, da bo srečno dosegel svoj dom.

Že prve dni maja se je k nam zatekel Papež Rudi, naš rojak s Primorske, že prekaljen revolucionar in komunist. K nam je prišel zato, ker sta se poznala z našim očetom. Oče je bil namreč član tekstilne zadruge v Otočah. To zadrugo so ustanovili po veliki tekstilni stavki v Kranju. Njeni ustanovitelji ter člani so bili vsi bivši voditelji stavke v Kranju in med člani je bil tudi moj oče Tomaž Križnar. Papež Rudi je bil prostovoljec jugoslovanske vojske, nato je po razsulu pribežal k nam. Zadrževal se je le nekaj dni, toda bilo je zadosti, da je s svojim pripovedovanjem o borbi razvnel mojo mlado domišljijo. K nam je tedaj prišla tudi naša sestrična Ivka iz Lipnice. Ker je prej študirala, sedaj pa ji pod Nemci ni bilo do šole, se je preselila k nam. Kmalu je začela delati. Že prve dni julija je prišel k nam ilegalec Toplak Stane iz Kranja. Z Ivko sta začela pripravljati organiziran odhod prvih partizanov v gozdove. K Toplaku so prihajali razni nepoznani ljudje, sestajali so se ali na seniku ali pa ponoči na vrtu. Stane je z veliko vero v zmago agitiral za odhod v gozdove. Tudi moja mati, ki mu je nosila hrano na senik v košari za drva, je verno poslušala, čeprav ni povsem razumela, na kako velike dogodke se pripravljamo. Stane je odhajal ponoči na sestanke in zborovanja v Strahinj, Cegelnico in drugam. Polaščalo se nas je vseh neko čudno nestrpno pričakovanje. Nekaj dni pred žegnanjem 1941. leta je prišel k nam tudi ilegalec Bakurjev iz Naklega. Na soboto pred žegnanjem smo odšli na prvo akcijo. Prišla sta Fistrov Miha s Cegelnice in Poličar Jože iz Naklega in zvečer smo odšli k Savi. Pri mlinu na Okroglem smo čakali skupino, ki naj bi prinesla orožje iz Poljanske doline. Bilo nas je pet, vodja je bil Toplak. Čakali smo dogovorjenega znaka z lučjo z druge

strani. Pogovarjali smo se o bojih. Voda je pljuskala ob breg, nebo se je zagrnilo s težkimi oblaki. Moja naloga je bila, prepeljati s čolnom preko Save orožje in ljudi. Toplak nam je nestrpno govoril, da so se gotovo zakasnili zaradi teme. Trdil je, da bodo gotovo prinesli večjo količino potrebnega orožja in municije. Ko je minula polnoč, je zapihal mrzel veter in tedaj smo prvič podvomili, če bodo z orožjem sploh prišli. Končno smo odšli domov, kajti začelo je močno deževati. Tako je propadla prva akcija, katera je imela namen, oskrbeti se z orožjem. Približal se je dan, ko so se pripravljale velike odločitve. Nekega večera zadnje dni julija je Toplak zvečer pripeljal s seboj iz Naklega Fistrovega Miha, Franceljna in Poličarjevega Jože. Ažmanov Lojze mi je povedal, da ima v stari peči za sušenje lanu na robu vrta shranjene nove puške mavzerice in municijo. Zvečer smo se odpravili k peči, ki je bila založena z butarami in staro šaro, da bi puške izkopali ter jih usposobili.

Prišel je dan, ki je bil določen za odhod v partizane. Tudi jaz sem bil pripravljen, imel sem novo mavzerico ter precej municije. Puško sem v dneh razsula vzel v mlinu umikajočemu se vojaku. Že smo bili pripravljeni za odhod, ko mi je zadnji večer Toplak Stane zapovedal, da naj ostanem doma, ker bo potrebno, da pustijo za seboj na terenu ljudi, ki bodo obveščali o kretanju Nemcev ter skrbeli za hrano. Odšli so tedaj Medetovi iz Strahinja, Fistrovi, Poličarjev Jože, Rejčev Vinko, Vinkšel in ostali,

Nekaj dni je vladalo nestrpno pričakovanje. Toda kmalu smo slišali, da se je pod Storžičem zgodila nesreča — bili so izdani. Toplak Stane je bil ujet na jezerski strani in odpeljan v Begunje. Nekaj jih je padlo. Poličarjev Jože in Fistrov Stane sta se vrnila. Poličar Jože je tedaj zapustil Gorenjsko in se napotil preko meje v Ljubljano. Bili smo poparjeni zaradi prvega neuspeha. Napad na begunjske zapore je torej propadel. Zopet smo delali domača opravila. Mlatili smo in med odmorom opoldne je nenadoma nekdo pridušeno klical moje ime. V šupi je ležal globoko v stelji Fistrov Stane. Povedal je, da se je zatekel sem ponoči ter da je prišel s Storžiča. Preselil se je na senik, bil nekaj dni pri nas, nato pa se je odpravil dalje.

V teh zmedenih časih sem premišljeval, kam bi se človek skril v primeru nevarnosti in tedaj mi je prišlo na misel, da so mi starejši ljudje, ko sem bil še otrok, pripovedovali, da je nad Savo v gozdu duplina, v kateri so se skrivali ljudje za Avstroogrske. Rekli pa so, da sedaj te luknje nikakor ni mogoče najti. Z bratom Jožetom sva torej nekega popoldneva vzela vrv in sekiro ter odšla, da jo poizkusiva najti. Res se nama je posrečilo. Našla sva kaka 2 m široko in 6 m dolgo duplino. Na severno stran se je rov nadaljeval, toda bil je ozek kakor lisičja luknja in tam se je svetlikalo. Lezel sem za svetlobo in prišel ven v breg nad Savo, za mano se je spustilo resje kakor zavesa in vhoda v luknjo ni bilo več videti.

Tako je bila odkrita okrogelska jama.

V nekaj večerih sva z Jožem jamo nekoliko z lopatami poravnala, zasula odprtino proti zapadni strani in tako je postala duplina za silo kar

prijetno zavetišče. Duplina je bila z besniške strani, kjer je bila železniška proga, dobro skrita. Vanjo sva nanosila z Jožem nekaj desk, naredila sva pograde, nastlala otave in na ta način je bila duplina za silo dobro in zelo skrito zavetišče.

Po nalogu sestrične Ivke sem tedaj v letnem času avgusta meseca hodil z vozom v Stražišče k tovarišu Seljaku Lucijanu, po poklicu pleskarju po hrano, katero so v Stražišču zbirali za ilegalce. Stanoval je v domu, v katerem je bilo šmartinsko kino podjetje. Na voz sem po navadi naložil nekaj starih in polomljenih koles za kmečki voz in nekaj sena, s katerim sem nato pokril vreče, v katerih je bil prepečenec, sladkor, makaroni, riž in cigarete. 7ekega dne mi je bilo precej tesno, ko sem ravno peljal blago proti Okroglemu, pa sem srečal nemške vojake, ki so se vračali s hajke za Savo na Okroglem. Hrano so nato prihajali iskat k nam ilegalci, ki so se zadrževali za Savo. Nekajkrat sem šel na vezo tudi k tovarisu Vodopivcu, ki je bil tedaj sekretar Okrožnega komiteja in je stanoval v neki hiši na Mohorjevem klancu v Kranju. Tja sem nesel pošto.

Nekako septembra meseca, se je nekega večera vrnil iz Ljubljane Poličar Jože. Sesli smo se ponoči pri Zupanovih hruškah. Jože se je vrnil iz Ljubljane po nalogu Partije, kakor je dejal, bil je poln optimizma in obetal je, da bo sedaj prišlo do velikih stvari. Drugo jutro sva odšla v gozd za Savo, da bi poiskala Medeta Rudija-Grogo, Fistrove, Rejčevega Vinkota, Groboljšek Albina ter ostale, ki so v tem času, kakor mi je bilo znano, taborili nekje v pečeh. Sledila sva steze in po izkušnjah sva na kraju našla zapuščeno taborišče nad plazom nasproti čuvajnice v tako imenovanih Čereh. Taborišče je bilo kot orlovsko gnezdo zamaskirano z vejami. Na ugaslem ognjišču je stala iz kartona izrezana tablica, na kateri je stalo zapisano z velikimi okornimi črkami »Smrt Hitlerju — buzerantu! Partizanov ni doma!«

Jože se je odpravil v Naklo in tam dobil zvezo. V tem času je k nam začel zahajati tudi predvojni očetov znanec in komunist Franc Božič s Primskovega, delavec v gramoznici na Polici. Ta fanatični komunist je prinašal Partizanskega poročevalca, katerega smo potem razpečavali po Okroglem.

V meni se je v tem času utrdila nepremagljiva vera v zmago nad okupatorjem. V času največjih nemških zmag, v času, ko so bili nemški časopisi polni vere o novih zmagah na vseh koncih sveta, v času, ko je vsak, tudi najmanjši napad na nemške žandarje ali vojsko pri nas pomenil borbo proti nepremagljivemu sovražniku, je bilo le malo ljudi prepričanih, da bo ta borba na koncu le uspešna. Z Ivko smo neprestano govorili le o končnem izidu vojne. Ljudje na Okroglem, kakor tudi po drugih vaseh niso bili vsaj v letu 1941 ravno prepričani, da se bo naša borba končala z zmago. Na Okroglem so v tem času nekako sodelovali še Rosovi, Podakarjev Miha ter Mlinarjev Peter. Morda bi jih več, toda prvoborci, ki so bili v tem času v gozdovih na našem področju so izbirali za svoje sodelavce predvsem ljudi, katere so poznali že od prej, kot vsaj delno napredne. Poleg navedenih je sodeloval tudi Ažmanov Lojze, čeprav so

mu nekateri očitali, da dela za Nemce, ker je s svojim tovornim avtomobilom pač moral prevažati tovore za Nemce. Tudi Poglajnov Tine je v tem času že čital partizansko literaturo, katero sem mu prinašal.

V septembru mesecu, ko se je vrnil Poličar Jože iz Ljubljane, je skupina kranjske čete zopet precej oživela. Naredili so nekaj akcij na Jezerskem, okrog Golnika, Trstenika itd. K meni so začeli zahajati tudi prvoborci Samčev Janez iz Dupelj, Šiška Franc z Velikega Hriba in zadnje dni septembra je Ivka privedla neke nedelje tudi Žagarja Staneta mlajšega. Poznal sem ga še izpred vojne, ko sem bil nekajkrat na Dobravi pri Kropi na domu tega zavednega študenta. Stane je bil velik in močan fant, nekoliko zamišljen, vedno je koval načrte. V tem času je bil sekretar SKOJ za Gorenjsko. Nekaj časa se je zadrževal pri nas, nato pa je zopet skrivnostno odšel, ne da bi povedal kam. V deželo se je plazila jesen in pričeli smo se pripravljati na prvo hudo zimo. Poličar Jože in Fistrov Miha sta često prihajala zvečer v leseno uto na vrtu, kjer sem spal. Naši pogovori so bili vedno polni pričakovanja, kaj bo prinesla zima 1941-1942, katera naj bi Nemce v Rusiji gotovo uničila. Nekajkrat je pomenek nanesel tudi na to, kako se bodo fantje preživeli preko zime, ko bodo slabši pogoji za skrivanje. Nekoč sem mimogrede omenil Poličarjevemu Jožu, da imam nekje za Savo skrivališče, katero bi se dalo zelo dobro uporabiti v zimskih dneh. Neko deževno noč je zaklinkala kljuka na vraith ute. Mahoma sem bil buden in čakal, da se je dogovorjeni znak ponovil. Ko sem odprl vrata, sem zagledal Poličarjevega Joža in Fistrovega Miha. Ker je močno deževalo, sta bila oba do kože premočena. Neverjetno je, kako se človeški čuti privadijo. Naj sem bil še tako utrujen, čutila so se navadila, da sem sredi noči ali kadarkoli slišal vsak korak ali šum. Tako sem si že ob hoji ali trkanju nekako predstavljal, koga imam pred vrati. Ob trkanju mi je takoj prišel na misel pogumni, čokati in vedno veseli ter zgovorni Uženkov Jože, to je Poličar Jože. Res je bil za pot pri meni. Z Mihom sta se slekla ter legla na posteljo, katero sem imel kot rezervo v uti. Povedala sta, da sta prišla z ostalimi Nakelčani izpod Storžiča ter da se sedaj želijo malo oddahniti, zato naj jim pokažem svoje skrivališče. Ostali so ta večer prespali pri Podakarju na seniku. Zaspali smo, dež je neusmiljeno padal vso noč in zjutraj, še v mraku, sta odšla Jože ter Miha, da zbudita še ostale pri Podakarju ter da se kasneje, ko se bo zdanilo, sestanemo v gozdu nad Savo. Sešli smo se pod skalami nad Savo. Tukaj so bili: Fistrov Miha, Francelj, Poličar Jože, Rejc Vinko ter Vinkšelj. Vsi so bili dobro oboroženi s puškami, še dokaj dobro oblečeni ter otovorjeni z velikimi nahrbtniki. Pod pečinami smo slovesno obljubili, da nikdar in nikoli ne bomo nikomur pokazali ali povedali, kje se nahaja skrita duplina nad Savo. Močno je deževalo, ko smo se s spodnje strani pod skalami približali duplini. Mokri smo prilezli po previsni pečini do vhoda. Povedal sem fantom, da smo pred vhodom in jim rekel, da ga naj poizkusijo najti. Niso mi verjeli. Odgrnil sem resje, ki je viselo nad vhodom in splazili smo se v odprtino. Vsi so mi pritrdili, da je skrivališče zares odlično. Dogovorili smo se, da bova z Jožem zvečer prinesla še nekaj

otave in hrane. Da pa ne bi bilo preveč sledov, smo se dogovorili, da bova prinesla vreče na polico pod pečinami, fantje pa jih bodo z vrvjo potegnili v duplino. Tako sva zvečer res storila. Ko sem se vrnil domov in ravno zadremal, se je zopet zganila kljuka na vratih. To pot so prišli borci preostale Kranjske čete, ki so odhajali po nalogu Staneta Žagarja na drugi breg Save in nato v Poljansko dolino. Vodil jih je Šiška Franc. Pospremil sem borce, bilo jih je okrog 25, do mlina. Bila je temna noč. Peter jih je prepeljal čez Savo... Tako se je začelo življenje v duplini nad Savo. Nosil sem v duplino hrano in fantje so prvič našli nekaj miru in počitka. Iz dupline so odhajali v Naklo na vezo in k Poličarjevim, na Cegelnico, v Strahinj in drugam.

Kmalu potem je nekega večera prišel k nam Mede Rudi-Groga. Tudi njega sem spremil v duplino. Nekaj časa se je zadrževal tu, potem pa je odšel preko meje v Ljubljano. Življenje v duplini je bilo mirno, ker se ni bilo bati Nemcev, ker so fantje le ponoči hodili iz dupline in le ponoči kuhali. Nevarnosti, da bi jih odkrili, ni bilo. Večkrat sem z bratom Jožem nosil v duplino hrano in tedaj smo mnogo debatirali o poteku vojne. — Posebno mi je ugajal Fistrov Miha. Ta fant je zelo malo govoril, toda kar je povedal, je bilo vedno tehtno. Bil je miren, nikdar se ni razburjal za malenkosti in vedno je bil pripravljen za akcijo proti Nemcem.

Žagar Stane je tedaj pripeljal s seboj tudi Bečanovega Staneta-Fajfco, kakor so mu rekli. Bečan Stane je bil visok mož srednjih let. Že pod Storžičem mu je padla žena meseca avgusta, ko so Nemci napadli kočo. Stane je imel vedno v ustih leseno pipo, iz katere je kadil ali pa tudi ne. Premikal jo je iz enega konca ust v drugega. Po navadi je nosil zeleno pelerino. Bil je izredno pogumen. Nekega večera, konec oktobra meseca, so se odločili fantje v duplini, da se bodo skušali prebiti preko meje v Ljubljano in nato dalje na Dolenjsko, na osvobojeno ozemlje. Ko so dobili iz Naklega od svojcev in drugih obleke in ostalih potrebščin, smo se nekega večera poslovili. Odšli so, toda že drugi večer sta se vrnila Fistrov Miha in Vinkšelj. Povedala sta, da nista mogla čez mejo. Vrnila sta se v duplino, odločila sta se, da se bosta priključila raje kateri drugi skupini. Priložnost se je pokazala že nekaj dni kasneje, ko se je premikala čez Savo Mengeško-moravška četa. Bilo je oktobra meseca, v svetli mesečni noči. Kljuka na vratih v uti je zaklinkala. Ko sem odprl, je stal pred vrati Šiška Franc. Bil je v bojni opremi s čelado. Naročil mi je, naj grem, da bi prepeljal s čolnom omenjeno četo, ki se po nalogu Žagarja starejšega premika v Poljansko dolino. Vstal sem, se za silo oblekel in ko sem v tej krasni mesečni noči stopil na vrt, se mi je nudil lep prizor. Kakih 30 borcev je sedelo pri ograji cerkve, nekaj jih je klatilo jabolka, vsi pa so bili zelo dobro oblečeni in oboroženi. Nosili so puške ter tudi nekaj mitraljezov. Ura je bila že 2 zjutraj. Po kratkem posvetovanju smo sklenili, da bo treba preko Save z mlinarjevim čolnom, kajti pred četo je bila še dolga pot, z mojim čolnom pa bi potreboval vsaj poldrugo uro časa, da bi ljudi in material spravil preko Save. Odpravili smo se proti Savi. Mlinar Peter je ravno prišel iz Begunj. Zaprli so ga, ker je bil osumljen,

da prevaža preko Save partizane. Petra ni kazalo buditi, ker je bil že tako kompromitiran. Sava je bila zelo plitva, ker že nekaj časa ni bilo dežja. Pokljukali smo pri Petru, toda nihče se ni oglasil. Treba je bilo hitro nekaj storiti. Točno sem povedal, kako je treba pravilno krmariti z drogom. Dvakrat so se peljali srečno preko Save, nato pa so čoln potegnili precej visoko na pesek, da ga voda ne bi odnesla. Minila je torej razburljiva in nepozabna noč. Do takrat še nisem videl bolje oboroženih partizanov.

Drugo jutro sem obiskal Petra v mlinu. Bil je nervozen in šele kasneje mi je povedal, da se mu je ponoči zdelo, da nekdo hodi okoli mlina. Šele proti jutru je stopil iz hiše in videl, da je čoln na drugem bregu. Prebredel je Savo ter spravil čoln na levi breg. Dogovorila sva se, da bom v prihodnje jaz prevažal manjše skupine, ker je itak že preveč osumljen. V začetku novembra je prišel Stane Bečan in mi povedal, da se pripravljajo večje akcije. Bliža se državni praznik pokojne Jugoslavije in za ta dan je potrebno, da se izvede velika akcija, ki naj Nemcem in našim ljudem pokaže, da je odpor partizanov vedno večji. Z Bečanom sva se dogovorila, da pridejo na predvečer praznika partizani na Okroglo ter da bodo pri Ažmanu vzeli tovorni avto. Povedal sem Bečanu približno uro, ko se po navadi Ažmanov Alojz vrača iz Kranja s tovornjakom.

Popoldne je močne snežilo in vreme je bilo kot nalašč za akcijo. — Nestrpno smo pričakovali Ažmanovega Alojza z vožnje. Končno je okrog osme ure zvečer le prispel, avto pa je pustil pred vrati na dvorišču. Šofer partizan ter še nekaj borcev se je polastilo kamiona. Lojze je moral obljubiti, da bo šele zjutraj javil policiji, nato pa so kamion hitro odpeljali. Tudi na drugih krajih po Gorenjskem je bilo ta večer zelo razburljivo. Partizani so ta večer pobili desetorico izdajalcev in nemčurjev. Tudi naša akcija je dobro uspela. Pri Klemenčku v Dupljah so partizani naložili na kamion polno masti, mesa in raznih mesnih izdelkov. Poleg tega so pobrali hrano v Zapužah in Smukovem mlinu. Pozno ponoči sem poslušal brnenje kamionov, ki so peljali na varno zaplenjeno blago, predvsem pa hrano, po besenški cesti v besniške lesove. Tej akciji, ki je bila zelo načrtno izpeljana, je sledila kmalu druga, samo da je bila ta krajevno precej oddaljena od nas. V zraku in med ljudmi je bilo nekaj napetega, dinamičnega, pričakovali smo velikih dogodkov. Veliki uspeh partizanov v preskrbovalni akciji tik pred zimo je dal slutiti, da se pripravljajo veliki dogodki. V Poljanski dolini, v odročnih dolinah stran od nemških središč so se zbirale partizanske čete na prezimovanje.

Zadnje dni novembra sem šel neko nedeljo dopoldne v Naklo po opravkih. Kakor po navadi sem se oglasil pri Uženkovem Pavlu, ki je imel čevljarsko delavnico doma v kamri. Pogovarjali smo se o dogodkih zadnjih dni. Pavle je menil, da se pripravljajo velike stvari. Ko sem se vračal proti domu, se je slišalo tam nekje iz Poljanske doline oddaljeno grmenje topov. Nemci so se bojevali proti partizanom. Naš Jože je bil razburjen. Povedal mi je, da je bil pri nas pred nekaj časa Franc Božič iz gramoznice; ta je povedal, da se bo to noč pričela splošna mobilizacija. Takoj, ko pri-

dem domov, naj se javim pri Božiču v gramoznici zaradi nadaljnjih navodil.

Odšel sem. Božič mi je povedal, da so imeli pretekli večer sestanek, na katerem je bilo sklenjeno, da se še to noč začne splošen napad na Nemce. Na sestanku so povedali, da se ta večer vsa podjarmljena Evropa dvига v boj proti Nemcem. Zaradi tega je moja dolžnost, da takoj mobiliziram na Okroglem vse moške in fante, ki so sposobni za orožje. Nisem povsem verjel, zato sem spraseval, če bodo tudi po drugih vaseh in mestih te akcije. Božič mi je zatrjeval, da vsepovsod ter rekel, da bomo v nekaj dneh itak opravili z Nemci. Še ta večer naj torej zberem vse ljudi na Okroglem, da bodo pripravljeni, ko bodo prišli partizani, da nas odpeljejo na določena mesta. Dogovorila sva se tudi, naj ženske pripravijo obveze in sanitetni material, da bo pri roki, če bo to potrebno. Vse orožje, ki ga imajo ljudje morda skritega, je treba odkopati, prav tako municijo. Nadalje sva se dogovorila, da bom čoln skril za Savo, prav tako pa, da naj bo Peter v bližni doma, da bo prevažal partizane preko Save, če bo treba. Od Božiča sem odšel z mešanimi občutki. Nisem bil popolnoma gotov, če je vse res, kar mi je povedal. Vsekakor sem sklenil, da njegovo naročilo opravim. Če je že splošna mobilizacija, potem pač drugače ne more biti. Hodil sem od hiše do hiše po Okroglem in povsod sem moskim rekel, naj prenehajo z delom ter da naj se pripravijo z vsem potrebnim, ker zvečer pridejo partizani ter se začne zadnja bitka z Nemci. Ljudje so me poslusali in tudi ubogali. — Vaščani bi ravno tedaj morali peljati žito za Nemce v Kranj. Vozovi so bili že naloženi, toda žita ni nihče odpeljal. Pri Podakarju je Miha ravno ličkal koruzo. Sedel je pri peči, ko sem mu povedal, kaj se pripravlja. Miha je takoj prenehal z delom in se pričel pripravljati za odhod. Po vasi je nastal preplah. Delo se je ustavilo, ljudje so postopali pred hišami, se pogovarjali in pripravljali. Obsel sem vso vas. Mobilizacija je bila napovedana, kakor je bilo rečeno. Tudi pri nas doma se je bilo treba pripraviti za odhod. Ker ni bilo matere doma, sva se z Jožem zmenila, da bova zaklala prašiča, kajti na pot bo treba nesti hrano. Zaklala sva torej kakih 30 kilogramov težkega jesenca. Ko je opoldan prisla mati domov, sva ji povedala, kaj sva storila. Ostela naju je, toda kljub temu se je takoj lotila pripravljanja mesa za na pot. Šele opoldne sem zacel misliti, da bi bilo vendarle dobro, če stopim še kam v sosednje vasi, kako tam potekajo priprave za odhod. Napotil sem se v Naklo. Uženkov Pavel ni vedel prav nič o tej akciji. Že bolj zaskrbljen sem se napotil v Lipnico k stricu Janezu. Tudi tukaj še niso vedeli nič o tem. Prosil sem strica, da je poslal v Kropo na vezo Ivko, da bi tam povedali, če je res taka široka akcija. Tudi v Kropi ni bilo nič novega. Tedaj me je začelo resno skrbeti. Kaj če Božič to stvar organizira na svojo pest? Odpravil sem se domov. Ljudje po vasi so bili pripravljeni in čakali na prihod partizanov. Še vedno so bili prepričani, da je stvar v redu. Zvečer v mraku je prišel Božič. Zapovedal mi je, naj privedem vaščane na neko mesto na Primskovem. Rekel je, da partizani ne morejo priti, ker imajo drugje preveč posla. Prvič sem mu povedal, da dvomim v njegove zapovedi ter v res-

ničnost njegovih razlag. Rekel sem mu, da ne morem zaradi njega v tej akciji, ki je samo njegova zamisel, izpostaviti vse vasi uničenju. Tedaj mi je ukazal, naj samo jaz pridem na določeno mesto ter naj prinesem s seboj puške. Dostavil je, da bodo verjetno prišli ponoči partizani in odpeljali ostale na določeno mesto. Povedal sem, da imam ukaz od Staneta Žagarja mlajšega, naj delam za sedaj le na terenu, kjer je sedaj v teh okoliščinah bolj potrebno. Tedaj me je Božič pustil ter se odpeljal proti Kranju. Vso noč sem bedel, prav tako večina vaščanov na Okroglem. Čakali smo prihoda partizanov. Noč je minila, ne da bi se kaj zgodilo, začel se je nov dan. Kaj bo prinesel, ni vedel nihče. Bal sem se, da bodo ljudje o mobilizaciji na kakršenkoli način že izblebetali ter bo prišlo Nemcem na ušesa, zato sem se zjutraj drugega dne odpravil od doma. Vzel sem nekaj hrane, se dobro oblekel in odsel za Savo. Ker je domala vsa vas vedela, da sem napovedoval mobilizacijo, sem se čisto odkril in le prav malo je bilo upanja, da bi se mogel še vrniti v normalno življenje. Skrival sem se v duplini in premišljeval, kaj bodo prinesli naslednji dnevi. Proti večeru sem se vrnil domov in videl, da ni še nič novega v vasi. Zopet sem se počutil varnejšega. Večerilo se je, ko se je zopet pojavil Franc Božič. Nosil je čisto nov vojaški plašč, gojzerice ter vojaško kapo. Pozdravili smo se. Dejal je, da akcija pač ni uspela, a da sedaj zopet potrebuje pomoči. Na drugi strani glavne ceste Kranj—Naklo pri gramoznici v gozdiču je šest fantov s puškami, strelivom in drugo opremo. Preko mostu v Struževem z opremo ne morejo priti, zato naj vzamem konja in voz ter naj te stvari prepeljem še nocoj skozi Kranj pod Smarjetno goro, kjer bodo počakali. Dal sem mu kolo, jesti in piti. Obljubil sem, da bom nalogo opravil, toda na drug način. Zvečer sem se odpravil k cesti. V gozdu sem našel Žebrejevega Franca s Primskovega in neznanega tovarisa. Žebrejevemu Francu so tedaj pravili Stalin. Naložili smo vsak po dva nahrbtnika in po dve puški ter se plazili proti cesti. Promet je bil precej velik, vendar smo prečkali cesto ter po polju nadaljevali pot. Šli smo preko Temnika na okrogelsko polje, nato pa smo krenili niže proti duplini nad Savo in se spustili k Savi. Čoln sem imel skrit nad mlinom za neko teže dostopno skalo. Bila je temna noč. Vkrcal sem v čolne prvega tovariša z njegovo prtljago. Odrinila sva od brega; Sava je močno drla. Nenadoma je prišla po progi nemška patrola. Bilo je zelo napeto. Veslo sem držal v vodi ter neslišno krmaril k bregu. Prijela sva se za vrbove veje in molčala. Patrola se je ustavila, prižgali so si cigarete, nato pa šli naprej. Prepeljal sem še ostale nahrbtnike, puške in nazadnje še Žebrejevega Franceta. Le-ta mi je podrobno povedal, kako je bilo z akcijo, ki jo je pripravljal Božič na svojo roko. Božič je bil kompromitiran, moral je v ilegalo, pa je skušal s seboj pritegnili še nekaj simpatizerjev. Srečno sem spravil preko Save vso opremo in ljudi in s tem opravil nalogo.

Nekaj dni je vladalo po vasi napeto pričakovanje, toda nič se ni zgodilo. Ljudje so na tihem šepetali in pogledovali za menoj, ko sem šel po vasi. Toda molčali so in prav temu se je bilo zahvaliti, da je namišljena mobilizacija minila brez težjih posledic. Življenje je teklo naprej, bližalo

se je novo leto 1942. Žagarjev Stane se je zadrževal pri nas v kamri po cele tedne. Kovali smo načrte za prihodnje. Od nas je odhajal na sestanke v Tržič, na Jesenice, v Kranj, Stražišče, Škofjo Loko in drugam. Po novem letu 1942 se je začela velika dražgoška bitka. Poslušali smo vesti o nemških grozodejstvih ter o velikih izgubah, ki so jih imeli Nemci, preden so partizani zapustili Dražgoše. Zapadel je velik sneg, pota so bila zasnežena, nastalo je nekako zatišje, partizani so se poskrili k raznim ljudem po vaseh ali pa so se združevali v skupine, ki so taborile v gozdovih. V tem času so mirovali ter se pripravljali na pomladanske akcije. Tudi Nemci so imeli v tem času dosti posla sami s seboj, posebno na vzhodni fronti, kjer so utrpeli velike izgube zaradi strašne ruske zime, ki je bila leta 1941—1942 posebno ostra.

Stane Žagar mi je nosil velike svežnje literature, ki sem jo nato odnašal v duplino za Savo ali pa jo delil po vasi. Naročal mi je, kdaj je treba literaturo prinesti na določeno mesto, kamor so prihajali zopet ponjo ljudje, dogovorjeni z Žagarjem. Sneg je začel počasi kopneti. Ker nam je primanjkovalo nastelje za živino, smo se odpravili grabit listje v gozd. Opoldne sem prišel domov po kosilo. S Stanetom Žagarjem sva sedela za pečjo v hiši ter se pogovarjala. Po cesti je pripeljal gestapovski avto in zapeljal naravnost na naše dvorišče. Stane je segel za pas po revolver ter ga stisnil v hlačni žep. Nemci so stopili iz avtomobila. Dva sta se napotila proti mlinu, eden pa je prišel v hišo. Stane je na pol ležal na peči ter bil pripravljen, da strelja, Nemec je vprašal Staneta, če je bolan. Fant je mežikal ter kazal na glavo, češ da ga zelo boli. Nekaj časa naju je Nemec ogovarjal, nato pa, ker se nisva mogla z njim pogovarjati, je odšel v svinjak, kjer je mati krmila prašiče. Ta čas sem izkoristil, da sem stopil k psu v šupo, ga podržal, Stane pa je hitro vzel košarico s kosilom ter grablje in hitro odšel za hlev. Nemec je spraševal mamo, če sva midva za pečjo domača. Mama je rekla, da sploh ne razume nemško. Nemec se je vrnil v hišo, toda tedaj sva bila midva s Stanetom že vsak pri svojem opravilu. Čez nekaj časa sta druga dva gestapovca privedla iz mlina Mlinarjevega Petra. Odpeljali so ga in tedaj smo se poslednjič videli s tem velikim, dobrim človekom. Nekaj dni po veliki noči so ga Nemci v Begunjah ustrelili kot talca. Mučili so ga, Peter pa je kot orjak nekaj časa trpel, nato pa udaril enega od gestapovcev. S tem je bila njegova usoda zapečatena. Koliko kruha, kaše, ješprenjčka in moke je Peter dal partizanom, kdo bi vedel? Kolikokrat je vozil preko Save skupine ali posamezne partizane. Žalovali smo za njim, toda nismo klonili, bili smo tedaj še bolj zagrizeni. Pomlad je prihajala v deželo in z njo neštete akcije, ki smo jih že tedaj pripravljali.

S pomladjo se je začelo zopet aktivno življenje. Iz besniških lesov, iz Udnega borštа, iz Poljanske in Selške doline so pričeli prihajati preko Save zopet partizani. Samčev Janez iz Dupelj je prišel kar čez most v Struževem, na titovki je nosil trobojnico s peterokrako zvezdo. — Korenjak, kakršen je bil, se ni bal ničesar, pri belem dnevu je hodil skozi Okroglo ter pripovedoval svoje dogodivščine iz pretekle zime. Neke nedelje v marcu

je Stane Žagar pripeljal s seboj človeka, za katerega ni povedal pravega imena. Rekel mi je samo, da je od štaba gorenjskih partizanov ter da naj jima pokažem duplino nad Savo, o kateri sem Stanetu že pripovedoval. Duplino bi namreč rabili za partizansko tehniko. Dotlej je bila v Kranju pri Ručigaju, ker pa je bila ta hiša kompromitirana, bo potrebno tehniko nekam premestiti. Šli smo torej v duplino, ogledali smo si jo in Žagarju kakor tudi njegovemu tovarišu je bila zelo všeč. Sklenjeno je bilo, da bodo v najkrajšem času tehniko iz Kranja prenesli v duplino. Določen sem bil, da bom prevzel material. Duplina, po Žagarjevem naročilu mora ostati še nadalje skrita in nihče razen nekaj ljudi, ki bodo delali v tehniki, ne sme vedeti zanjo.

Toda zgodilo se je precej drugače. — V Kranju je zaradi izdajstva prišlo do velikih aretacij naših ljudi in tehnike nismo nikdar prenesli v duplino. Stane Žagar in Bečan sta me obiskala nekaj dni kasneje, že v začetku aprila. Rekla sta mi, da so govorili na sestanku, da bi me sprejeli v partijo. Tedaj prav zares še nisem toliko vedel o partiji, važna mi je bila le borba proti Nemcem. Rekel sem jima, da že opravljam te dolžnosti ter da za sedaj še ne zahtevajo nič drugega od mene. Nato sem privolil, toda rekla sta, da bom k sprejemu moral priti na sestanek. Zopet smo odšli v duplino za Savo. Tudi Bečanu je bila zelo všeč. Stane Žagar in Bečan sta se zadržala nekaj dni v duplini, nato pa je Bečan odšel v Uden boršt. Prihodnjo nedeljo sem imel nalogo, da ob točno določeni uri, to je ob treh popoldne, pripeljem Staneta Žagarja mlajšega na tako imenovane Senožeti pri Bistrici na sestanek. S Stanetom sva sedela nad kažipotom cest Tržič—Bled ter čakala Pavla Kerna iz Dobrave. Ob točno določenem času se je pripeljal s kolesom. Žagar mu je pomahal z roko, opazil naju je, pustil kolo spodaj in prišel ves zadihan v gozd. Objela sta se, bila sta sošolca. Svojo nalogo sem opravil, obrnil sem se in odšel po gozdu domov. Takrat sem prvič in zadnjič videl Pavla Kerna, kasnejšega izdajalca dupline na Okroglem.

Aprila meseca so se začele velike akcije partizanov. Skoraj vsako jutro je bilo kaj novega. Partizani so plenili nemške trgovine, napadali nemške postojanke, likvidirali domače izdajalce, nato pa so izginjali. Sledovi so se izgubljali v Uden boršt, Karavanke in drugam. Snega ni bilo več in prvi znanilci pomladi so bili tu. — Na Okroglem je bilo kakor po navadi, kmetje so začeli že s setvijo ječmena in pripravljali njive za sajenje krompirja. Tedaj so partizani nekega večera napravili veliko akcijo na Brnikih in v Šenčurju. Nemci so se, kot kaže, dokončno prepričali, da se nahaja taborišče v Uden borštu. Nekega jutra, ko sem se peljal s kolesom v Kranj, so me na cesti ustavili policisti ter legitimirali. Vse območje gozda od Polic, Naklo, Strahinj, Duplje, Križe, Golnik, Letence, Goriče, Kokrica in kranjsko polje je bilo obkoljeno in zastraženo. Nemcev je bilo vsepovsod polno. Vedel sem, da se nahaja taborišče v Uden borštu, in sicer nekje blizu vasi Letence, od koder so bila vsa izhodišča za zadnje akcije.

Dan se je že bližal noči in upal sem, da se bo morda le vse srečno izteklo. Ko sem šel domov s polja, sem nenadoma videl, kako je tam nekje, kjer sem slutil Letence, švignila v zrak raketa. Nato so ji sledile še mnoge druge. Potem se je slišalo zamolklo streljanje pušk ter rezgetanje mitraljezov. Vse skupaj pa ni trajalo več kot morda četrt ure, nato je zopet nastala tišina. Zelo me je skrbelo, kaj se je zgodilo. Naslednji večer mi je pojasnil Franc Šiška, ki se je prebil s svojo skupino iz tesnega nemškega obroča.

Bila je sobota, mil in topel spomladanski večer. Kakor sem imel večkrat navado, sem tudi ta večer pozno v noč stal pred uto na vrtu, naslonjen na staro jablano. Premišljeval sem, koliko časa bo trajala ta prokleta vojna. Spominjal sem se Mlinarjevega Petra ter mnogih drugih, ki jih je vojna že spravila v grob. Kakor sem pričakoval, tako se je res zgodilo. Po vrtu sem zaslišal tihe korake. Prišel je Šiška. Pozdravila sva se in, ker sem vedel, da se je zadrževal v Udnem borštu, sem ga bil še toliko bolj vesel. Pripovedoval mi je, kako se je odigrala borba nad Letencami, ko so se poskusili prebiti proti Karavankam. Fantje so se od uspešno izvršene akcije na Brnikih vračali v taborišče, ki je bilo kakih 20 minut hoda od Letenc, zapadno od vasi v gostem smrečju. — Za nemško obkoljevanje Udnega boršta so dobro vedeli. Patrole so bile razposlane na vse strani gozda, opazovale so Nemce, ki so se pomikali od vseh strani čedalje globlje v gozd. Popoldne so od vseh strani prihajale patrole in javljale, da so Nemci že čisto blizu. Tedaj so pogasili ogenj in se pričeli umikati proti severu, to je proti Karavankam. Že so se spustili po strmem terenu v dolino na travnike. Tedaj pa so nenadoma začeli Nemci divje streljati nanje iz oklopnih avtomobilov, ki so jih imeli skrite v bližini travnikov. Partizani so vedeli, da grozi vsem smrt, če bi se podali dalje po travniku, ki bi ga morali prečkati, če bi hoteli doseči nasprotni gozd, od koder bi bil možen umik naprej v Karavanke. Nekaj fantov je bilo pri potoku takoj zadetih in ranjenih. Tudi Stane Žagar je bil ranjen v desno peto. Takoj je prišel ukaz, da se je treba nemudoma vrniti v odrešilni Uden boršt. Žagarja so nekako vlekli za seboj, ko so se umikali v strmo drčo. Pri tem je bil ranjen v roko tudi Samčev Janez. Na travniku pa je obležal Stanko Bečan in še nekaj fantov. Zopet so se zbrali v gozdu. Na srečo je takoj nastala temna noč. Nemci so partizane iskali, toda v gozdu so bili partizani ponoči kakor doma. Posvetovali so se. Sklenili so, da se razdelijo v dve skupini, potem pa so določili za vsako skupino vodjo. Štefe je odšel s svojim delom čete proti zapadu, Šiška je odvedel svojo skupino proti Kranju. Staneta Žagarja so skrili pod velik kup hoje in vejevja. V roki je držal bombo in obljubil, da jo bo sprožil, takoj ko bi Nemci začeli kup razmetavati. Šiška je dalje pripovedoval, kako so se v temni noči plazili po gozdu in čestokrat skoro trčili ob Nemce. Toda Nemci so bili ponoči plašni in niso reagirali. Slišali so jih šepetati in kašljati čisto od blizu. Noč je bila dolga, toda odrešujoča. Proti jutru, ko je bil še mrak, so prišli partizani na cesto Naklo—Kokrica. Nekaj više nad Konjedercem so se priplazili do ceste. Na cesti se je sprehajal nemški vojak. Šiška je stopil na

cesto ter vojaku v nemščini rekel, naj molči, če hoče živeti. Vojak se je odkašljal in umaknil dalje. Partizani so prečkali cesto, nato še glavno cesto Kranj—Naklo, šli preko Temnika, ko se je že danilo, nato pa so se umaknili za Savo v pečine. Tako je pripovedoval Šiška in sedaj je prišel k meni, če se je javil že kdo od druge skupine. Dogovorila sva se, da bodo fantje odšli še drugi dan naprej proti ljubenskim gozdovom, kjer naj jih poiščejo preostali, če bi se javili pri meni. Dal sem mu nekaj hlebov kruha ter druge hrane, nato pa ga je zopet vzela noč.

Nedelja, 20. aprila 1942. leta. Bil je lep, topel, že skoro spomladanski dan. Kmalu popoldne je prišel po vasi dečko, še skoro otrok. Bilo mu je kahi 15 let. Oblečen je bil še kar čedno, v obraz je bil lepo ožgan od sonca, malo povaljan. Oziral se je po hišah in, ko je dospel do naše, se je malo obotavljal, nato pa je zavil na dvorišče in pogumno vstopil. Zdel se mi je nekako znan in vendar sem počakal, kaj bo. Vprašal me je, ali sem Markušev Francelj. Ko sem mu pritrdil, je še vprašal, če poznam Staneta Žagarja. Nekako brez strahu sem mu potrdil. Tedaj mi je dal roko in začel pripovedovati, da ga pošilja Stane Žagar. Ranjen je in me prosi, naj prinesem fantom v duplino nekaj jesti. Ta smeli fant je bil Stanko Mlakar. Dal sem mu jesti, z veseljem je pojedel mleko in kruh in se zahvalil, nato pa je dejal, da se mora vrniti. Dal sem mu velik kos kruha, ki ga je skril kar za suknjič, nato pa je počasi odšel po vasi nazaj, k svojim tovarišem v gozdu. Takoj sem začel razmišljati, kaj je sedaj treba narediti. Doma, kakor tudi pri Podakarjevem Mihu, sem dobil nekaj hlebov kruha, suhega mesa, mama mi je skuhala veliko skledo kave in velik lonec fižola. Težko sem čakal večera, kajti podnevi se mi je zdelo zelo nevarno, saj so nemške patrole križarile povsod. Ko se je zvečerilo, sem nemalo razburjen krenil na pot. Vsaka vejica, ki mi je počila pod nogami, se mi je zdela nevarna. Dospel sem pred duplino. Toliko gostov v njej še nikdar ni bilo. Sedeli so v dveh vrstah po vsej duplini. Nisem jih štel, toda zdelo se mi je, da je bilo kar precej tesno. Fantje so se me razveselili. Tukaj je bil stari znanec Lojze Hrovat, ki sem ga nekajkrat že prevažal preko Save s čolnom, Gradov iz Podbrezij, Pavlinov, Smukova dva fanta iz Kranja, Županec s Primskovega ter drugi. Hrano, ki sem jo prinesel, so hitro, lepo po tovariško razdelili. Vsak je dobil velik kos kruha, nekaj mesa, nato pa kavo; fižol so rekli, da bodo jedli kasneje. Gradov Ivan je tožil, da ima težave z želodcem, ker je bil na želodcu bolan. Povedal sem jim, da me je obiskal Šiška ter dejal, da so odšli naprej proti ljubenskim gozdovom. Lojze je želel, naj jim preskrbim za drugi večer še nekaj hrane, nato pa bo potrebno, da bi odšel v Duplje po Staneta Žagarja, ki so ga skrili pri naših ljudeh. Fantje so rekli, da bodo še preko prihodnjega dne ostali v duplini, potem pa bodo drugi večer krenili proti Karavankam, kjer bodo varni pred Nemci. Odšel sem iz jame pozno ponoči in se napotil proti domu.

Drugi dan smo razrezovali krompir za seme. Ves dan sem bil nekako nervozen in razdražen. Komaj sem čakal večera. Mama mi je zopet pripravila kave, fižola in kruha. Nihče v vasi ni vedel, kako veliko odgovornost sem ta dan nosil na sebi. Zvečer ni bilo nič posebno novega. Zopet

sem nesel hrano. Splazil sem se v duplino in tedaj je bil na moje veliko presenečenje notri že tudi Žagarjev Stanko. Zelo sva se razveselila drug drugega, Stanko je pripovedoval, kako z muko je potoval vso noč od nedelje na ponedeljek iz Dupelj, nekaj časa po nogah, nekaj časa po vseh štirih, da je do jutra dospel v duplino. Fantje so mi povedali, da ga je prišel popoldne obvezat Pavel Kern iz Dobrave. Popoldne so ga šli iskat prav na tisto mesto, kamor sem ga pred nekaj tedni vodil na vezo s Stankom. S skrbjo sem spraševal fante, ali jih je kdo videl, ko so hodili po gozdu. Povedali so, da so videli nekega kmeta z belim konjem, ki je peljal po gozdu drva, pa so se mu skrili. Pavel Kern je obvezal Žagarja, nato pa je še podnevi odšel. Opozarjal sem Hrovata in Žagarja, kako je lahko usodno, če bi kdorkoli opazil, da so v duplini fantje. Stane Žagar mi je tedaj povedal, da bodo fantje še to noč in naslednji dan preživeli v duplini, nato pa bodo odšli naprej v akcije, jaz pa naj bi potem pripeljal v duplino k Stanetu zdravnika, da bo kar se da hitro okreval. Tedaj so mi rekli, naj v vasi pokažem katerokoli hišo, kjer so za Nemce, da bi se tu preskrbeli s hrano za naslednje dni. Rekel sem, da so ljudje v vasi prav vsi dobri in navedel primer mobilizacije novembra meseca preteklega leta.

V duplini sem pustil veliko posodo s kavo. Veliki lonec, v katerem sem prinesel fižol, sem spravil v nahrbtnik, nato pa sem se poslovil od Žagarja in tovarišev. Nisem slutil da za vedno. Šli smo po gozdu, nato nekaj časa po travniku in zopet med grmovjem. Dva fanta sta šla z menoj, ker sta kljub vsemu hotela, da obiščeta vas. Psi so lajali, zato smo se ločili nekaj pred vasjo. Odšel sem za mejami in po vrtovih — skozi meje. Doma sem v kup vejevja na vrtu skril nahrbtnik in se razburjen umaknil v uto. Legel sem, toda nikakor nisem mogel spati. — Na drugem koncu vasi je zalajal pes, nato so lajali tudi po vasi. Stopil sem k vratom in poslušal hojo po vasi. Psi so lajali proti tistemu koncu vasi, ki vodi v mlin. Ko bi tedaj vedel, kaj se dogaja, bi še vedno lahko stvari obrnil drugače. Nič hudega sluteče partizane v duplini so tedaj že začeli načrtno obkoljevati. Izdajalec Pavel Kern je vodil Nemce v duplino. Skrbno so zastražili vsak kotiček gozda. Fanta, ki sta šla z menoj, sta že pred Nemci prišla pred Drinovčevo hišo. Drinovec jima je na zahtevo odprl hišo, nakar sta vzela nekaj malega hrane. Zabičala sta mu, da ne sme o tem do jutra obvestiti Nemcev, nato sta pa ravno še pravi čas odšla nazaj v duplino. Čez noč so jih obkolili. Partizani niso slutili nevarnosti, ki jim je pretila. Tudi jaz nisem ničesar vedel. Nemirno sem spal. Proti jutru sem nenadoma zaslišal strele iz pušk. Planil sem pokonci. Prisluškoval sem, toda zdelo se mi je, da streljanje prihaja tam nekje od Polic; ker je bilo zmrznjeno, je drugače odmevalo. Nato je bilo zopet vse tiho. Zadremal sem, nato pa me je zbudilo zopet brnenje avtomobilskega motorja. Stopil sem k oknu ute. Po vasi je pripeljal siv nemški osebni avtomobil. Na koncu vasi se je ustavil, obrnil in zapeljal naprej. Ustavil se je prav za našo hišo. Za silo oblečen sem tekel po vrtu, se ulegel za hruško ter opazoval, kaj se bo zgodilo. Ker se je že svitalo, sem videl, kako sta dva Nemca prišla na dvorišče k Poglajnu. Trkala sta, nato so se vrata odprla, nekaj so govorili, nato je

sosed Poglajnov Francelj prišel na naše dvorišče. Videl sem, kako je brat Jože vzel iz šupe kramp in lopato, potem pa sta oba odšla hitro po vasi. Kaj se je zgodilo, mi še vedno ni bilo čisto jasno. Nenadoma je zopet pričelo pokati. To pot sem točno vedel, da streljajo ob duplini v gozdu. Misli so mi hitro delovale, stekel sem nazaj k uti. Iz kupa hoje sem na hitro potegnil nahrbtnik, pogledal po vasi in ko nisem videl Nemcev, sem hitro nesel nahrbtnik v hišo. Poklical sem sestro Vero in ji zabičal, naj takoj umije posodo iz nahrbtnika. Potem pa sem začel misliti nase. Jože se je kmalu vrnil in povedal, da sta morala s sosedovim kopati led, ki je onemogočil velikim avtomobilom vožnjo v Preskah. Jože mi je povedal, da je v gozdu vse zeleno Nemcev. Hitro sem se najedel, vzel s seboj nekaj denarja, se oblekel, povedal materi, da grem, ker verjetno ne bom več smel domov ter da me lahko iščejo pri sorodnikih ali v Čirčičah ali v Rakovci. Hitro sem se odpeljal s kolesom proti Kranju. Sedaj nisem več upal, da bi se mogel še vrniti domov. — Iz Kranja proti Okroglemu so korakali vojaki. Nihče me ni ustavljal. Preko dneva sem se zadrževal na stričevem travniku pri Kranju ter poslušal grmenje eksplozij na Okroglem. Proti večeru sem se napotil v Čirčiče k sorodnikom. Niso še vedeli, kaj se dogaja na Okroglem. Pojedel sem nekaj hrane, nato pa sem odšel, ker nisem imel obstanka. V meni je kljuvalo, ali je sploh mogoča še kaka rešitev za fante v duplini. Preklinjal sem sam sebe, zakaj nisem fante s silo pregnal iz dupline. Kakor sem premišljeval, nisem videl nikakega izhoda in v resnici ga tudi ni bilo. Napotil sem se zopet proti Kranju in hotel vsaj poizvedeti, kako je. — V Kranju pred gimnazijo sem srečal Vrtačnikovega Saša iz Naklega. Ustavil sem ga in vprašal, kaj je novega. Dejal je, da so partizani ubili nekaj Nemcev, drugače pa da Nemci držijo obroč okoli dupline ter da se ne more nihče več rešiti. Vprašal sem ga, kaj naj sedaj storim. Rekel mi je, da se lahko zgodi, da bodo Nemci kasneje uničili vso vas. Obrnil sem kolo in se napotil v Rakovco k teti. Med potjo so me dohajali Nemci, ki so vlekli za sabo tankovske topove. Prišel sem do tete v Rakovci nasproti železniške postaje. Vedela je, zakaj sem prišel, milo me je gledala ter svetovala, naj grem rajši domov. Povedal sem, da domov ne morem več. Prosil sem jo, naj mi dovoli, da nekaj dni, dokler se stvar ne razjasni, ostanem pri njej. Obžagal in očistil jim bom sadno drevje na vrtu, da bi nekako imel opravičilo za svojo odsotnost od doma. Šel sem na vrt in pričel delati. Začel se je spuščati prvi mrak. — Z besniške strani so začeli Nemci s tankovskimi topovi obstreljevati duplino. Granate so se s treskom razletavale na pečevju votline, vmes pa so regljale strojnice. Bilo mi je nepopisno hudo. In tam v duplini so gotovo fantje in zanje ni nobene pomoči! — V mraku so Nemci prižgali velike reflektorje in osvetljevali duplino ter vso okolico. Zvečer se je vrnil domov stric Prinček. Na vse načine me je rotil, da naj se odpravim domov. Nisem hotel, nisem mogel. Teta me je zaščitila in tako sem to strašno noč prespal v strahotnih sanjah in predstavah. Vso noč sem se premetaval ter še vedno mislil, kako bi se dalo še pomagati obkoljenim v duplini. Vsako misel sem takoj zavrgel, kajti rešitve ni bilo. Zjutraj sem odšel zopet na vrt.

Spet se je ponovila kanonada in regljanje strojnic. Toda to ni trajalo dolgo. Nastala je zopet nema tišina. Popoldne so ljudje iz Besnice pravili, da so iz dupline metali preko skal v prepad mrtve partizane. Čakal sem, kaj se bo zgodilo. Proti večeru je prišla pome sestra Vera. Rekla mi je, da je Jože z nekaterimi drugimi vaščani nosil mrtve partizane. Nekaj je tudi še živih, toda od plina omamljenih. Jože je nosil tudi Staneta Žagarja, ki je bil zadet v brado. Krogla mu je prišla ven na vrhu glave. Sestra mi je rekla, naj grem hitro domov, kajti sosedje že sprašujejo, kje da sem. Boril sem se sam s seboj. Ako grem domov, me lahko ujamejo Nemci. Če ostanem tukaj, bomo vsi Markuševi osumljeni, da smo pomagali partizanom na Okroglem. Če se vrnem domov, še vedno lahko utečem, če bom previden. In ujeti partizani? Nekako sem bil prepričan, da me nihče od njih ne bo izdal. Žrtvoval sem se in odšel domov. Ko sem se peljal proti domu, sem srečaval Nemce, ki so hodili ogledovat na Okroglo bandite. Na vsej poti sem imel občutek, da me vsi ljudje gledajo ter vedo za mojo skrivnost. No, to je bilo na srečo samo moje razburjenje, ljudje so le malo vedeli za moje delo, razen nekaterih na Okroglem. V naši vasi so me ogledovali, toda naredil sem se, kot da za vso stvar nikdar nisem vedel.

Samo prvo noč sem spal v hiši, nato pa sem bil cele dneve na polju daleč od vasi in vedno pripravljen, da pobegnem, če bi me iskali Nemci. Nič posebnega se ni zgodilo. Življenje je teklo dalje svojo pot. Ažmanov Alojz me je nekoč vprašal, če vem, kaj več o partizanih v duplini. Rekel sem, da mi je nekaj znanega ter mu zabičal, naj molči. To je bilo vse, ljudje na vasi so molčali. Vsakdo je imel opraviti zadosti s seboj. Minilo je nekaj dni in zopet so prišli fantje. — Tedaj so iskali krivca, izdajalca tovarišev. Obdolžen je bil Drinovec na Okroglem. Nisem mogel verjeti, da je res naredil to strašno dejanje. Še danes sem prepričan kakor takrat, da je bil Drinovec pri vsej stvari nedolžen. Prosil sem izvrševalce obsodbe, naj počakajo, da se stvari razjasnijo. Fantje so odšli, toda še vedno nisem miroval. Opozoril sem Drinovca, naj se umakne za nekaj časa kamorkoli, kajti preti mu nevarnost, da bo ubit zaradi izdajstva, ki ga ni zakrivil.

Nekaj časa nato je bilo žalostno in puščobno. Tedaj nisem več veroval v cerkev in boga. Nisem več veroval v drugo kot samo še v boj, ki se mora končati z našo zmago. Partizani so še vedno prihajali, toda glavnih vodij ni bilo več. Še vedno sem prevažal s čolnom partizane preko Save, še vedno sem zbiral po vasi hrano, toda nič več ni bilo Žagarja, ni bilo Bečana, ni bilo Mlinarjevega Petra in vsa organizacija se je malo odmaknila. Partizani so tedaj taborili v više ležečih krajih. Z Dolenjske so se preko Polhovega Gradca in meje prebijali bataljoni na nemško stran. — Nadaljevali so pot preko Poljanske doline, Jelovice, prehajali na Karavanke in v divjih hajkah preganjani nadaljevali pot preko Kamniških planin že na Štajersko stran.

No, in sedaj aretacija, razburljivi, strašni dan 26. julij 1942. Sedaj sem v ječi in na kratko sem prehodil v mislih dolgo pot od dneva prihoda Nemcev do sedanjosti. Razmislil sem vse, skoro vse, kar se je v tem času važnejšega zgodilo. Z mnogimi partizani sem imel opravka, marsikaj smo

storili, toda sedaj je najvažnejše boriti se za življenje in za varnost tistih, ki so še na svobodi in sedaj s strahom in zaupanjem zrejo na nas v ječi. Naj pride karkoli, treba je vzdržati! — Četudi bo treba umreti, je treba molčati. Mnogi bodo izgovarjali s spoštovanjem naša imena, če bomo izdržali tudi to preizkušnjo.

Ob takem razmišljanju sem si izmislil zagovor. Čim manj govoriti, paziti na vse pasti in zanke, ki jih bodo postavljali!

IVAN JAN

HEROJSKA TRAGEDIJA NA OKROGLEM

Brez truda in žrtev si ne priborimo ničesar, najmanj pa svobode. Toda takrat — aprila 1942 — še ni bilo veliko ljudi, ki bi se borili kljub ogromni premoči in povečanemu nasilju okupatorjev, ki bi izmučeni po nekajdnevnih borbah, neprespani in prezebli tako zavestno in častno umrli za lepše dni, kot je trinajstorica na Okroglem. Ljudje so želeli mir, svobodo, pravico, bili so tudi pripravljeni v boju že takrat pomagati — toda največjo žrtev, življenje, so bili takrat pripravljeni žrtvovati le taki, ki so globoko verovali, da ta boj vodi k lepšemu življenju. Taki so bili samo najhrabrejši partizanski borci, taka je bila trinajstorica, ki se je po hudih borbah v Uden borštu zatekla v neko skalno duplino nad Savo blizu Okroglega, dobre pol ure od Kranja. Boj je trajal štiri leta in ves ta čas terjal žrtve, a je vendarle redko kako partizansko skupino popolnoma uničil, kot se je to zgodilo na izreden, veličastno tragičen način v okroglanski jami. Toda borci niso umrli, temveč so se dvignili nad ostale, navadne smrtnike ravno zaradi nenavadno tragičnega konca in brezprimernega junaštva. Umrli so s pesmijo na ustih, zavedajoč se brezupnega položaja, obkoljeni od podivjanih okupatorjev.

21. april 1942. Tovarniške sirene v Kranju so zatulile in delavci so se v gručah odpravljali domov. Šepetali so med seboj in spraševali drug drugega, kako gre našim na Okroglem. Po mestu in okolici se je že razneslo, kaj se godi okoli votline uro od Kranja. Kmetje v okoliških vaseh so ta dan tiho, zamišljeno opravljali svoje delo, strahoma prisluškujoč pokanju, ki je prihajalo z Okroglega.

Takrat so v votlini obkoljeni partizani že spoznali, kaj se bo zgodilo prej ali slej. Zato so bili pripravljeni na vse, čeprav je še rahlo tlelo upanje, da bi se pod okriljem noči na kak način prebili skozi nemške obroče. Nekaj časa so bili tiho in vsak je zamišljeno grebel po svojih žalostnih mislih.

Takrat je Planin, ki je šel zjutraj navsezgodaj s Šmidom k Savi po vodo, že več kot pol dneva čepel v mrzli savski vodi. Takoj ko je zjutraj pogledal iz luknje, je bila ta že obkoljena in le slučajno mu je uspelo, da se je rešil pred nemškimi kroglami brez rane in se skril med skalovjem in grmovjem na levem bregu Save.

Takrat je izdajalec Kern že dobil judeževe marke za svoje podlo delo in se zlobno, sarkastično nasmejal: »Za nekaj časa bo že!«

Takrat so imeli nemški policisti že tri mrtve, ker so se preveč približali temnemu oknu votline, za katerim je bila trinajstorica. Poskušali so se približati s psom, minami, brzostrelko, a jim ni uspelo, nekateri so z življenjem plačali svojo vnetost. Nemci so poskušali uničiti obkoljene še na razne druge načine ali jih zajeti s topniškim ognjem, zažgali so slamo na žici, ujetega partizana so navezali na vrv in po njem sporočili lepe obljube, nazadnje so privlekli celo vrtalne kompresorje in razstrelili skalo nad partizani.

A vse skupaj ni nič zaleglo, nič omajalo doslednih borcev, čeprav so bili nekateri njihovi tovariši že mrtvi, nekateri ranjeni. Niso dovolili, da bi se jih živih dotaknila okupatorska zločinska roka, zato so si nekateri že sami vzeli življenje.

Tedaj — to je bilo drugi dan — so se Nemci poslužili še zadnjega: po dolgi cevi so začeli spuščati v votlino bombe z dušljivim plinom, ki je preživele zadušil ali omamil. Nemci so hoteli dobiti revolucionarje žive, pa so še do mrtvih komaj prišli in še teh so se morali bati in jim na tihem priznavati spoštovanje in junaštvo.

Na čuden način je takrat vendarle ostal živ 17-letni skojevec Stanko Mlakar iz Šenčurja. Ta je povedal potem, ko se je vrnil med partizane, kako je bilo v jami. Planin — Vladimir Peraič iz Tržiča pa je še danes edina živa priča dogodkom v jami do obkolitve, to je do njegovega odhoda po vodo, kajti pogumni Stanko Mlakar je še isto leto septembra padel v veliki borbi II. bataljona Kokrškega odreda kot mitraljezec.

Izdajalec na delu

Kranjska četa, katere komisar je postal Lojze Hrovat iz Begunj, politkomisar pa Anton Štefe iz Tržiča, je v začetku aprila 1942 štela 52 borcev. V tem času je izvršila več uspešnih akcij, kar je Nemce hudo jezilo. Z velikimi silami so obkolili Uden boršt — ogromen podolgovat gozd med Kranjem in Golnikom — in udarili na partizane 16. aprila popoldne. Četa se je hrabro borila, toda zaradi neenakosti sil se je skušala prebiti. To ji je uspelo le po skupinah in šele ponoči. V tej borbi je padlo 5 partizanov.

V skupini s komandirjem Lojzetom je bilo poleg njega še stirinajst partizanov: Stane Žagar, član Pokrajinskega komiteja SKOJ in prvi organizator boreče se gorenjske mladine, ki se je večkrat zadrževal pri četi, vodnik Janez Perko iz Retenj, šaljivi Jaka Rabič z Dovjega, pogumni Ivan Županec s Primskovega, Stane Šmid iz Selc, Stanko Mlakar in Tonček Zupan iz Šenčurja, Stane Pavlin in Ivan Stroj iz Tržiča, ter mlada Lado in Slavko Smuk iz Kranja. Skoro vsi so bili stari, prekaljeni partizani in ravno tako skoro vsi člani Partije in SKOJ.

Skupina je imela velike težave z ranjenim Stanetom Žagarjem, kateremu je rafal že prvi dan borbe hudo raztrgal peto, tako da ni mogel hoditi. Za vse na svetu niso hoteli pustiti dobrega in priljubljenega Staneta, zato so ga nosili in skrivali, dokler se je dalo. Tudi vodnik Janez

Perko je bil hudo ranjen, toda tako, da je lahko hodil. Zatekel se je v neko podzemeljsko votlino. Da bi rešili Staneta in se sami mogli prebiti, so ga skrili na umiku pod kup obcestnega smrečja. Nemci so potem hodili okoli njega in celo sedeli na njem, toda našli ga niso. Stane je bil ves čas pripravljen, da se — če ga odkrijejo — sam konča, živ Nemcem ni hotel v roke.

Ostali so takoj po hajki poiskali krznarja Lojza iz Dupelj, ki je vzel ranjenega Staneta na dom. Po Stanetovem nasvetu se je potem trinajstglava skupina napotila iskat neko votlino vrh savske struge pri Okroglem. Lačni, prezebli in izmučeni so drugo jutro našli tisto luknjo in se zatekli vanjo v najboljšem upanju; da se bodo tu varno odpočili, dobili zdravnika za ranjenega Staneta in predvsem zvezo z ostalim delom čete.

Votlina je bila majhna in prav tesna za 13 ljudi. Nič kaj niso bili z njo zadovoljni, vendar so se zasilno naselili v njej. Stane jim je tudi pravil o Mrkuševem Francetu z Okroglega. Ker so se zanesli na Stanetove zveze in poznanstva, se je Stanko Mlakar kar podnevi odpravil k Mrkušu, kajti to je bil že četrti dan, da se niso do sitega najedli. Stanko je svojo nalogo uspešno opravil, zvečer pa je France, ki je vedel in pravzaprav on povedal Žagarju za to luknjo, oprtan s hrano prišel k njim v votlino.

Stane Žagar je medtem ležal na podstrešju pri Lojzu v Dupljah, pa kljub svojim bolečinam ni miroval. Ljudje so bili preplašeni od velikih aretacij v Kranju, od velikih hajk v Uden borštu in te dni so Nemci tudi objavili smrtno obsodbo 50 talcev. Tudi dobrega Lojzeta je plašilo in skrbelo, kaj bo z njim, če bi kdo slučajno odkril pri njem ranjenega partizana. Zato je želel, da bi se Stane skril kam drugam, kajti Duplje so blizu Uden boršta in nevarne za hišne preiskave. Tako se je Stane odločil in sam, preko zanesljivih zaupnikov iskal zveze z ostalim delom čete ter jo tudi dobil. Ravno tako pa je poslal na Dobravo zanesljivega človeka, da mu najde tovariša, ki bi mu nudil prvo pomoč in potem poiskal zdravnika.

Tovariš, na katerega se je obrnil Stane za pomoč, je bil Pavle Kern. Ta se je nemalo začudil zaradi tega obiska, a je obljubil, da pride na dan 20. aprila popoldne ob štirih kak kilometer od Okroglega na mesto, kjer se je Stane že nekoč prej našel z njim. Obljubil je, da bo vse naredil tako, kot je naročil Stane. Stane pa je vedel, da v tem vzdušju ne more ostati v Dupljah in pripravil se je, da kljub težki rani nekako odkrevsa k tovarišem v luknjo na Okroglem, potem pa bodo skupno krenili naprej.

Tako ga je strah ljudi v Dupljah in skrb za skupino, ki je odšla proti Okroglemu, napotil, da se je odločil za težavno pot. Zaradi razmesarjene pete se ga je prijemala že vročica.

Lojze mu je stesal nekake bergle. Zvečer sta se odpravila, čeprav je bil Stane slab. Počasi, zelo počasi sta hodila, pa je bil Stane od bolečin in napora ves premočen. Dolgo sta hodila do Naklega, potem se je dobri Lojze vrnil nazaj v Duplje. Stane je nadaljeval pot sam, stiskajoč zobe in premagujoč neznansko bolečino. Ni mogel slutiti, da je ta pot zadnja v njegovem življenju. Sile so mu že pohajale, a misel na skupino v luknji,

misel na zvezo s četo, upanje na zdravniško pomoč so ga obdržali pri moči, da je kljub zaletavanju, klecanju in omedlevanju zdržal do konca.

Po celonočnem mučnem in nevarnem potovanju je Stane, skoro onesveščen, pridrsal do votline, kjer so ga tovariši sprejeli z iskrenim veseljem in odgovornostjo, da mu pomagajo.

Pavle Kern je prišel popoldne na javko. Ponj pa je šel Ivan Stroj, ki je bil tod najbolj doma. Ker je bila Stanetova noga vse bolj razbolela in otekla ter je fant trpel hude bolečine, je Kern moral priti kar v votlino. Večina mu ni preveč zaupala in bili so oprezni, ker ga niso poznali. Žagar pa mu je zaupal. Kadar je tako potrebna zdravniška pomoč, jo je pač treba najti, kar pa brez nevarnosti ni šlo. Treba je bilo tvegati; Kern je bil član SKOJ že izpred vojne, vendar je bil neiskren in lahkomiseln. Ko so prišli Nemci, se je takoj povezal z ostalimi mladinci in začel sodelovati in delati za OF. Po nesreči pa je s celo skupino padel v gestapovske zapore v Begunjah, od koder so se zaradi dobrega zadržanja vsi, in tudi on, vrnili domov. Potem je postal partizan in kot tak zopet padel v roke Gestapu, ko je bil ranjen na neki kurirski poti iz Ljubljane. Zopet so se ponovile Begunje, mučenje in ... izpust iz zaporov. Vendar zaradi njega niso nikogar aretirali, čeprav je dosti vedel. Zopet je iskal takoj zvezo s partizani. Takrat, ko se je nedaleč od tu sestal s Stanetom, so ga zaslišali pred Gestapom, a niti njegove izpovedi niti dejanja niso kazala nič sumljivega.

Nekaj se je razumel na medicino, zato je za silo očistil Stanetovo rano, jo lepo zavezal in obljubil, da bo našel zdravnika. Po tovariškem razgovoru, iz katerega je mojstrsko izvedel vse o njih, ki so bili v luknji, je med mnogo obetajočimi obljubami odšel. Njegova prva pot od tu pa je bila — izdajat tovariše Nemcem. Prodal jih je za 5000 mark. Ko bi oni to vedeli! Ker pa niso, so zaradi hudo ranjenega Staneta ostali v jami, upajoč na zdravniško pomoč in v nadi, da jih bo vsak čas prišel iskat kdo od Štefetove skupine. Poleg tega je tudi vreme slabo kazalo.

Čez nekaj ur, še ponoči, so se skrite v temi začele okoli votline zbirati temne postave nemških policajev.

Boj

V hladni noči se je marsikdo od štirinajstih prebudil, nemirno zroč nekam v temo. Občutek varnosti ni bil popoln, kajti Kerna in Stroja je videl neki kmet pri Okroglem. Begala jih je misel, da je bil Kern že dvakrat pred Gestapom, kot so zvedeli od Staneta. Razen tega pa je v njih glodala resna skrb za 22-letnega ranjenega Staneta Žagarja. Bil je brez dvoma najsposobnejši med njimi, spoštovan in priljubljen od vseh. Komaj dober mesec je minil, odkar mu je padel vsem znani oče Stane blizu Crngroba. Sedaj pa je pretila vsem, posebno pa težko ranjenemu Žagarju, v tej luknji velika nevarnost. Pa saj dolgo tako ne bodo tu, je skoraj vsak zaključil svoje premišljevanje ... in tipal, če ima orožje pri sebi. Vendar — nemir je ostal. V prostih gozdovih med drevjem in skalami bi se počutil dosti bolje kot v tej mišnici, ki jih je oklepala in jih telesno in moralno dušila.

Zbujali so se že zgodaj. Vedno je bil kdo buden. Tako je bil tisti, ki je bil bliže vhoda na nekaki straži, tam skoro brez potrebe.

Jaka se je med prvimi prebudil. Takoj se je dvignil, da bi zakuril, kajti on je skrbel predvsem za želodce in bil za to tudi najbolj pripraven. Živahni plamenčki so razsvetili majhno votlino, kjer se je stiskalo štirinajst teles. Pogledal je po vseh, posebno po utrujenem in od bolečin izmučenem Stanetu.

»Da bi ga čimprej spravili do zdravnika in se rešili iz te pasti!«

Tudi drugi so začeli vstajati izpod slabih odej.

»Po vodo bo treba, zaspanci! Kmalu bo svetlo, podnevi pa se ne smemo kazati na tem bregu!«

Na drugem bregu Save teče tik ob njej proga, po kateri so se poleg vlakov često sprehajale tudi nemške patrulje. Zaradi najmanjše nepazljivosti bi se lahko sami izdali.

»Varneje in hitreje bo to opravljeno, če gresta dva«, se je oglasil Peraič. Šmid pa se je tudi že pripravljal, da gre z njim.

Varno sta zlezla iz luknje. Zunaj je bila skoraj še tema. Ker je pred vhodom v votlino strma pečina, sta se nad vhodom namenila na vrh, da bi se potem poleg ogromne skale, v kateri je bila luknja, spustila med grmovjem in redkimi drevesi k Savi. — Komaj pa sta napravila nekaj korakov, je kot strela z jasnega iz neposredne bližine zagrmelo proti njima.

»Nazaj!« je zavpil Šmid. »Nemci!«

V iznenadenju je komaj opazil, da je bil že s prvimi streli ranjen v roko. Bil je bliže vhodu v votlino kot Peraič (Planin), zato mu je uspelo, da je bliskovito planil nazaj in se hitro zdrsal skozi luknjo.

Planin pa ni imel več časa, da se vrne. Če ni hotel naravnost pred nemške cevi, se je moral pognati s precej visoke pečine, v kateri so bili tovariši. Pognal se je in sam ni vedel, kako se je mogel nepoškodovan zaustaviti nekje pod skalo. K sreči ga krogle tu niso mogle zadeti. Bilo je še temačno in tu pod pečino še ni bilo Nemcev. Kakor je pač šlo, se je zdaj z vso naglico, sklonjen spuščal proti deroči Savi. Bilo mu je jasno, da so izdani in obkoljeni, zato se je pognal v mrze valove Save z namenom, da jo preplava. Močno deroča, zaradi topečega se snega narastla reka pa ga ni pustila preko in vrglo ga je nazaj k bregu. Vedno bolj se je danilo, Nemci so njihovo skrivališče že močno obkolili ter na vseh krajih postavili močne zasede. Zato se k tovarišem v luknji ni niti mogel niti hotel vrniti. Komaj je imel še čas, da se je po hitrem premisleku stisnil pod neko večjo skalo med naplavljeno dračje, čeprav je bil do kolen v ledeno mrzli vodi. Od tu se ni mogel umakniti nikamor. Niti premakniti se ni smel in kašelj, ki ga je silil, je moral z največjo silo zatreti, kajti na skali nad seboj je zaslišal glasove.

»Ti hudiči ravno nad menoj postavljajo mitraljesko gnezdo,« je ugotovil z grozo in jezo.

V tako težkem in obenem nevarnem položaju je prečepel skoro dva dni, vse do drugega popoldne, ko so po končanih dramatičnih dogodkih v luknji in okoli nje Nemci končno vendarle odšli. Tresoč se, ves trd, se je potem z največjo težavo zvlekel od tod, edini, ki je po srečnem naključju ušel usodnim dogodkom v votlini. Toda obhajale so ga temne slutnje in zavest, da se je moralo zgoditi z ostalimi tovariši v teh dneh nekaj strašnega.

V dolgih urah, ko se je, čepe v vodi, od skrbi in mraza tresel za svojo usodo in tistih v votlini, je moral poslušati v bližini zlokobno streljanje, ki se je od časa do časa mešalo z neenakomernim zamolklim šumenjem razpenjene Save. Neprestano mu je kljuvalo v glavi:

»Le kaj je s tovariši v votlini? Kaj bo z ranjenim Žagarjem?« ...

Iznad njegove glave so sem in tja prihajali glasovi rabljev, ki so od tu sijajno obvladovali skalni vhod. Če se je tam le količkaj zganilo, je s skale brneče zarohnelo. Oba strašna dneva je moral poslušati nemške rafale in govorico policajev nad seboj kot v posmeh. Tako stisnjen pod skalo je razmišljal:

»Bolj brez moči sem kot valovi Save, ki se zastonj zaganjajo v stene svoje struge!« Kadar je star, prekaljen partizan vedel, da grozi tovarišem nevarnost, je bil najbolj prizadet, če ni mogel pomagati. Tistim v votlini bi bila takrat pomoč tako zelo potrebna. Toda, kdo naj tedaj, v času maloštevilnih gorenjskih partizanov naskoči nemške zasede in omogoči preboj trinajstorici?

Ko je Šmid z ranjeno roko, še ves pod vtisom strelov, ki so padali za njim in Planinom pridrvel v votlino, so tovariši mrzlično grabili za orožje in ga skoraj potegnili medse.

»Fantje, obkoljeni smo! Nemci so tu! Planin je izginil nekam čez skalo. Dajte, da si malo zavežem ranjeno roko!« je hitel odgovarjati na kratka vprašanja zasopli Šmid.

Še malo prej se je Pavlin, večni šaljivec, pretegoval na ležišču in se pritoževal:

»Zdaj, ko sem šele malo pošteno zaspal, pa me že budite. Kaj bomo zamudili, če bi še malo poležali? Saj gre vse v rok službe!«

Drugi pa je pristavil:

»Saj je tako vseeno. Zaradi nas so Švabi lahko že tu in, če bi nas kdo le z eno brzostrelko čakal pri vhodu, bi se lahko igral z nami kot mačka z ujeto miško.«

V teh pomenkih je nekje nad njimi zaregljalo. Fantje so skočili, kakor je pač luknja dovoljevala, takrat pa se je skozi luknjo že motal ranjeni Šmid. Torej — izdani so!

»Ven iz te proklete luknje! Samo, da bi bil še čas!« je zavpil Jaka.

Mrzlično so grabili za orožjem in ostalo revno opremo ter pritiskali k izhodu, skozi katerega pa je mogel le po eden in še ta težko. Drhteč od presenečenja je marsikdo tiho zaklel, jezeč se na nizki strop votline.

Toda Nemci so že z raznim orožjem obsipali ozko odprtino jame. Izhod je bil zaprt. Prvi, ki je silil ven, se je že zadenski umikal nazaj.

Mučna tišina je legla med tovariše. Zaradi temačnega prostora so se le bolj čutili kot videli, čeprav se je zunaj že skoro povsem zdanilo. Vsak je mrzlično, napeto drhtel v pričakovanju, kaj se bo zgodilo v naslednjih trenutkih. Stane Žagar je ves vročičen ležal ob steni, a ostal čudovito miren, kljub temu, da se ne bi mogel rešiti, tudi ko bi Nemci še ne obstreljevali izhoda. Saj vendar ni mogel hoditi!

Tedaj je pokanje prenehalo in zaslišali so pasji lajež, ki se je vse bolj približeval.

»Pssst! Tišina!« je šepnil Lojze, toda čisto odveč. Vsi so še vedno nestrpno in trepetajoč molčali.

Lajanje se je spremenilo v globoko renčanje in se čisto približalo stranski odprtini, ki je služila za vhod. Oči vseh so bile nepremično uprte tja, roke pa so krepkeje stisnile orožje.

Čisto blizu vhoda se je pojavil policist z renčečim psom.

»Dajte, ga bom jaz!« je bolj dahnil kot izgovoril mladi in pogumni Stanko Mlakar, takrat mitraljezec.

Potegnil se je bliže in pripravil brzostrelko. Policist s psom se je še bolj predrzno približal vhodu s pripravljeno brzostrelko v rokah. Renčeča pasja glava je bila že tik pri vhodu.

»Takole poceni se pa ne damo!« je pomislil Stanko in pritisnil.

»Do-do-do-do-ta-ta!« je bruhnila Stankova zbrojevka, policist in pes pa sta se že zvalila preluknjana po strmini. Skoraj istočasno so z vseh strani začele proti vhodu žvižgati nemške svinčenke. Pred tem je tudi Jaka Rabič skozi prednjo odprtino podrl drugega policista, ki se je od spodaj bližal jami. Z več strani so se slišala ostra, surova povelja nemških oficirjev. Žvižgajoče krogle, ki so letele iz nemških zased, so bile neškodljive, kajti vhod v votlino je bil pod previsom, zaščiten s kamnito steno. Do trinajstorice v jami bi mogli samo iz neposredne bližine. Vse streljanje od daleč je bilo brezplodno in če bi se še kak policist drznil približati vhodu, bi ga iz jame videli in podrli prej, kot bi se mogel pripraviti za strel.

Nemci so uvideli, da kljub pasti, v kateri so bili partizani, ne bo lahko priti do njih.

Fantom v jami je postalo dokončno jasno: izdani so in močno obkoljeni. Bledih, napetih obrazov in vprašujočih oči so čakali naslednjih dogodkov. Preteklo je še nekaj minut, zdelo pa se jim je, da so minile že ure od takrat, ko so se še mirno, polni upov prebujali v nov dan, ki jim bo morebiti prinesel lepše trenutke: zdravnika za ranjenega Žagarja in zvezo z drugim delom čete.

Vsi so še mladi, skoraj polovica jih nima niti dvajset let. Tonček Zupan je star šele šestnajst let, Stanko Mlakar tudi šele prav toliko. Ne, živeti moramo, ker smo se zato rodili in se zato borimo. Tudi za Planina jih je skrbelo, čeprav so bili sami v tako obupnem položaju.

Najbolj pa jih je morilo, ker so v luknji, v kletki. Ne enkrat, že večkrat so dokazali, da niso strahopetci, a končati v tej jami v nemogočih pogojih borbe in manevriranja, to za partizane-komuniste in skojevce ni

bilo sprejemljivo. In bolj kot kdaj koli je prišla do izraza mladostna, elementarna želja po življenju. Prebiti se bo treba, pa naj stane, kar hoče!

»Kakorkoli, ven moramo! Čim dlje čakamo, slabše bo!« je menil Lojze.

Toda — kako??! Medtem se je že popolnoma zdanilo. Še vedno niso mogli trezno premisliti položaja, kajti to je prišlo preveč nenadoma. Kdo bi se mogel tako hitro vživeti v položaj na smrt obsojenih? Tudi kdo bi bil izdajalec, niso imeli časa razmišljati, čeprav so rahlo slutili, da je vzrok nesreče Kernov obisk.

»Preizkusimo, če Nemci res tako pazijo na izhod! Pomolimo nekaj ven, da bodo videli premikanje!« je predlagal Županec. Na puško so nataknili posodo, jo malo omotali, Jaka pa se je priplazil bliže k izhodu in jo počasi potiskal ven.

Ko so zelenci opazili gibanje, so užgali. Omot so potegnili nazaj ves razcefran in preluknjan. Dokaz, da so ujeti v mišnico. Nemci so še povečali obstreljevanje. Metali so bombe in neprestano so drdrali strojnični rafali. Toda tudi s to množico svinca in železa se jim ni posrečilo utreti poti do luknje.

Ko je ponovni napad ponehal, so začuli v jamo v slabi slovenščini pozive k predaji:

»Saj vidite, da vas imamo ujete. Vdajte se, če vam je življenje drago!«

To je partizane malo spodbudilo, kajti če bi jim lahko prišli do živega, jih ne bi nihče nagovarjal k predaji. Čeprav je bila rešitev skoro nemogoča, jih je več hkrati zavpilo:

»Od kdaj pa ste slišali, krvoloki, da se slovenski partizani predajajo!«

Še enkrat se je oglasilo od zgoraj:

»Gospod major, ki je tu, in sam general Rössener vam jamčita za življenje, če se predaste.«

V odgovor na ta poziv je prišel iz jame grenak smeh. Županec se je potegnil bliže k izhodu in sproščeno zavpil:

»Zelo lepo, da je gospod major tako ljubezniv! Sem naj pride, bliže! Mu bomo že pokazali, da znamo tudi mi biti vljudni!«

Stanko Mlakar, ki je bil s strojnico blizu izhoda, pa je še dodal:

»Nismo še mrtvi, dokler pa živimo, se ne vdamo! Toda pazite se vsi, ki boste poskušali priti do nas!«

Njihovi lastni glasovi so jih dramili iz strašne napetosti in večini vlivali vsaj nekaj volje in več poguma. Sedaj ni bilo več mogoče misliti na rešitev iz jame, kajti bilo je jasno, da bi vsakega, ki bi se pokazal pri izhodu, podrle nemške krogle.

Tedaj, ko so Nemci nad jamo ugibali, kako bi prišli do »banditskih vragov« ter končno hitro poslali po železniški oklopnik v Kranj, je v glavah trinajstorice vse bolj zmagovala misel:

»Ne damo se živi ujeti! Borili se bomo do kraja! Sedaj ni več vprašanje, kako bomo ušli smrti, kako se bomo prebili v življenje, temveč moramo skrbeti, da umremo dostojno!«

Na dnu srca pa so nekateri vendar še upali na noč, ko bi se poskusili prebiti. Kdor bi ostal, pač ostane. Bolje bo kot čakati tu, da poginejo vsi. Ali — sedaj je šele jutro, do večera je še daleč.

Jaka je pogodil misli vseh, ko je polglasno dejal:

»Nemci so nam dokazali, da se za sedaj ne moremo prebiti! Toda, poskušajmo vzdržati do noči in potem... kar bo, bo!«

»Samo kako bomo vzdržali? Ni vrag, da bi nas skozi odprtino prej ali slej kdo zadel!«

»To bo težko, kar smo lahko videli pri dosedanjem obstreljevanju. Zaradi previsa ter majhne in krive luknje smo kar dobro zaščiteni,« je pojasnjeval Lojze in podprl Jakovo misel.

Že malo bolj sproščeni in vedno bolj pripravljeni na vse, kar jih še neznanega čaka, so se obrnili k Žagarju, ki ga je noga vedno bolj bolela. Ta se je še bolj mučil, ker je vse bolj sumil Kerna, toda ostalim ni z ničimer pokazal. Sedaj ni bilo časa misliti na izdajalca, temveč na rešitev in boj.

»Res, v takem položaju še nismo bili. Kdor misli, da se bo rešil s tem, če se preda Nemcem, naj to stori. Ne branim mu, a prepričan sem, da kaj takega ne bo nihče naredil!«

Popravil je razbolelo nogo in se s trudom nasmehnil.

»Stane, ni ga med nami, ki bi to storil! Saj si slišal prej, kaj je krvavim policajem odgovoril Mlakar. Tako mislimo vsi!« se jih je oglasilo več hkrati.

Staneta so vsi priznavali in spoštovali kljub njegovi mladosti kot vodilnega komunista, zato je bilo njegovo mišljenje za vse zelo važno. Vsi so se v teh strahotno težkih urah nekako vzravnali. Komur je primanjkovalo poguma je mislil na Staneta, ki ni klonil, čeprav še stati ni mogel. Tudi drugi: Lojze, Županec, Mlakar so svoje junaštvo in hladnokrvnost prenašali na druge. Krivično bi bilo reči, da so bili ostali plašljivi, ne: vsi so bili povprečni ljudje, a zavedni revolucionarji, nekateri med njimi pa nadpovprečno in neizrečeno pogumni. Ker pa so vsi poznali Žagarjevo dobroto in neustrašenost, njegovo visoko zavest in znanje, njegov razum in organizacijske sposobnosti, ga je vsak med njimi spoštljivo dvigal visoko nad sebe.

Nekako ob osmih zjutraj se je na drugem bregu Save, na železniški progi, ustavil težak oklopnik. Svoje topovske in strojnične cevi je nameril proti jami. Po zraku je zažvižgala granata in se s silovitim pokom razletela, rušeč kamenje, nedaleč od vhoda. Potem jih je zažvižgalo še več, vmes pa so nabijali s strojnicami.

Fantje v jami so se zopet zganili in se ob vsaki eksploziji nemirno stresli. Kdo ve, če naslednja granata ne bo zašla mednje?! Vhod je bil le rahlo zadelan, toliko, da se ni videlo naravnost v votlino.

Lojze jih je miril:

»Ne bojte se! Dokler ne bodo razširili vhoda, granate ne morejo padati v jamo. Paziti se moramo le pred kakim drobcem, ki bi slučajno zašel skozi vhod!«

Oglušujoče pokanje je nekaj časa trajalo, nato pa brez uspeha utihnilo. Zgoraj pa so hoteli čim bliže jami pripeljati oklopni avto, da bi iz njega bombardirali in streljali v luknjo. Toda ozka pot in strmo pobočje tega nista dovoljevala. Tako sta oba oklopnika — železniški in avtomobilski odpovedala.

»Le koliko je sedaj ura?« je vprašal nekdo v jami, čeprav so vsi, ki so imeli ure, pogostoma pogledovali nanje. Čas je tekel neskončno počasi, vsi pa so komaj čakali večera.

»Šele devet je proč,« je povedal Stane, čeprav jih je več pogledalo na ure.

Razgovor jim ni tekel, zato je pa vsak toliko bolj in burneje razmišljal. Pavlin je pazljivo gledal skozi odprtino k Savi, kjer se je počasi pomikal težko sopihajoč tovorni vlak. Ko je odpeljal in je bilo vse tiho — vsi so bili več ali manj na preži — je začel misliti na glas:

»Le kaj nam sedaj mrhe pripravljajo, ko je že toliko časa mir?«

»Karkoli hočejo, zaenkrat nam ne morejo do živega,« je pomirjajoče rekel Stane, ostali pa so molčali.

Kmalu, okoli desetih, pa je prišel drugačen odgovor. Zasmrdelo je po dimu. Takoj nato so začutili večjo toploto in votlina se je začela polniti z gostim smrdljivim dimom. Pred vhodom so najbližji opazili otepe slame, na žico navezane, ki je močno gorela in se kadila.

»Saj nismo prašiči, da bi nas pekli, in tudi debeli nismo,« se je skušal pošaliti Jaka.

Res je bilo vse bolj zakajeno, zadušljivo in vroče, toda vse premalo, da bi se trinajstorica dala uničiti. Huda vročina je pritisnila, zlasti na najbližje, vsi so kašljali in se že skoraj davili, vdali pa se niso, čeprav so nekateri že začeli razmišljati, da jim bosta ogenj in dim usodna. Tedaj se je čisto blizu vhoda s pripravljeno mino v roki pojavil predrzen policist. Že je hotel v jamo zalučati mino, ko je hkrati počilo iz nje več strelov. Omahnil je čez pečino, takoj nato pa je neznansko počilo: mina, namenjena onim v jami, se mu je pri padcu sprožila in ga raznesla na kose.

»Bo še kdo poskušal kaj takega?! Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade!« je vzkliknil Stroj in si z rokami obrisal od vročine rdeč in ves poten obraz.

Nemci so nehali zažigati slamo in morali misliti na nov način uničenja. Cel voz slame je zgorelo zastonj. Skoraj pol dneva je že minilo. Fantje so bili sicer v stalni napetosti, vendar najhujše je prešlo. Navsezadnje so vsi živi. Mrtve imajo zaenkrat samo še Nemci. In tudi noč bo morebiti prinesla kakšno rešitev. Te misli so se kot rešilne slamice oprijemali skoro vsi, čeprav je dajala le rahlo upanje.

Preko poldneva je nastal sumljiv mir in tišina. Pa ne da bi odšli? Toda taka misel je izginila še hitreje, kot se je pojavila. Da bi Nemci pustili partizane, prvoborce in organizatorje, komuniste sedaj, ko so točno vedeli, kje so, kdo so in koliko jih je! Potem pač ne bi bili krvavi, zločinski okupatorji.

Čeprav so vsi pazili, so se blizu vhoda vendar kot na straži menjavali. Le Stanko Mlakar s svojo strojnico je bil vsak čas pripravljen sprožiti. Nobenemu ni odstopil svoje zbrojevke. Jaka je tedaj opazoval skozi odprtino in pogled napeto ustavil nekje doli ob Savi, na nasprotnem bregu. S tem je opozoril tudi druge. Kaj je zopet?

»Fantje, spet so si nekaj izmislili. Kaže, da nas nameravajo zopet s topom obvestiti!«

Kdor je mogel, se je primaknil bliže, da bi videl, kako se je na drugem bregu nekaj Nemcev ukvarjalo s postavljanjem topa. Na nekatere je to tako delovalo, da je nekdo izustil:

»Če nas ne bodo z drugim, nas bodo pa sedaj s topom!«

»Beži, beži! Saj ste videli zjutraj, da nam niso nič mogli! Samo straše nas,« je hrabril Jaka, Župan ec pa mu je pomagal.

»Samo zjutraj je stal oklopnik niže doli, na progi. Od tamle, s tistega brega bodo laže streljali in merili!«

To je bilo do neke mere res. Zato pa se je vmešal Stanko Mlakar s pripravljeno brzostrelko: »Dajte mi prostor! Kaj misliš, Jaka, koliko je do tistihle Švabov, ki se ukvarjajo s topom?«

Vsi so ga razumeli, kaj namerava. Bil je vendar dražgoški mitraljezec, tam je tudi dobro kresal po zelenih.

»Več ko pet sto metrov gotovo ne bo.«

Vmešal se je Župan ec:

»Daj meni mašinco, da vsaj še nekaj teh hudičev spravim na drugi svet!«

Stanko pa je že kleče stiskal oko in skrbno meril.

Njegova zbrojevka je danes že večkrat zaregljala, to pot pa je odmevalo posebno močno. Izstrelil je prve rafale in hitro menjal prazen saržer s polnim.

Švabi okrog topa so se kot miši razbežali, ker niso računali, da bi jim mogli oni iz luknje kaj škodovati. Top so postavljali na neki poševni njivi in vsak razor jim je sedaj prišel prav. Eden od njih se ni nikoli več dvignil, bil je smrtno zadet, dva pa sta se ranjena valjala.

Stanko in ostali, ki so videli razdejano švabsko skupino, so kar pozabili, v kaki zagati se nahajajo sami.

»Vidite, trije se valjajo okoli topa, ostali pa so se razbežali kot kokoši, če se jastreb spusti mednje!«

Stanetov uspeh je dvignil vsem duha. Še mlada fanta, ki sta šele pred nekaj tedni prišla k partizanom in sta bila še neizkušena, sta veseleje dvignila glavi. Saj do sedaj, razen ranjenega Šmida, ki jo je iztaknil zjutraj na pečini, Nemcem še ni nič uspelo, čeprav so nabijali z raznim orožjem že skoro ves dan. Oni pa so v tako brezupnem položaju, s svojim bornim orožjem in majhno zalogo streliva, ki so ga morali skrajno šteditи, podrli že štiri Švabe in enega psa, dva pa sta se ranjena valjala na drugi strani Save.

Ker so sedaj zelenci zopet kot nori nabijali s strojnicami proti njim,

so se malo odmaknili od vhoda, ker so krogle žvižgale le preblizu njihovih glav.

Tačas so Nemci na drugem bregu prostor okoli topa zameglili ter skriti v megli pospravili top in ostanke njegove posadke.

Ko se je spet vse pomirilo, so se fantje začeli poltiho in bolj sproščeno pogovarjati med seboj. Bili so telesno in duševno že hudo utrujeni ter praznih želodcev. Le redek si je založil v usta košček kruha, ki je ostal od včeraj, ko jim je Mrkušev France prinesel nekaj hrane. Teka ni bilo, kajti kdo bi jedel, če mogoče že naslednji trenutek ne bo potreboval ničesar več. Temne misli so se menjavale z rahlim upanjem, kajti popoldne se je že nagibalo k večeru.

Nenadoma jih je stresla oglušujoča eksplozija. So zopet začeli?! Nihče ni opazil, da bi nameščali top. Spet je udarilo, še bliže kot prej. Fantje so se skrbeče in s strahom spogledali. Granate pa so padale kar naprej in na gosto. Komaj jim je v ušesih odzvonil grom ene eksplozije, že je vnovič zagrmelo. Strahotno pokanje je na vse močno delovalo.

Toda nobena granata ni mogla zadeti, čeprav so Nemci nabijali iz dveh protitankovskih topov. Sedaj so streljali iz večje razdalje, tako da jih strojnični ogenj iz njihove luknje ni mogel doseči.

Skoro ves dan so že poslušali — vendar to strašno žvižganje in pokanje je na fante začelo vplivati, bili so izmučeni in vedno bolj pripravljeni na vse. Približevala se je noč, od katere edine so nekaj pričakovali, kakor partizani pač vedno v težkih trenutkih.

Vse je že kazalo, da tudi od silnega topovskega navala Nemci ne bodo imeli drugega kot potrošene granate, ko je oglušujoče počilo. Močan pritisk je ležeče in sloneče fante še bolj pritisnil ob tla. Vsa jama se je zakadila. Ko se je razkadilo, so videli, da je tudi vhod nekaj večji, kajti granata je udarila čisto blizu vhoda. V votlini je bilo slišati stokanje.

»»Ali je kdo kaj staknil?« se je prvi skrbeče oglasil Lojze in, ko so vhod malo zakrili, z žepno svetilko posvetil po fantih. Pogledali so tja, kjer je nekdo zdihoval.

»Slavko, kaj ti je?« je prestrašen vzkliknil njegov brat Lado Smuk in se pognal k njemu.

Ta pa ni odgovoril, le še nekajkrat je vzdihnil.

»Fantje, poglejte, v glavo je ranjen. Pomagajte!« je žalostno in tožeče, držeč v rokah bratovo glavo, skoro kričal mladi Lado.

Toda Slavko se ni več ganil.

»To, kar verjetno čaka tudi nas, se je njemu že zgodilo!«

»Šele tri tedne sva pri vas, pa ga je že doletelo!« je s težavo, hlipajoč potožil Lado in požiral solze.

»Poglejte, tudi Tonetu se je nekaj zgodilo!« se je prestrašeno oglasil sosed Toneta Poznika.

In ko so pogledali tja, je bilo že po njem, presekan vrat pa je govoril, kam ga je zadelo. Vse je močno prizadelo in tudi največji šaljivci med njimi so molčali, kajti ob izgubi mladih tovarišev so vsem zakrvavela hrabra in vsega vajena partizanska srca.

Skoro pozabili so nase, ko so najbližji pri vhodu začuli neko drsenje po skali. Tudi ostali so opazovali. To jih je zopet streznilo in vsi so napeto oživeli, dokazujoč, da se nikakor ne mislijo poceni predati. Drsenje se je približevalo. Pripravili so orožje! Le kaj nameravajo sedaj, tik pred večerom. Napetost med fanti je vidno rasla. Jasen glas v slovenskem jeziku je zaklical:

»Vaš tovariš sem, nikar ne streljajte! Nimam nobenega orožja.«

Potem se je spustil še niže in zagledali so na vrv navezanega človeka.

»Kaj naj to pomeni? Gotovo je izdajalec!« so se vprašujoče spogledali fantje.

»Glas se mi zdi tako znan!« je šepnil Jaka. »Da ni kak ujet partizan?«

Pa je bil res. Ko Nemci ves dan in z vsemi strahotnimi načini niso dosegli zaželjenega uspeha, so iz Begunj pripeljali dva ujeta partizana: Bradaška in Luznarja, da bi jih poslali naprej v jamo češ: svojega človeka ne bodo streljali. Bradašku so obljubljali prostost ter ga prisilili, da se je navezal na vrv, spustil k vhodu in po njihovem naročilu pregovarjal partizane, naj se predajo:

»Tovariši, vaš odpor je nesmiseln. Če se predate, se vam ne bo nič zgodilo, če pa ostanete v luknji, boste vsi pobiti. Mislite nase in na svoje družine!«

Takrat pa se je iz jame zabliskalo. Zapela je Stankova strojnica. Nesrečni Bradaško je stokajoč povesil razbito roko. Vsega prestrašenega in s prestreljeno roko so Nemci hitro potegnili zopet navzgor, opeharjeni za uspeh. Odpeljali so ga v bolnišnico na Golnik, potem pa je bil res svoboden in je zopet odšel v partizane. Vedno se je spominjal besed, ki jih je zaslišal iz jame:

»Saj smo že zjutraj pokazali, kako se predajamo!«

Še malo je zaropotalo iz nemških strojnic, potem pa je bilo zopet vse mirno. Po krvavem dnevu je na strugo Save in okolico legel tihi mrak. Tako pričakovana noč je prišla.

Preden pa se je čisto stemnilo, se je vhod nenadoma ves razsvetlil. Fantje so se vznemirili, prevarani v zadnjem upanju, kajti spoznali so, da so Nemci z več žarometi močno razsvetlili njihovo pečino.

»Kako smo mogli verjeti, da bi se lahko rešili vsaj ponoči, ko imajo ti hudiči vse pri rokah! Zastonj smo upali!« je izbruhnil žalosten in jezen nekdo med njimi.

V takem razpoloženju so preživljali noč, zadnjo v njihovem mladem življenju.

Odločitev

Kljub strašni utrujenosti ni bilo spanca, zato so turobne misli na vse tem bolj delovale. Le redko se je kdo oglasil s kako pomembno besedo. O mrtvem Slavku in Tonetu, o tem, da verjetno to čaka tudi preživelo enajstorico najkasneje jutri, ni nihče spregovoril. Saj je bilo vse skupaj sedaj preprosto, jasno. Kaj bi si delali utvare. Vendar... radi, preradi bi živeli...

Le za kratek hip je kdo zadremal, pa so ga misli na minuli dan in na jutrišnjo nevarnost zopet prebudile. Noč je bila tiha. Doli pod njimi je enakomerno šumela Sava, sem in tja pa so se skozi razsvetljeni vhod prebijali glasovi sopihajočih lokomotiv z obrežne proge. Slišali so, kako so nekje zvonovi brneče oznanjali nočne ure. Sedaj je odbila polnoč.

»Kaj, če bi vendarle preskusili Nemce, kako prežijo!« se je za vse spomnil Lojze in nekaj pripravljal.

Jaka se je že stegoval, da pomoli ven na palico nataknjeno posodo. Nekateri so kljub majhni verjetnosti v upanju gledali k izhodu, kot bi od tega zaviselo, bodo ostali živi ali ne.

Nemci so opazili, da se pri vhodu nekaj premika. Naravnali so cevi tja in gosti rafali so se še dolgo lovili po stenah savske struge. Fantje so se dokončno prepričali, da tudi od noči nimajo pričakovati kaj odrešilnega.

»Bolje, da malo zadremamo, bomo vsaj bolj spočiti šli na drugi svet,« se je kljub nepopisno težkemu položaju norčeval Županec.

Sedaj so se blizu vhoda od časa do časa menjavali, češ, bodo vsaj ostali brezskrbneje zadremali. Prave dremavice pa ni bilo in napetost, ki je prehajala pri večini že v otopelost, ni popustila.

Pričakovali so v nemi tišini prvo jutranjo svetlobo 22. aprila 1942. Niso spali, zato niso preslišali nekakšnega drdranja. To je moralo biti nad njihovimi glavami.

»Gotovo so si izmislili zopet nekaj novega, saj so imeli vso noč čas,« je povedal nekdo.

Zopet so se zdramili iz nočne otopelosti.

»Naj bo, kar hoče. Meni je že vseeno!« se je oglasil nekdo tam od stene, večina je molčala, premišljujoč, kaj naj pomeni drdranje.

Takrat se je nekdo spomnil in zgrozil:

»S kompresorjem vrtajo v skalo nad nami, da bi jo potem razstrelili. Fantje, zaminirati nas mislijo!«

Streslo jih je ob spoznanju, kakšen konec jim pripravljajo. Nekateri so kljub mučnim trenutkom imeli v ustih zadnje grižljaje kruha, a niso mogli več jesti.

Tedaj se je oglasil ranjeni Žagar:

»Fantje, kot vem, je pečina debela. Prepričan sem, da nam tudi s temle vrtanjem ne bodo prišli do živega, pa če vrtajo dva dni!«

Hotel je fante potolažiti, opogumiti, a tudi motil se ni. Drdranje je ponehalo, spet začelo in spet ponehalo.

»Vidite, da jim tudi to ne gre od rok!« je povzel Stane, čeprav večina še ni bila prepričana o tem. Videli so, kako Stane zaupa v življenje, kako malo ta dobri fant pozna smrt. Zato je nekdo samo odvrnil:

»Bomo videli!«

Nemci so se zgoraj ukvarjali z delavci, ki so jih nagnali, da so od Slavčevega podjetja privlekli kompresor in začeli vrtati v skalo nad obkoljenimi. Toda kmalu se je kompresor pokvaril, zato so pripeljali iz kamnoloma drugega. Ko so le izvrtali neveliko luknjo, so zaminirali. Počilo je zelo, toda majhna vdolbina partizanom v luknji ni škodovala, čeprav

se je ob močni eksploziji stresel kamniti strop nad njimi. Zato so zgoraj začeli spet vrtati.

Po vsem, kar se je zgodilo od jutra prejšnjega dne, so obkoljeni borci dokončno spoznali, da je kakršna koli rešitev nemogoča. Nad njimi je zopet vznemirjajoče drdral kompresor, ko je nekdo nad njimi vzneseno zavpil:

»Ne dajmo rabljem tega veselja, da nas dobe žive in potrte!« To so bile misli vseh: živi ne gredo Nemcem v roke.

Žagar pa jim je hotel še nekaj povedati. Hotel se je še zadnjič pomeniti s tovariši, jim vrniti odločnost, kajti tudi on je bil sedaj prepričan, da je položaj brezupen.

Tresoč se od mraza in čudne grozne napetosti, so se še bolj stisnili skupaj in okoli Staneta, ki je zaradi bolečin in težke odločitve govoril mukoma in počasi:

»Vidite, fantje, prepričan sem, da bomo tudi mi kmalu ležali tako kot Tone in Slavko, ki že od včeraj ne čutita več. Dosti sem mislil včeraj in vso noč, toda napraviti ne moremo drugega, kakor da pokažemo krvnikom nad nami, kako zna umreti partizan. Ni mi žal, da sem zaupal v ljudi, kajti le tako se bo borba nadaljevala naprej do zmage in, če smo bili izdani, so tega krivi okupator in njegovi podrepniki. Hudo je umreti mlad, takrat, ko smo domovini najbolj potrebni, toda v teh urah sem do kraja doumel, zakaj mnogi naši ljudje, talci ob kolih, gledajo smrti naravnost v oči ter s svojimi vzkliki straše in besne svoje rablje!«

Prenehal je, da so še razločneje zaslišali zlovešče vrtanje nad seboj.

V tem je nekdo od zgoraj zaklical v slabi slovenščini:

»Še je čas, da se predaste. Minirani ste in, če tega ne storite, boste v nekaj minutah pokončani!«

Le izzivalen smeh je odgovoril iz luknje in — pretresljivo — nekdo v jami je začel peti, potem pa so se hrapavemu, tresočemu se glasu pridružili še drugi. Takega odgovora niso pričakovali in sinove »herrenvolka« je oblivala zona, kajti kaj takega še niso doživeli. Hitro so še enkrat minirali in med partizansko pesmijo je strahotno počilo. Pesem je za hip utihnila, toda ko se je razkadilo, so iz jame spet prihajali glasovi:

»Naj živi svobodna Slovenija! Smrt krvnikom!«

»Živela Komunistična partija! Živela Partija! Živela svoboda!«

Glasno petje in vzklikanje je spravilo fante v čudno navdušenje. Tudi tisti, ki se še niso otresli močne omrtvelosti, so sedaj začeli peti in vzklikati, sramotiti Hitlerja in njegove opričnike ter poveličevati svobodo, Partijo, našo vojsko. V resnih, grozotno svečanih trenutkih so zapeli Internacionalo, potem pa je nekdo še vzkliknil:

»Ne boste nas dobili! Le sami imamo pravico pokončati se!«

Drugi pa je dodal: »Vse, kar imamo, uničimo, da ne bodo od nas ničesar dobili!«

Začeli so razbijati orožje, predvsem strojnico, Stanko pa je še prej izstrelil iz nje vse naboje, raztrgali so denar, zrezali škornje in čevlje ter vse, kar je bilo vrednega. Le pištole so pustili, da se bodo z njimi rešili pred rablji.

In ko so se Nemci ukvarjali z zadnjim, kar naj bi uničilo one v jami, ko so pripravljali bombe z dušljivim plinom in dolgo cev, je v jami počilo še šest strelov, zadnjih v tem strašnem boju.

Žagar, Jaka, Županec, Lojze, Pavlin in Stroj so obležali nepremično, krvavi in s preluknjanimi glavami.

Takrat se je skozi vhod že začel valiti nevarni plin, ki je preostalih pet omotil in jih onesvestil. V jami je zavladala smrtna tišina. Še najdalj se je mučil mladi Stanko Mlakar, ki se je ves skrčen zgrudil brez zavesti ob mrtvem Jaku.

Nemci se še sedaj niso upali spustiti v luknjo, temveč so dopoldne okrog desetih pripeljali k pečini več zapornikov iz Begunj in jih pognali gledat v jamo.

Prizor v zakajeni luknji je bil pretresljiv. Skupno junaštvo je vsem vzbudilo odkrito spoštovanje. Trupla so začeli nositi na vrh brega nad jamo in ugotovili, da jih pet še živi. Takoj so jih spravili k zavesti.

Nato so preživele: Lada Smuka, Stanka Šmida, Danijela Rejca, Tončka Zupana in Stanka Mlakarja takoj odvlekli v Begunje, kjer so prve štiri po hudem mučenju kmalu ustrelili kot talce.

Sedemnajstletnemu Mlakarju pa so namenili drugačno vlogo. Računali so na njegovo mladost. Všeč jim je bil njegov pogum, pa so ga začeli pripravljati, da bi zanje vohunil. Stanko je obljubil, da jim bo vse povedal. Izpustili so ga.

Toda Nemci niso vedeli, da je bil prav Stanko tisti mitraljezec, ki je pobil iz luknje največ njihovih rabljev. Niso računali s tem, da je Stanka vzgojil oče — komunist, da je bil kljub rani mladosti že prekaljen borec in komunist, da je bil Skojevec, ki ga je vzgajal Stane Žagar. In Stanko je odšel k partizanom, ko so ga Nemci izpustili in jim vse povedal. Partizani so mu zaupali in zopet je njegova strojnica pela Nemcem smrtne pesmi v gorenjskih gozdovih.

Stanko je potem večkrat ob partizanskih ognjih pripovedoval pretresljivo zgodbo in jo vsakokrat znova doživljal. Tako njemu kot poslušalcem je nepozabna tragedija vlivala novih sil in jih podžigala, da izpolnijo to, česar mrtva dvanajstorica ni več mogla.

V II. bataljonu Kokrškega odreda, ki se je septembra zadrževal v Uden borštu, kot spomladi Kokrška četa, je bil Stanko mitraljezec. Spet jih je obkolila močna, več tisočglava nemška vojska in med desetinami mrtvih, padlih v hudih bojih, je bil trinajsti član skupine iz luknje na Okroglem Stanko Mlakar.

Kljub razbitju Kokrške čete, pa je gorenjsko partizanstvo raslo, preživelo težko 1942. leto in v začetku leta 1943 iz krvi padlih žrtev pognalo nove, številne kali.

Izdajalec Kern pa je medtem plačal z življenjem.

II. BATALJON KOKRŠKEGA ODREDA IN BORBA V UDENBORŠTU SEPTEMBRA 1942

Vrhovec Stane — s partizanskim imenom »Robin«, doma iz Vrhovcev pri Ljubljani, je bil borec Dolomitskega odreda. Ta odred je v poletju 1942 nekaj svojih borcev poslal na Gorenjsko, da okrepijo tamkajšnje partizanske enote in poživijo razvoj narodnoosvobodilne borbe.

Objavljamo odlomek iz njegovega še neobjavljenega članka »Od Dolomitov do Udenboršta« in sicer tisti del, ki opisuje prihod neke čete Dolomitskega odreda po borbi na Osovniku nad Škofjo Loko junija 1942 pod Krvavec, združitev s Kokrško četo ter borbo v Udenboršta.

Večino tovarišev sem poznal še iz Dolomitov. Mrak je legal na zemljo, ko smo zapustili škofjeloške gozdove. Pot nas je vodila preko Sore. V Mavčičah smo se s čolnom prepeljali čez Savo, nato pa krenili po polju proti Krvavcu. Noč je bila svetla, rahla megla nam je omogočala hitrejše kretanje. Ozračje je bilo polno vonjav po cvetočih žitaricah. Dan smo prebili v gozdu blizu Brnikov, nato pa nadaljevali pot proti Krvavcu. Tik nad Jezersko planino na Krvavcu smo se utaborili. Tu je bilo dogovorjeno mesto, kjer se najdemo z že obstoječo Kokrško četo. Tovariš Cegnar, ki je bil poslan na vezo, nas je kmalu našel. Skupno smo krenili na pot. Pred nami je bila težka in dolga pot, saj se je Kokrška četa nahajala v planinski koči na Kališču. Vendar smo z dobro voljo in, ker nas je stalno vzpodbujal tovariš Cegnar, po 10-urnem maršu dosegli svoj cilj. V planinski koči na Kališču je bila zbrana četica gorenjskih partizanov. Težko so nas pričakovali. Kuhar Matevž (Benedičič z Jesenic) se je dobro odrezal s svojimi gorenjskimi žganci. Temeljito smo se podprli, potem pa se je razvilo živahno razpravljanje o partizanskem gibanju na dolenjski strani. Vsak je povedal svoje, kmalu smo si postali dobri tovariši. Naše dotedanje partizansko življenje se je odvijalo povsem v nižinskih predelih, a novo področje je bilo višinsko, gozdovi so bili tu že redki; le tu pa tam je stala samotna smreka, prevladovalo pa je ruševje. Nad nami se je mogočno dvigalo proti nebu skalnato pobočje Storžiča. Naše operativno področje je segalo od doline Kokre preko Storžiča, Konjščice, Dolge njive, Šije, planine Kofc pa tja do Dobrče pod Begunjščico. Teren je bil še poln nemškutarjev. Izdali so svojo domovino ter se uvrstili med izdajalce. Zato je bila naša prva naloga, očistiti teren izdajalcev. S še tako rafinirano kamuflažo jim ni uspelo uiti roki pravice. Zaupanje v partizansko gibanje je postajalo vsak dan večje. Vsak dan so prihajali novi borci in borke. Med partizankami sta se najbolj odlikovali po svoji požrtvovalnosti in borbenosti tovarišici Kokalj Ančka iz Tržiča in Košir Minka, po domače Anžečmanova iz Sv. Ane pod Ljubeljem. Uničevali smo vse, kar je služilo okupatorjevi vojni industriji. Po uspeli akciji v Lomu pri Tržiču smo se utaborili v gozdu tik nad Veliko Poljano. Drugo jutro smo se odločili, da se premaknemo preko Javorniškega sedla v gozdove Konjščice. V dolinah

je bilo še vse zavito v meglo, ko me je poklical tovariš komisar Lado ter mi naročil, naj vzamem še enega tovariša in naj pregledam pot, po kateri smo se nameravali premakniti, predvsem pa Javorniško sedlo. Izbral sem Ljubljančana Buldka. Oprezno sva zapustila taborišče ter se s puško, pripravljeno na strel, bližala Javorniškemu sedlu. Korak za korakom sva se bliža cilju, prisluškovala in v loku obšla sedlo. Ko sva se temeljito prepričala o varnosti, sva šla do cilja. Nemcev ni bilo videti nikjer, ostali so samo sledovi za njimi. Stezice, ki so vodile preko sedla, so bili na gosto posuli s suhimi vejami. Prejšnjo noč je bila tu močna sovražna zaseda in pokanje vej naj bi jo opozorilo, če bi se bližali partizani. Zadovoljna sva se vračala proti taborišču. Prepričana, da ne bova naletela na sovražnika, sva si po lovsko oprtala puški in se pomenkovala med seboj. Še oster ovinek, potem pa kratka vzpetina in bila bi v taborišču. Toda glej! Za ovinkom na jasi je kakih 10 m pred nama sedela gruča kakih 30 »zelencev«, ki so počivali. Kakor ukopana sva obstala. Ni bilo časa za premišljevanje. Eden izmed Nemcev je vstal in rekel: »Kleine, komm, komm!« Sam ne vem, kdaj sem snel puško z rame, nameril v gručo in sprožil. V trenutku sva se obrnila in se pognala v strmino proti vrhu Storžiča. Komaj sva napravila nekaj korakov, se je usula za nama toča krogel. Ropotalo je, kot da bi orehe stresal. S puško, pripravljeno na strel, sva premagovala strmino ter tik pod vrhom Storžiča dosegla greben. Previdno sva se začela spuščati po pobočju misleč, da obideva Malo Poljano in se tako vrneva v tabor, iz katerega sva krenila v patrolo. Počasi sva se spuščala po skalnem pobočju. Tu pa tam se je sprožil kamen, ki je votlo odmeval po grapah proti dolini. Sonce se je s poslednjimi žarki poslavljalo, potem pa utonilo tam nekje za Jelovico. Mrak je počasi legal na zemljo, ko sva se utrujena približevala Karničarievi koči, stoječi na planini v jarku pod vrhom Storžiča. Od koče so prihajali glasovi in pričali o življenju v njej. Toda teh glasov je bilo čimdalje več. »Naši niso tako neprevidni, da bi tako kričali,« sem dejal. Kmalu sva zagledala pred kočo gručo golorokih ljudi, ki so se glasno pogovarjali. »Pomakniva se še bliže, morda so naši,« mi je rekel tovariš Buldek. Previdno, s puško preko rame, sva se začela spuščati po zadnjem pobočju proti koči. »Švabi so!« sva ugotovila oba naenkrat. Govorica jih je izdala. Tudi oni so naju opazili. Njihovemu »haltu« so sledili streli. Nizko sklonjena sva jo ubrala po najbližji stezici nazaj proti vrhu Storžiča. Na poti sva našla še oba brata Miheliča, partizana naše čete in skupno z njima smo okrog polnoči dosegli vrh Storžiča. V železni skrinjici, ki je na vrhu, je bila spominska knjiga, v katero smo zapisali obisk partizanske patrole. Pred nekaj urami pa je vrh Storžiča obiskala nemška patrola in tudi svoj obisk zapisala v knjigo. Noč je bila svetla, zato smo takoj nadaljevali pot. Namenjeni smo bili obiti Javorniško sedlo ter nadaljevati pot proti Konjščici. Krenili smo z gorske stezice ter jo ubrali po strmem pobočju proti jezerski strani. Previdno smo se spuščali po ruševju, potem pa proti jutru hitro obšli nevarno pobočje Javorniškega sedla. Jutranja megla se je umikala prodirajočim sončnim žarkom,

ko smo se ustavili v četnem skladišču hrane. Tu smo se dodobra podprli ter čakali na vezo.

Tistega dne, ko sva krenila v patrolo, se je po strelih, ki so padli pod Storžičem, četa umaknila nad vas Lom ter krenila prek Javorniške planine v notranjost Konjščice. Tudi njim je primanjkovalo hrane. Že drugi dan potem, ko smo dospeli v skladišče hrane, smo zaustavili tovariša Srako, intendanta čete, ki je z nekaj borci prišel po hrano. »Kaj vaju niso ubili?« je bil intendantov prvi pozdrav. »Kakor vidiš, še ne!« mu je odgovoril vedno veseli Buldek. Naložili smo hrano ter skupno krenili proti novemu taborišču čete. Tu nas je čakal prisrčen sprejem ostalih tovarišev, saj so naju imeli že vsi za mrtva. Po treh dneh sva se zopet vrnila v četo.

Tiste dni so Nemci kakor stekli psi sledili takrat še redkim partizanskim enotam. Preden so poslali divizije sovražne vojske na vzhodno fronto, so jih preizkusili v bojih proti partizanom. Hajkali so vsak dan, taborili v gozdovih, postavljali zasede na vseh prehodih, preoblačili so se v partizane, vse z namenom, za vsako ceno uničiti partizansko gibanje v Karavankah, ki je zajemalo vsak dan širši obseg. Prav v tem času je prišel na Gorenjsko tudi Kranjčev bataljon (II. grupe odredov) ter se v težkih borbah prebil preko Karavank na Koroško in potem dalje proti Štajerski. V dolinah so se pojavili letaki, ki naj bi sporočili ljudem, da so pobili vse bandite do zadnjega. »Sedaj je čas, da nastopimo,« nam je dejal tovariš komandir Črto. »Pokažimo jim, da lažejo!« Patrola šestih tovarišev je krenila z vrha Karavank do Šmarne gore; tu je uničila v zasedi pri Šmartnem pod Šmarno goro motoriziranega kurirja. Vračajoč se v Karavanke je napadla okupatorski postojanki v Vodicah in Cerkljah, likvidirala nekaj okupatorjevih plačancev ter se še isto noč vrnila v gozdove Karavank. Akcija je sledila akciji. Uspešni napadi na sovražnikove postojanke so se vrstili dan za dnem. Uničena je bila močna sovražnikova patrola v sedlu Kal pod Kofcami, razbili smo sovražnikovo ofenzivo na Jelovico. Kolona, ki se je pomikala po glavni cesti proti Jelovici je na Bistriškem klancu pri Podbrezjah naletela na našo zasedo. Prednjo stražo smo pustili mimo, kolone vojaštva so se valile naprej. Lep osebni avto se je počasi pomikal proti nam. Mitraljezec Mlakar Stane ga je napeto spremljal. Vžgal je! Pol metra pred avtomobilom se je dvignil prah, dobro je pomeril. Trenutek pozneje je avto sam zapeljal v snop krogel. Šofer, komandant kolone in 2 policista so bili ubiti. Avto se še ustaviti ni utegnil, ko je bil že tovariš Perko Janez pri njem. Razbil je vrata, pobral orožje in vojaško torbico ter se pod našim ognjem spretno umikal. Četa je z akcijo dobila svojo prvo brzostrelko, v torbici pa je bil točen načrt sovražne ofenzive proti partizanskim enotam na Jelovici. Po uspešno izvršeni akciji smo se vrnili proti gozdovom Karavank. Pot nas je vodila preko Kala, Kofc, planine Šije, Pungrata na Dolgo njivo. Tu smo se zadržali nekaj dni, napravili nekaj akcij na Koroškem, potem pa nadaljevali pot na Konjščico.

Pred nami je bila akcija, da v Smukovem mlinu pri Retnjah pod Tržičem dobimo živila. Že popoldan smo krenili. Nad Veliko Poljano pod Storžičem smo v gozdu pustili vso odvišno opremo, nato pa smo se začeli hitro spuščati po pobočju Storžiča v dolino. Ob mraku smo zapustili gozdove. Krenili smo med njivami in vrtovi. Bila je že trda noč, ko smo bili na cilju. Proti jutru smo se vračali z obloženimi nahrbtniki proti Storžiču. Z nami so bili v akciji komandir čete v II. bataljonu Kokrškega odreda Perko Janez, njegova dva brata, intendant čete tovariš Teran Stane ter komisar tovariš Skapin Lado. Noč se je nagibala h kraju, ko smo prešli glavno cesto Kranj—Tržič in se podali v Uden boršt. Doseči ga moramo še preden se zdani, si je mislil sleherni borec. Mrak se je redčil, ko smo se bližali Udenborštu. »Danes preko dneva ostanemo tu v gozdu, zvečer pa napravimo še eno akcijo v Dupljah,« je dejal komandir Perko Janez. Sam je bil namreč tu domačin kakor tudi še več drugih borcev naše čete. »Saj ni v bližini nobene sovražne vojske razen nekaj žandarjev,« je še dodal tovariš Janez. Borci so odložili polne nahrbtnike in polegli. V bližnjem zvoniku je odbila pol dveh popoldan, ko se je četa prebudila. Dolga in naporna pot je slehernega borca utrudila tako, da je zaspal takoj, ko se je ulegel. Brez skrbi, kakor da se okrog nas ne dogaja nič, smo poslali v več smeri patrole, da raziščejo teren. Sonce je neusmiljeno žgalo, le tam proti Stolu so se grmadili oblaki in obetali dež. Visoka praprot in valovit teren sta nam onemogočala, da bi lahko spremljali kretanje patrol. Obe sta izginili v goščavi. Komaj sta napravili nekaj sto korakov, so zaropotale brzostrelke. Prva patrola se je vrnila in za njo tudi druga. »Nemci, obkoljeni smo!« je dejal nekdo iz patrole. Kratka povelja so rezala napeto ozračje in že smo v strelcih krenili proti Tržiču. Previdno, s puško pripravljeno na strel, smo se pomikali naprej. Še nekaj sto korakov nas je ločilo od roba gozda, ko smo naleteli na sovražnika. »Prebijmo se proti Kranju!« je zapovedal komandir Janez. Kolona 64 borcev je spremenila smer. Ubrali smo jo nazaj v smeri Kranja. Mrak je že legal na zemljo, ko smo dospeli do proge Kranj—Tržič. Tudi tu nismo uspeli prodreti. Poizkusili smo v smeri proti Dupljam, toda tudi tu je bil rezultat isti. Nekoristno zaletavanje v sovražni obroč smo drago plačali. Udenboršt je bil obkoljen. Celotni 18. nemški policijski lovski polk (preko 6000 mož) je z vseh strani pritiskal in zoževal obroč okrog 64 borcev II. bataljona Kokrškega odreda. Začelo je deževati, debele kaplje so enakomerno padale. Vso noč smo se poizkušali prebiti, toda povsod smo bili odbiti. Rafali brzostrelk in mitraljezov ter detonacije bomb so neprenehoma rezale ozračje. Jutro smo dočakali tik poleg sovražnega obroča, trdno odločeni, da še tu poizkusimo prebiti sovražne klešče. Enakomerno padanje dežja je motilo le zamolklo kašljanje, tu pa tam oster žvižg sovražnika, ki so se klicali med seboj. Proti jutru je dež ponehal. Med rahlimi obrisi smrek smo opazili pod naprej pomaknjeno čelado grd kozav obraz sovražnika. Nizko sklonjen naprej, z naperjeno brzostrelko se je pomikal naravnost proti nam. Še nekaj korakov in stopil bo na našega prvega borca. Tovariš Mlakar Stane-Cveto se je narahlo okrenil, s pogledi

smo se pogovorili. Kratek šum, tovariš Cveto se je dvignil, v jutranjo meglo je odjeknil strel, kozavi obraz se je še bolj spačil, telo je zamolklo padlo na rosno trato. Sledilo je divje streljanje vseh vrst orožja, rafali mitraljezov so orali zemljo, detonacije bomb so lomile drevje, vmes pa se je mešalo divje sovražnikovo vpitje. Naše krogle so zadevale v živo. Mokre čelade sovražnika so se svetile v jutranjem soncu, ni in ni jih hotelo biti konca. Počasi smo se umikali proti sredini gozda. Ranjeni borci so se le s težavo premikali za nami, na položajih pa je obležalo precej naših mrtvih tovarišev. Divje vpitje sovražnih hijen je odmevalo od vseh strani. Mine so neprestano žvižgale in udarjale med borce. Tovariš Belček se je smrtno zadet zrušil. Okrog 35 borcev, od teh že več ranjenih, se je trdovratno upiralo z vseh strani prodirajočemu sovragu. Po srditi borbi s sovražnim mitraljeskim gnezdom smo zopet izgubili več tovarišev. Četa se je razbila na več skupin, zmanjkovalo nam je municije. Umikali smo se po položnem pobočju preko cvetoče ajdove njive v sosednji breg. Dolgi rafali sovražnih mitraljezov so kosili med borci. Noga mi je omahnila pod kolenom. Poleg mene je smrtno zadet obležal tovariš Konrad, malo niže pa tovarišica Ančka in tovariš Čiba. Vsepovsod so orale mine, ki so oglušujoče trgale zemljo. Organiziran odpor je ponehal. Municije ni bilo več. Toča min in bomb je napravila svoje. Od 64 borcev so se rešili le trije.

14. in 15. september 1942 pomenita nepozabno, krvavo tragedijo. Udenboršt, del slovenske zemlje, prepojen s krvjo mladih slovenskih borcev, bo ostal svetal vzgled heroizma vsem našim bodočim pokolenjem!

Samo valeči se ogenj je pričal, da se je na tem mestu zgodilo nekaj strašnega. Polagoma je padal mrak na Udenboršt. Nastala je turobna tišina. Kri borcev Kokrškega odreda pa je pozivala preostale partizanske enote k neizprosni borbi za dokončno uničenje prokletega sovražnika!

O JUNAŠKEM POHORSKEM BATALJONU

Junaška borba in tragedija Pohorskega bataljona januarja 1943. leta pomeni enega najpretresljivejših in najsvetlejših primerov junaštva v dneh naše narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije.

Mede Rudi-Groga, prvoborec iz Strahinja in njegova žena Pavla-Katarina, ki sta v juliju 1941 zapustila dom in se pridružila prvim gorenjskim partizanom, sta v letu 1942 prišla z II. grupo odredov na Štajersko.

V naslednjem povzamemo nekaj odlomkov iz knjige Franceta Filipiča »Pohorski bataljon«, ki je bila izdana ob 10-letnici poslednje borbe tega bataljona. Knjiga opisuje na podlagi zgodovinskih virov in pričevanj Pohorski bataljon od njegove ustanovitve do tragičnega konca 8. januarja 1943 na Osankarici na Pohorju. V tej borbi sta junaško padla Rudi Mede-Groga kot komandant bataljona in njegova žena Mede Pavla-Katarina, komandirka ženskega voda v Pohorskem bataljonu, proglašena leta 1953 za narodnega heroja.

POHOD II. GRUPE ODREDOV NA ŠTAJERSKO

30. marca 1942 je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdalo naredbo, s katero so bile vse slovenske partizanske enote povezane v štiri grupe odredov. 29. aprila je bila formirana II. grupa odredov, ki je v

kasnejših mesecih odigrala odločilno vlogo v razvoju osvobodilnega gibanja na Štajerskem.

Takrat je bila organizacija partizanskih odredov že zelo močno utrjena, a vendar je bilo prav tisto razdobje, ko je bil ustanovljen Pohorski bataljon, za slovenske partizane izredno težavno. Vemo, da je trajala od 16. julija vse do 4. novembra 1942 velika italijanska ofenziva na osvobojeno ozemlje in vzporedno z njo tudi nemška ofenziva na Gorenjskem, v kateri je sodelovalo blizu 7000 nemških vojakov. II. grupa odredov, ki jo je poslal z Dolenjske Glavni štab v pomoč osvobodilnemu gibanju na Štajerskem, je bila na svoji poti preko Gorenjske in Štajerske zapletena v skoraj neprestane, izredno hude boje.

Med štirimi bataljoni II. grupe odredov, ki so se prebijali preko Gorenjske na Štajersko, je bil tako imenovani »Kranjčev bataljon«. Sprva se je imenoval pravzaprav »Jankov bataljon« po komandantu Janku Starihi. Ker ga je Poglajen — Kranjc pripeljal na Štajersko, se je pri oznaki bataljona bolj uveljavilo drugo ime. Politkomisar tega bataljona je bil Jože Menih — Rajko Knap, poznejši politkomisar Pohorskega bataljona. Kranjčev bataljon se je po nemški ofenzivi na Jelovici odcepil od II. grupe odredov in umaknil s področja Jelovice čez Savo na Karavanke, se nato preko Karavank prebil na Koroško in šel mimo Pece na Štajersko. S te poti je ohranjen nadvse zanimiv bataljonski dnevnik.

Ko je krenila II. grupa odredov iz okolice Višnje gore na Štajersko, je štela v borbi na Jančah 513 ljudi. Stari borci pripovedujejo, kako mogočen je bil pogled na tako veliko skupino partizanov, ki so bili že kar cela vojska, in kako presenetljiva sta bila red in disciplina med toliko množico. Komandant Franc Rozman-Stane je znal ustvariti s svojimi izrednimi organizatorskimi sposobnostmi in z bogatimi izkušnjami iz španske državljanske vojne vojaško formacijo, v kateri je bila morala na višku. Rozmanovo delo je odlično dopolnjeval kot politični komisar Dušan Kveder-Tomaž.

II. grupa odredov se je že maja meseca skušala prebiti pri Litiji čez Savo na Štajersko. Spopadla se je na Jančah. Prehod pa ni uspel in vsa grupa je morala nastopiti dolgo pot preko Notranjske in Gorenjske na Štajersko. To pot, ki je bila polna neizmernega trpljenja in neprestanih borb, nam opisuje vrsta partizanskih piscev. V teh zapiskih srečavamo imena Groge, Rajka, dr. Mroža, Sulca, Gustla, imena partizanov, ki so se proslavili v borbah Pohorskega bataljona. Govorijo o junaštvih mitraljezca Silva, partizanki Katarini. Vsi ti so šli, zvesti klicu Partije, s Kranjčevim bataljonom na pomoč osvobodilnemu gibanju na Štajersko, šli tja, kjer je slovenski človek preživljal najtežje razdobje v svoji zgodovini. Kako veličastne dogodke vsebujejo skope vrstice Kranjčevega dnevnika! Borbe in pohodi in spet borbe in pohodi, eno samo veliko hrepenenje, čimprej doseči cilj, ki je postavljen, čimprej se prebiti na Štajersko. Zapiski Kranjčevega bataljona obsegajo julij in avgust 1942. Zlasti lepo je opisana pot skozi Koroško in veselje zavednih Koroščev ob prihodu bataljona. — V dnevniku najdemo tudi datum 26. avgust. Pod njim je zapisano, da se

je bataljon vzpel na Ojstro planino pri Fužinah, potem pa krenil preko Črne in Koprivne na Podpeco. Na Lužah je bila postavljena nemška zaseda in druga na Koprivniku.

Toda Kranjčevega bataljona nič ni moglo zadržati. Štajerska je bila blizu, blizu cilj potovanja.

Rojstvo Pohorskega bataljona

Jedro II. grupe odredov je prispelo konec avgusta na Dobrovlje. — Komandant Rozman-Stane in politkomisar Kveder-Tomaž sta sklicala vse štajerske partizane. Prišlo jih je mnogo in vrsta šotorov je bila postavljena v gozdnem taborišču. Okrog njega so se plazili gestapovski vohuni. Poskusili so zastrupiti bližnje studence, a partizani so jih pognali v beg.

Vsi, na Dobrovljah zbrani partizani, so bili popisani. Kveder-Tomaž je sezname stlačil v steklenico in jo zakopal. Po osvoboditvi jo je izkopal in danes so seznami v Muzeju narodne osvoboditve.

Na Dobrovljah so sklenili, da vse partizane na Štajerskem razdelijo v štiri bataljone. Eden od ustanovljenih bataljonov je dobil ime Pohorski bataljon. Jedro tega so tvorili borci prejšnjega Kranjčevega bataljona, s katerim sta prišla tudi Medetova. Groga je bil postavljen za komandanta bataljona.

Pohorskemu bataljonu so bile priključene tudi čete, ki so do tedaj samostojno operirale na Pohorju, med njimi tudi Šaleška četa. Združitev čete z bataljonom je opisal Franc Zalaznik-Leon, preživeli borec Pohorskega bataljona, takole:

Ko sta se enoti združili, se je borcev lotilo nepopisno veselje. Komandant Groga se ni mogel dovolj načuditi, ko je videl pred seboj borce iz Šaleške doline, večinoma mlade, rdečelične, dobro oblečene in obute, vendar slabo oborožene, saj so imeli samo 14 pušk, a ostali pištole. — Borci iz bataljona so bili dobro oboroženi in so takoj razdelili nekaj rožja med prišlece. Tem, ki so prišli preko Gorenjske, se je poznalo trpljenje prestanih pohodov, bili so izčrpani, bledi, strgani, skoraj bosi in ušivi; kot velika nadloga jih je mučila še srbečica. A kakor so bili bedni po svojem zunanjem videzu, so bili ponosni in neupogljivi in, če so borci Šaleške čete pripovedovali več o diverzantskih in ekonomskih akcijah in o likvidacijah domačih izdajalcev, so se oni menili o samih velikih spopadih z Nemci in o zasedah, skozi katere so se morali prebijati. Ves dan so prepevali tako glasno, kakor da ne bi bilo treba več konspiracije. Čutili so se zelo močne, saj so imeli celo štiri mitraljeze.

Še isti dan smo se pričeli razgovarjati o tem, da bi bilo treba bataljonu čimprej priključiti tudi Ruško četo. Dan je naglo potekal v medsebojnem spoznavanju. Kako naglo so se sprijateljili borci, ki so se srečali prvič v življenju. Koliko izrazitih osebnosti je bilo v skupini, ki je prišla preko Gorenjske! Rudolf Mede-Groga, velik, miren mož, njegova drobna, črna žena Pavla-Katarina, svetlolasi, vedno tako veseli in vedno navdušeni politkomisar Jože Menih-Rajko Knap, tu sta bila Gustl Vresk iz Trbovelj,

komandir čete, in njegova žena Tončka; tu je bil Čebularjev Zdravko-Rado iz Mislinja, ki je pozneje v taborišču poslušal radio in pisal radijska poročila, in dr. Dušan Mravljak-dr. Mrož, kakor so mu pravili zaradi njegovih velikih brkov, ki je bil hkrati zdravnik za telo in duha. Kakor ti je spretno obvezal rano, tako te je znal opogumiti s svojim zgledom predanega komunista in s svojo dobro, toplo besedo. Med vsemi je vzbujal posebno pozornost čokat partizan, vodnik Bukva z Dolenjskega, okoren in tršat, toda sijajen borec, kakor so fantje iz Šaleške čete lahko kmalu spoznali. Prav tako je bil vodnik tudi sloki in mirni Maks Kunaver-Sulc, doma z Dobrave pri Ljubljani, ki je edini preživel usodno borbo 8. januarja 1943. Vseh nekdanjih članov Kranjčevega bataljona, ki so se združili s Šaleško četo, je bilo nekako 25.

Komandant bataljona Rudolf Mede-Groga je bil zelo visok in močan človek. Rodil se je 17. aprila 1909 v Strahinju in rastel v revni delavski družini. Njegov oče je bil po poklicu zidar, mati gospodinja. V svoji mladosti se je posvetil najprej bičarski obrti. Ker ta posel zanj ni bil primeren, si je poiskal službo v tovarni Semperit v Kranju. Tamkaj je bil zaposlen vse do svojega vstopa v partizane, 26. julija 1941. Tedaj je odšla z njim tudi žena Katarina-Pavla Mede, rojena Sajevic. V ogorčenih borbah na Gorenjskem, Dolenjskem in potem na Štajerskem sta vedno delila skupno usodo. Ob odhodu v partizane sta zapustila doma hčerko Fenjo, staro pet let.

Pavla Mede-Katarina se je rodila leta 1920 v Strahinju. Kakor njen mož je bila tudi ona neustrašena borka. Ženske je mnogokrat spodbujala s tem, da jim je pripovedovala o svojih borbah. Učila jih je tudi, kako naj ravnajo z orožjem. Zanimivo je, da je bila v borbi vedno zelo vedra in kljub odločnosti in trdnosti na videz vesela, kar je zelo ugodno vplivalo na vse, ki so bili z njo. Skrbela je za hrano ranjencev. Zelo rada je imela 13-letnega Šarhovega sina Vančka, ki je bil skoraj vedno pri njej. V svojem možu v partizanih ni videla zakonskega druga, temveč le tovariša in soborca.

Kmalu nato se je tudi Ruška četa priključila Pohorskemu bataljonu, ki mu je bila ob ustanovitvi dodeljena. Snidenje s Pohorskim bataljonom opisuje ena od preživelih bork takole:

Na dogovorjenem mestu pod Planinko sta nas čakala kurirja. Še malo in bili smo na mestu, v taborišču Pohorskega bataljona. Fantje in dekleta so nas veselo pozdravljali in nam prijateljsko stiskali roke. Vse križem so nas spraševali in mi smo odgovarjali. Spoznali smo Katarino, komandirko ženskega voda. Njen vod se bo okrepil kar za štiri borke. S svojimi mežikajočimi očmi nas je motrila, kot da bi presojala našo borbenost. — Spoznala sem Volgo, Vejico, Mico, Pepco, Tončko in druge. Stali smo v krogu, okoli nas pa se je zbiralo čedalje več borcev. Kamor sem uprla pogled, povsod prijazen nasmeh. V razgovoru je nekdo omenil, da je komandant Stane v bataljonu že od sinoči. Z očmi sem iskala med obrazi in se spraševala, kdo bi utegnil biti Stane. Bilo je več fantov, visokih in plečatih, toda med njimi ga ni bilo. Tedaj nenadoma nekdo vzklikne: »Stane

prihaja!« Vsi smo na mah utihnili in se obrnili v smer, od koder so prihajali komandant Stane, komandant bataljona Groga, politkomisar Rajko in stari Šarh. Ta si je zadovoljno gladil svojo srebrno brado.

Medtem je bil Stane že med nami. — Toda ta ni bil visoke, plečate postave, temveč majhen mož ukrivljenih nog, ozkega obraza, ki ga je podaljševala kozja bradica. Oblečen je bil v sivo vojaško uniformo, obšito s kožnimi zaplatami. Nosil je partizansko čepico, na kateri se je bleščala peterokraka zvezda s srpom in kladivom. Čez ramena mu je visela ruska brzostrelka z okroglim šaržerjem. Ko je podajal vsakemu borcu svojo drobno, a jekleno roko, jo je stisnil v topel in iskren pozdrav. Majhne oči so ostro prodirale izpod košatih obrvi globoko v dušo, na ustih pa mu je ležal prijazen nasmeh. To je bil torej slavni komandant Stane, o katerem smo že tolikokrat slišali! Spraševal nas je vsevprek, zanimala ga je vsaka najmanjša podrobnost. Veselo se je smejal in šalil.

Po obilni južini, ki nam jo je pripravil kuhar Petruška, je Groga sklical zbor. Prejšnje vrvenje, ki je vladalo ob našem prihodu, je utihnilo. Stali smo v zboru mirno. — Politkomisar Rajko je prebral povelje štaba II. grupe odredov o formiranju Pohorskega bataljona. Sledil je govor komandanta Groge, a nato je govoril on — Stane. Bil je kratek, jedrnat. Ob njegovih besedah se je začrtala na obrazih borcev predanost in prešinjala jih je tista borbenost, ki jih je pozneje vodila skozi vse težke pohode na Pohorju vse do njihovega junaškega in tragičnega konca.

Poslednja borba Pohorskega bataljona

O poslednji borbi Pohorskega bataljona je mnogo znanega. A kljub vsemu pričevanju, kljub vsem podatkom, ki so nam danes na razpolago, je vsa borba zavita v skrivnostno tenčico. Za tistimi okopi na planoti »Pri treh žrebljih«, med tistimi zemljankami, ki je bilo v njih tako toplo in domače, je obležalo petinšestdeset razmrcvarjenih trupel. Dva dni so hodili Pohorci od vseh koncev in krajev gledat trupla in polni groze so iskali med otrplimi mrliči znane obraze.

Da, tam je ležal na pol zakopan v snegu stari Šarh. Njegov obraz, kakor nam je še danes ohranjen na fotografiji, je miren in častitljiv. — Dobojeval je svojo veliko borbo v življenju, borbo z avstrijskimi orožniki, ki so ga, ubežnika s soške fronte in člana zelenega kadra, iskali po vsem Pohorju. Dobojeval je borbo z eksekutorji, ki so ne samo enkrat prišli za stare Jugoslavije k njemu, ko ni zmogel odplačevanja dolgov, borbo s političnimi nasprotniki, ki jih je imel premnogo v dolgih letih svojega političnega udejstvovanja. Dobojeval je svojo borbo z nemškim okupatorjem, pred katerim je že enainštiridesetega leta tako pogumno razgalil svoje prsi. In dobojeval je svojo poslednjo borbo s samim seboj, z usedlinami iz preteklosti, s svojim nežnim hrepenenjem po ženi in otrocih, ki ga je v partizanih včasih komaj premagoval, s svojo nezaupljivostjo, s svojimi dvomi in iskanjem.

Ob starem Šarhu ležita dva od njegovih treh otrok. Ležita s tako začudenim izrazom na licih, kakor da še prav ne moreta verjeti, da se je njuna mladost tako rano končala.

Nekje blizu leži Silva Breznikova, ki je nekoč tako junaško odgovarjala Ribiču in Leonu in Donu, ko so iskali njenega brata. V borbi jo je bilo treba pogosto opominjati, ko je stoje šla na juriš in je njena pogumnost mejila na samomor.

Morda nekje sama zase leži Namestnikova Sonja, tiho dekle, ki je sledilo svojemu mladostnemu tovarišu Jožku Knificu v partizane. Kako se je bilo to dekle v poslednji borbi, da so jo, že mrtvo, še sovražniki občudovali!

Mislinjčani so našli med trupli svoje domačine — Čebularjevega Zdravka-Rada in Prevolnikovega Ernesta-Miloša. Ernesta so poznali pod imenom Pubi, v njihovem spominu je bil kot droben, majhen fantek, morda razvajen, kako je tekal po trgu. Ljudje so se ga spomnili kot študenta. kot partizana, kako je prihajal v hiše in razlagal, da se je treba boriti in verovati v svobodo. Zdaj je ležal tu, oškropljen s krvjo, in z osteklenelimi očmi.

Tudi doktor Mravljak s svojimi košatimi brki, s tako resnim izrazom, leži tam. 3. aprila 1942 so mu Nemci ustrelili brata, španskega borca, zdaj, po desetih mesecih, mu je tudi on sledil v smrt.

Med mrtvimi, najbrž v tisti poslednji skupini, ki se je skušala prebiti, leži veliki komandant Groga. Ali je zdaj, v smrti, kje blizu njega truplo komandirke Katarine, njegove žene?

Dva dni ležijo tam mrtvi, tretji dan pa jih morajo naložiti kmetje iz Lukanje na sani in jih odpeljati v Oplotnico. Nekatera trupla so skoraj povsem gola, oropana, oskrunjena.

V Oplotnici čaka kamion. 65 trupel naložijo nanj, že je čuti brnenje motorja, ki se užiga. Oplotniški vaščani strmijo za avtmobilom, ki se izgublja proti Mariboru. Pretreseni so od strahotnega pogleda na iznakažene obraze mrtvih.

Mrak je in avto z mrtvimi se približa Mariboru. Trupla odloži na dvorišču mariborske sodnije. Na istih tleh, kjer je bila prelita spet in spet dragocena kri talcev, se partizani odpočijejo, drugi dan pojdejo po isti poti kakor vsi talci pred njimi — proti Gradcu počivat v tujo zemljo.

V Gradcu se je ohranilo sporočilo s Centralnega pokopališča z dne 12. januarja: »65 neznanih trupel s Pohorja«.

Naj sedaj spregovori še Maks Kunaver-Sulc, edini preživeli borec iz bitke. Ohranjena nam je slika, kako ga Nemci zvezanega na bojišču zasliševajejo. S Pohorja je bil potem odpeljan v zapor in pozneje ustreljen. — Nemci so mislili, da bodo z njim pokopali pričevanje o junaštvih Pohorskega bataljona. Toda ni bilo tako. Preberimo si zapisnik iz muzeja NOB, ki so ga napisali v Slovenjem Gradcu dne 5. januarja 1952 pri Mihi Andrejcu, po domače Arnežniku v Šmiklavžu, št. 116:

»Okoli 7. junija 1943 so me Nemci odpeljali iz Slovenjega Gradca v Maribor. V Slovenjem Gradcu sem bil zaprt od aretacije 19. maja 1943. Strašno so me bili, ker so hoteli zvedeti od mene podatke o partizanskih voditeljih, s katerimi da sem imel zveze. V Mariboru so me zaprli na sodišču, v drugem traktu, soba št. 87. Dne 24. julija 1943 so me spremljali s sodišča na gestapo, kjer so me s pomočjo tolmača zasliševali.

Naslednjega dne, bilo je 25. julija 1943, so pripeljali ječarji v našo sobo doslej nepoznanega mi človeka, ki je bil visok in dolgoličen, to se pravi bolj suhega obraza. Nezaupljivost ga je prav kmalu minila. Z menoj je bil v celici tudi neki gozdar iz Ptuja in temu je začel skoraj brez vprašanja pripovedovati, kako ga je gestapo danes zasliševal. — Postal sem pozoren nanj, brž ko je začel pripovedovati o katastrofi I. Pohorskega bataljona, še posebno, ko je omenil znanega partizana Čebularja iz Mislinja in dr. Mravljaka-Mroža iz Šoštanja, ki sta prihajala večkrat na mojo kmetijo. Tako sem spoznal, da je novodošli naš, zaupanje se je povrnilo, razvil se je triurni pogovor, pravzaprav pripovedovanje človeka, ki je od vseh partizanov I. Pohorskega bataliona dne 8. januarja 1943 edini ostal živ. Ta človek je bil partizan Maks Kunaver, ki je prišel tega dne po večmesečnem zdravljenju iz sodnijske bolnišnice po zasliševanju na gestapu v našo celico. Takoj sem se vmešal v razgovor in se hotel prepričati, če je bil zares pravi partizan. Vprašal sem ga o Anici Popraskovi in njeni materi, o Francu iz Gaberk pri Šoštanju. O vsem sem se prepričal, vedel sem že itak vse o nesrečnem koncu I. Pohorskega bataljona, ker me je o tem še doma obvestil znani borec Kristl-Ulrih.

Največ smo govorili o poslednjem dnevu, ki ga je preživel bataljon, 8. januarja 1943. Kunaver je pripovedoval:

‚Že 7. januarja sta se iznenada pripeljala na smučeh mimo našega taborišča dva smučarja civilista. Izginila sta tako hitro, da ju nismo mogli ujeti. Zato je komandant Groga odredil, da se bomo naslednje jutro odselili drugam, ker smo sedaj izdani. Situacija pa se je v teku noči izpremenila, ker je ponoči zapadlo nekaj centimetrov snega. Zato je komandant spremenil načrt, saj bi naš celotni pohod v snegu kazal preveliko sled. Dobili smo ukaz o strogi pripravljenosti. Zaradi včerajšnjih dveh smučarjev smo se zares pripravili v jarkih, kot bi čakali na nemški napad. Bil je že dan, ko smo okoli osme ure zjutraj zagledali prve Nemce. Zatem so sledile nove in nove skupine, vse mimo nas, toda vse bliže in bliže. Zdelo se mi je, da gre mimo nas zadnja grupa. Tedaj pa se Anica Popraskova ni mogla več obvladati in je sprožila po Švabih prvi rafal, čeravno sem mislil, da to ni bilo potrebno. Borba se je začela. Komandant Groga je dal povelje, da mora vsak partizan ohraniti zase en patron, živega partizana ne smejo Nemci dobiti v roke niti enega. Nas je bilo z ženskami in otroki 65' — vsaj tako se mi zdi, da je Kunaver zatrjeval.

— »Od ranjenih in mrtvih je bilo na koncu bitke v bunkerju polno krvi. Jaz sem imel prestreljeno ramensko kost, obe stegni in prste obeh rok, ki so mi jih Nemci potem še bolj iznakazili, saj so me zdravili šest mesecev. S tako prestreljenimi udi se nisem mogel sam končati. Po bitki

so prišli kmetje s sanmi, naložili mrtve borce in jih odpeljali k cerkvi sv. Trije Kralji, kjer so jih naložili na vozilo, mene pa so živega dali na vrh ter odpeljali v Maribor. Odložili so me na sodišču.«

Poslednjo pričo I. Pahorskega bataljona sem poslušal od devete ure zvečer do enajste ure ponoči. Govoril je tudi o današnjem zasliševanju, kjer so ga Nemci vprašali, od kod imajo partizani orožje, ter da je to ‚rauberbanda'. Povedal je, da je bil organiziran že v stari Jugoslaviji. Pri poslednjem zasliševanju pa ni bil tepen, čeprav je na vprašanje odgovoril, da se bodo partizani borili do končne zmage.

Z gozdarjem sva sedela pri Kunaverju na postelji in poslušala, ko nas je iznenadil paznik. Poklical je kratko: »Kunaver Maks in Pajk Alojz, pripravita se! Ob pol devetih zjutranj gresta s transportom! Oblecita se, stvari pustita tukaj!«

Oba sta vedela, kam gresta. Dal mi je naslov iz Ljubljane. Beležnico so mi pozneje vzeli gestapovci na Dunaju. Naslov sem pozabil in ne vem, kje so v Ljubljani njegovi ljudje, da bi jim to sporočil. Naročal nam je, naj tedaj, ko bomo svobodni, povemo, kako se je končalo 8. januarja 1943 na Pohorju.

POHORSKI BATALJON

Na taborišče Pohorskega bataljona
obok azurni v soncu je sijal
kot iz kovine sinje lita krona
na pokoj jas, presekov in goščav.
Orjaške, kakor sveče ravne smreke,
bogato zasnežene, so mirno
nosile težke praznične obleke,
zamaknjene v tišino belo to.
Zdaj tu, zdaj tam odpre se ozka lina,
prikaže moški, ženski se obraz
in svetla radost veže in vedrina
mlado in staro jutranji ta čas,
tovariše kaljene in kovane,
v življenju, v smrti Domovini vdane,
junaški Pohorski naš bataljon.

Spoznali vse težave in tegobe
v pohodih so in v borbah do vrha.
Polni zgoščene notranje svetlobe
in dvignjenega, drznega duha
svobode so glasniki in soldati,
za smoter svoj nenehoma plamteč,
pripravljeni življenje žrtvovati
in, če le možno bi bilo, še več.
Od starca do otroka so vse vrste
prisotne v bratovski združitvi tej,
če danes ženske so morda bolj čvrste,
bodo pa moški jutri osorej!
V napadu in naskoku kakor v brani
je hraber, vešč in vztrajen s slavo obdani,
junaški Pohorski naš bataljon.

Častitljivo srebrno brado gladi
si oča Šarh in žmeri v sončni svit,
pri starih sabljah in pri gardi mladi
kot borec spoštovan in mož odkrit.
Kurirki dve se staremu smehljata.
Zdaj še sinovi so prišli se gret.
Trinajst, petnajst imata mlajša brata,
a brat starejši sedemnajst že let.
Končal je doktor jutranjo vizito;
kot človek in zdravnik je mož Mravljak,
drži, kar reče, kot da je pribito.
In ni edini v bratovščini tak.
Vsi za visoko so poslanstvo vneti,
boriti znajo se in pesmi peti;
tak slavni Pohorski je bataljon.

Čedalje bolj prijetno sonce greje,
na plano skoraj vse prikobaca,
živahno beseduje in se smeje
brezskrbno razigranega srca.
Obhodne stopajo in prednje straže
na mesta, stare vračajo se v stan.
Poveljnik Groga komaj se prikaže
z ženo, že komisar ga kliče v stran.
Krog žene, komandirke Katarine,
kot dobrodušnih čmrljev šumni roj
živahne se nabralo je mladine,
ko je zaključil svoj sestanek SKOJ.
Tak v borkah je kaljeni in kovani,
v življenju, v smrti Domovini vdani,
junaški Pohorski naš bataljon!

Predsnočnjim Harko, Čimžek-Bor in Žuti,
zdaj Silva, Sonja pojdeta od tod.
Poslavljata se še. Nihče ne sluti,
da izdajnik že sovragu kaže pot.
Opremljeni izdatno trije jaki
odredi bližajo se s treh strani.
Neslišni v mehkem snegu so koraki.
Najmanj dva tisoč mož, če več jih ni!
In že odredi, v strelce razpuščeni,
zasedejo vsak točno svoj rajon
v presekih in v goščavi zasneženi;
vse tiho gre, ker so brez mul in konj.
V plamenih borb kovani in kaljeni,
če je še čas, iz kleščˇpogubnih kreni,
junaški Pohorski naš bataljon.

Prihuljeno, pri zadržani sapi
se loku živemu primika lok,
vse bliže se sovražnik tihotapi.
Na tesno sklenjen je usodni krog.
Pri Pohorcih kipi vsevdilj veselo
razpoloženje. Nekaj kot gorest
se Groge za trenutek je prijelo,
ko pomočnik — namestnik Gustl Vresk
posluša, zmeraj trezen in preudaren,
kaj načrtuje Rajko, komisar.
Iz kranjskih Groga je prišel tovarn,
a Gustl je trboveljski rudar.
V plamenih borb kaljeni in kovani,
v življenju, v smrti Domovini vdani,
obkoljen Pohorski je bataljon.

V ta jasni dan, ki se iskri in sveti,
pomladno zadiši. Begoten tren
pobožа Grogo s toplimi obeti,
da ves se zdrzne kot iz sna zbujen.
Pomlad bo spet, jo čutiš, Katarinca? —
Ta hip iz brzostrelk zaprasketa,
zažvižga krog ušes pozdrav iz svinca
in Groga komandant že boj ravna.
K orožju, bataljon! Na položaje!
Že strelja s svoje postojanke vsak.

Postava črna tamkaj se zamaje,
spet zruši se fašist in pade vznak.
V plamenih borb kovani in kaljeni,
fašiste bij, uniči in razženi,
junaški Pohorski naš bataljon!

Na ženski vod se ogenj sredotoči,
od leve bije besno mitraljez,
v napad iz gošče roj fašistov skoči
in obleži — po dolgem in počez.
»Z zaupanjem v nas gleda Domovina,
fašizmu smrt, dekleta in žene,«
z zanosnim glasom vzklikne Katarina.
Ogromno jih je v borbi palo že.
Tam Sonja vrže bombo in zadene,
pravkar z zamahom novo zavihti,
ko valj krvi zagrne grudi njene
in brez besede mrtva obleži.
Kot levinje bore se naše žene,
v plamenih borb kovane in kaljene,
in z njimi ves junaški bataljon.

V skrbeh se Groga čez okop svoj sklanja
premišljujoč. Izhoda ni nikjer.
Vsak hip je udarnost bataljona manja,
fašistična pa raste, raste zver.
Umik bi možen bil samo ponoči.
Naj tvegam le presenetljiv naskok?
Vsaj v dvajsetkratni je sovrag premoči,
napadena sta levi, desni bok.
In koga naj postavim tam nasproti?
V strelivu ne v ljudeh rezerve ni.
Naposled se ga grozna slutnja loti:
napad v hrbet nam tudi še grozi!
»Predajte se, predajte, partizani!«
od tam kriče. — »Kdo? Mi?« Mi slavno znani
junaški Pohorski smo bataljon.

»Tovariši v naskok!« — ukaže rezno
in se požene ves svetal naprej,
slede mu v vrsto strnjeni železno
tovariši navdušeni brez mej.
Po zvestih borcih Groga se ozira.
V strahotnem tresketanju žanje smrt.
Joj, Katja! V glavo ranjena umira,
pogled poslednji njen je vanj uprt.
Tja plane. Mrtva mu v naročje pade.
Že je na čelu spet, preudaren, zbran.
Krog nje leže tovarišice mlade.
Skoraj ves ženski vod je pokončan.
V podvigih drznih tvojih je kaljena
umirala herojska naša žena,
junaški Pohorski naš bataljon.

»Naprej, zastava slave!« Garda mlada
in stara s pesmijo zavzema breg,
podpira vse naskakujoč in pada,
da kri zaliva v curkih prhki sneg.
Neznanska toča svinca od povsodi
junaški tolče bataljon. Bobne
odmeva v gozdu hrušč in trušč orodij.
Zdaj že poslednji borci se bore
in pesem zmeraj bolj in bolj pojema.
Pred smrtjo zadnji je obstal korak
in vsa je vedra bratovščina nema.
Vsem borcem kakor rodni oče drag
poslednji padel je poveljnik vrli.
Samo izdaja in premoč sta strli
junaški Pohorski naš bataljon.

Za hip ves kraj objame molk sneženi,
fašisti gledajo, kot da strme,
kako ljubezni in zvestobe genij
pozdravlja mrtvi bataljon molče.
In Domovina se ljubeče skloni
nad slednjim, ki leži tu v krvi tih,
in sleherni je v mrtvem bataljoni
občutil skozi smrt njen topli dih.
Šarh z dečki, Pašo, ki v azur se smeje,
ves hrabri roj v rubinih težkih ran
ta hip koraka v ritmu epopeje
v svoj večno jasni, večno živi dan.
Kot dal je kri za blagor očetnjave,
bo živel večno v njenih hramih slave
nesmrtni Pohorski naš bataljon.

Za čast in za svobodo Domovine
Leonida svoj hrabri voj ravna.
Poveljnik v borbi s premočjo pogine
in borci vsi do zadnjega moža.
To je bilo pri slavnih Termopilah
stoletij pet pred štetjem naših dni.
In v vaših ni slovenskih tekla žilah
nič manj herojska, nič manj žlahtna kri,
in kar sveta je svetlega, zadivi,
se vam, junaki, v slavi neminljivi.

Na kraju, kjer je stalo taborišče,
pokojno raste resa, trava, mah,
zaman popotnik grob junakov išče,
v tujini so razsipali njih prah.
Tišina se vrnila je v lesove.
In nad molčanje tihih temnih smrek
krog taborišča vsako noč priplove,
zamišljena v naš čas in v pozni vek,
polna človekoljubja in svetlobe,
nepomirljiva, smela misel dobe.

Dušan Feldin

KAKO SEM DOŽIVLJAL NARODNOOSVOBODILNO BORBO

Ko je aprila 1941. leta vdrl v naše kraje okupator, sem hodil v tretji razred gimnazije. Zaradi okupacije nisem mogel nadaljevati šolanja in sem se moral zaposliti kot železniški progovni delavec, čeprav nisem bil star niti šestnajst let. Nemci so kmalu zatem zaprli mojega očeta v šentviške zapore in življenje se mi je v kratkem času precej izpremenilo. Iz brezskrbnega dijaka sem postal delavec, ki sta ga kramp in lopata pri delu v poliški gramoznici ali na tržiški progi večkrat dodobra oznojila.

Doma so me vzgajali v ljubezni do domovine in od vsega začetka sem preziral okupatorje in obsojal njihovo nasilje, čeprav takrat še nisem mogel slutiti, kaj nam je in kaj nam bo še prinesla okupacija. Že v jesenskih mesecih prvega leta vojne sem začel zahajati s starši k Zaletelovim v Malo Naklo in k Ažmanovim v Naklo, kjer smo skrivoma poslušali radijske oddaje »Svobodne Jugoslavije«. Takrat sem se še bolj prepričal, da se moramo vsak po svoje boriti proti okupatorju. Posebno močno pa so vplivala name nemška grozodejstva v neposredni okolici, kot n. pr. borba trinajstorice na Okroglem, streljanje talcev na Bistriškem klancu in podobno.

S partizani sem se prvič srečal jeseni 1942 na Povljah pod Storžičem, ko sem tamkaj obiskal sorodnike. Samozavest in borbenost tistih partizanov, med katerimi sem nekatere tudi osebno poznal, sta me vsega prevzela.

Kakor večino gorenjskih fantov mojega letnika je tudi mene zajel nemški nabor v začetku leta 1943. Ker pa sem bil telesno precej slabo razvit, nisem bil rekrutiran in mi ni bilo treba v nemško vojsko.

Ker sem imel nekaj šol, sem kmalu napredoval od progovnega delavca do pisarniškega uslužbenca. Bil sem zaposlen v pisarni železniške postaje v Naklem. Najprej sem delal pod nadzorstvom svojega očeta, ki je bil že pred vojno na tem službenem mestu, pozneje pa sem bil samostojen. — Služba mi je omogočala, da sem budno spremljal vse dogodke, ki so se v tistih težkih časih okupacije dogajali v Naklem in v neposredni okolici. Skrivoma in včasih tudi predrzno sem odstranjeval in zbiral letake, s katerimi so nemške okupacijske sile objavljale množična streljanja talcev, požiganja vasi in druge ukrepe proti našim partizanom in njihovim svojcem. Podatke o nemških zločinih sem skrbno zbiral in hranil. Pri tem sem se zavedal, da opravljam važno delo, ker je treba ohraniti tudi pismene dokaze za nemška grozodejstva. Tako zbrano in skrbno čuvano gradivo sem po vojni oddal našim sodnim organom, deloma pa tudi muzeju NOB.

Posebno dobro se spominjam nekaterih akcij pri zbiranju podatkov in dokumentov. Poleti 1942 so Nemci objavili na posebnih rdečih razglasih ustrelitev desetih talcev v Dragi, med katerimi sta bila tudi okroglanski mlinar Peter Markovič in Kranjčan Stane Rant, ki je bil pred vojno član

športnega društva Slovan v Naklem. Poskušal sem na mnogih krajih, da bi prišel do enega izmed teh oglasov, dasi je bilo to početje nevarno in kaznivo, a se mi ni nikjer posrečilo, ker so bili lepaki izredno čvrsto prilepljeni. Sklenil sem besedilo dobesedno prepisati, pri čemer pa me seveda Nemci prav tako niso smeli zalotiti. Skrivoma sem prišel k Dvakovi ograji, kjer je bil nalepljen eden izmed omenjenih razglasov, in, ko sem se prepričal, da me nihče ne opazuje, sem prepisal nekaj besed in se odstranil. To sem ponovil vsaj dvajsetkrat, dokler ni bilo delo opravljeno. Še danes hranim prepis. Morda se zdi danes tako dejanje povsem nepomembno, tedaj, pred osemnajstimi leti, sredi vojne pa je bilo treba mnogo drznosti za takšne podvige.

Jeseni 1943 me je zalotila nemška žandarmerija na Dobravi, ko sem prilezel iz jame na Okroglem. Tam sem bil že prej večkrat. Stikal sem za ostanki trinajstorice in dobil dele pištole, celo pištolo, izpraznjene puškine naboje, dele granat, s katerimi so Nemci obstreljevali jamo, in nekaj propagandnega materiala, ki ga je imela trinajstorica s seboj. Nabrano sem po vojni oddal v muzej NOB, nekaj kosov granat pa hranim še vedno doma. Žandarmeristi so me seveda dobro poznali, ker sem bil uslužbenec na železniški postaji. Na srečo prav tedaj nisem v jami ničesar našel. — Kljub temu so me oklofutali, češ da iščem partizane.

V začetku 1944 je odšla večina Nemcev iz Naklega v veliko hajko na Primorsko. Ko so se vrnili, sta hotela dva policista poslati v Nemčijo večje pošiljke, verjetno naropane predmete. Takih stvari zaradi zračnih napadov ni bilo dovoljeno pošiljati in zato sem odklonil sprejem. Nemca sta se razburjala in zahtevala, da moram odposlati. V sporu, ki je nastal med nami, sem začel govoriti le slovensko. Nemca sta me vprašala, zakaj ne govorim nemško, jaz pa sem jima zabrusil, da nimam nobenega vzroka za to. Okrog ušes mi je priletela klofuta, da sem se zamajal, potem pa sta me odpeljala na občino, kjer sem bil zaslišan. Približno čez štirinajst dni sem dobil obvestilo o kazni. Plačati sem moral globo 40 mark (približno toliko je znašala moja mesečna plača), ker sem se upiral nemškim oblastvenim organom in ker nisem hotel kot uradna oseba govoriti nemški.

Sploh nisem znal brzdati jezika in sem zelo rad dražil Nemce. Tako je bilo tudi za 1. maja 1944. Prejšnji večer so po Gorenjski zagoreli številni kresovi, ki so Nemce jezili do onemoglosti. Malo pred tem so se policisti v Naklem hvalili, da so v hajki uničili in iztrebili partizane. Ko sem pred Pericem srečal skupino policistov, v kateri so bili tudi hrvaški volksdeutscherji, si nisem mogel kaj, da bi jih ne vprašal, kdo kuri kresove; ali ne morda tisti partizani, ki so jih oni pobili. Dobil sem dve takšni, da se dolgo nisem pobral.

Tako in podobno sem delal sprva povsem neorganiziran, lahko bi rekel, kar na svojo roko. Zaradi zaupanja v našo družino in službe, ki sem jo opravljal, so postali name pozorni terenski aktivisti v Naklem, predvsem Julka, žena Zaletelovega Franceljna, Poličarjev Pavel in drugi. — Vedeli so, da imam službene stike z nemškimi enotami, ki so bile v Naklem. Bili so tudi prepričani, da Nemci ne bodo tako pozorni name kot

na starejše, saj sem bil še mladoleten, pa so me vključili. Zlasti Julki sem dajal poročila o nameravanih premikih nemških vojaških enot, o njihovem številu, o skladiščih municije in podobnem. — Za potrebe obveščevalne službe sem z Julko zrisal tudi točen načrt utrdb in žičnih zaprek, s katerimi je bilo obdano Naklo.

Zaradi sodelovanja z omenjenimi aktivisti je postala name pozorna obveščevalna služba Kokrškega odreda, ki je operiral na tukajšnjem območju.

Prvič sem prišel v stik z obveščevalci Kokrškega odreda, oziroma obveščevalne točke »Poljana«, v začetku junija 1944 v bližni Mozgajevega mlina pri Retnjah pod Križami. Z obveščevalci te točke, tovariši Slavkom Jancem-Jurčkom, Nandetom Aljančičem-Matkom in Francem Mravljetom-Silvom smo se dogovorili, da bom opravljal naloge terenskega obveščevalca na področju Naklega oziroma Kranja. Področje obveščevalne točke »Poljana« je segalo v tistem času od Tržiča do Kranja. — Obveščevalna služba Kokrškega odreda je imela namreč na vsem svojem področju dobro in gosto razpredeno mrežo obveščevalcev in niti obveščevalne službe so segale v poslednjo gorenjsko vas, četudi so bile v njej močno utrjene postojanke okupatorja in domačih izdajalcev.

Na podlagi ustnih in pismenih navodil sem dnevno sestavljal in pošiljal poročila o premikih okupatorjevega vojaštva in policije ter belogardistov na območju Kranj—Naklo—Tržič. V Naklem je bil takrat štab policijskega SS bataljona skupaj z udarno četo SS policije. V Domu kulture, tedaj je bil še nedograjen, je bilo v kletnih prostorih centralno skladišče municije za nemške enote in postojanke bele garde na Gorenjskem. Po municijo so prihajale celo nekatere nemške in belgardistične enote iz Ljubljane. Municija in razstrelivo sta povečini prihajala v Naklo z vagonskimi pošiljkami. Ker sem bil v službi na postaji, sem imel točne podatke, koliko municije je prispelo v skladišče in kdaj. Neki policist, po narodnosti Hrvat, mi je redno prinašal podatke o oddaji streliva iz skladišča. Prav tako me je velikokrat obvestil, kdaj in kam se odpravlja SS policija v hajke proti gorenjskim partizanom. Vselej sem ob takih priložnostih takoj odhitel v najbližjo javko v Zadrago, na Breg, v Retnje ali v Pristavo pri Tržiču, kjer so se ob vsaki uri zadrževali obveščevalci. Nekajkrat sem oddal sporočilo tudi telefonično, kar je bilo dokaj drzno, kljub temu, da so bili na postajah tržiške proge zaposleni večji del Slovenci in so mnogi od njih aktivno sodelovali z NOB. Ti so nato oddali sporočilo po najbližji zvezi obveščevalcem Kokrškega odreda. Prav zaradi dobro organizarane obveščevalne službe so bile naše partizanske enote največkrat pravočasno obveščene, včasih še celo prej, preden je nemška vojska, SS policija ali bela garda krenila iz svojih postojank.

Vsak dan sem oddajal pismena poročila. Največkrat sem jih izročal delavkam, ki so se s popoldanskim vlakom vračale iz Kranja in jih je obveščevalna služba organizirala kot zanesljive kurirke. Doma so bile večji del iz Križev, Brega in Retenj. Tako so dnevna poročila prihajala po najkrajši poti v roke obveščevalcem Kokrškega odreda. Enkrat na teden

sem šel sam na javko oziroma na vezo, kakor smo takrat imenovali stike med obveščevalci in terenskimi delavci. Poročal sem kakšna je vojaška in politična situacija v Naklem in deloma tudi v Kranju, prejemal pa sem istočasno tudi podrobna ustna ali pismena navodila, kako naj izvajamo nadaljnje naloge in akcije.

V jeseni 1944 sem dobil nalogo, naj organiziram v Naklem obveščevalno skupino, ki bo lahko izvrševala tudi sabotažna dela. — Tako sem v oktobru zbral nekaj nakelskih fantov in začela se je živahna in dokaj drzna dejavnost. V skupini ni bil nihče starejši od 20 let. Najprej sem pritegnil Jožeta Strupija, nato pa postopoma še Križajevega Milana, Kopačevega Franca s Pivke ter Alojza Škulja iz Tržiča, ki je tedaj stanoval v Naklem, ter končno še Cestarjevega Ivana.

Skupina se je shajala pri meni v pisarni železniške postaje. Postavili so me za vodjo. Skladišče propagandnega materiala in streliva smo imeli v priročnem skladišču poleg postajnega stranišča.

Skupina je opravljala podobne naloge, kot sem jih prej sam, seveda v večjem obsegu in bolj načrtno. Dejavnost smo razširili še na zbiranje podatkov o kranjski industriji, ki je delala za okupatorja. Oče je bil takrat zaposlen na železniški postaji v Kranju. Skupaj z njim smo zbirali tudi podatke o železniškem prometu na Gorenjskem, posebno o kranjski postaji. Vse premike vojaštva po železnici in prevoze vojaškega materiala in surovin smo redno zapisovali in poročali o tem po najkrajši poti obveščevalni službi Kokrškega odreda in komandi gorenjskega vojnega področja. Organizirali smo tudi razširjanje propagandnega materiala in letakov Osvobodilne fronte in NOV na območju Naklega. Vodstvo nemške vojaške postojanke je bilo vsakokrat močno razburjeno, ko so se pojavili letaki po cestah in celo pred bunkerji in stanovanji, kjer je bila nastanjena SS policija.

V začetku decembra 1944 smo se začeli po navodilih tovariša Franca Mravljeta, ki je bil postavljen za šefa obveščevalne točke »Storžič« (prejšnja »Poljana«), pripravljati na sabotažne akcije v Kranju. Naučil nas je uporabljati tempirne svinčnike in sestavljati eksplozivni material (ekrazit in plastiko) v tako imenovane peklenske stroje.

12. decembra 1944 sta Strupi in Škulj razstrelila bunker na kranjski železniški postaji. Pri tej akciji je bil ubit en policist, dva pa sta bila ranjena.

10. januarja 1945 smo minirali hotel »Evropa« v Kranju, 20. februarja 1945 pa smo razstrelili oklopni vagon na kranjski postaji. — Pri zadnji akciji smo sodelovali vsi člani naše skupine, pri našem glavnem podvigu, miniranju Evrope, pa Strupi, Kopač in jaz.

Po načrtu bi morali minirati hotel že prejšnji dan, 9. januarja. Nismo pa vedeli, ali bomo lahko nemoteno prišli v poslopje, kajti razen gostinskih prostorov je bil takrat v stavbi tudi štab nekega nemškega vojaškega bataljona. Zato sta Strupi in Kopač natlačila v aktovko delovne obleke in odšla na ogled. V kavarno sta prišla, ne da bi ju kdo povprašal, kaj nosita v aktovki in kam sta namenjena. Strupi je opazil v kavarni vabilo na

Kameradschaftsabend (družabni večer), ki je bil naslednji dan. — Brez oklevanja smo sklenili, da se te zabave udeležimo tudi mi, samo da bomo namesto cunj zanesli tokrat v kavarno 9 kilogramov ekrazita — plastike, ki smo ga imeli že pripravljenega.

Z akcijo smo hoteli doseči predvsem moralen uspeh. Nemcem in domačim izdajalcem, ki so iskali moralno oporo le še v popivanju in ponočevanju, smo hoteli razbiti še zadnjo tolažbo, ki so se je oklepali kot utopljene slamnate bilke. Vedeli smo, da 9 kilogramov razstreliva ne more zrušiti petnadstropne stavbe in fizično uničiti golazni, ki se je tod zbirala.

10. januarja sem se pripeljal iz Naklega s popoldanskim vlakom. Na železniški postaji sta me počakala Strupi in Kopač. S Strupijem sva bila oblečena v nemški železničarski uniformi.

Do šestih smo se razgledovali po mestu. Tudi pred »Evropo« smo šli pogledat. Pred vrati je stal nemški vojak in skrbno motril prihajajoče goste. Ker smo se zanesli na nemške uniforme, smo se odločili, da kljub temu vstopimo.

Poprej smo še pod stolpom roženvenske cerkve montirali v razstrelivo dva tempirna svinčnika s polurno reakcijo.

Točno šest je bila ura, ko smo prestopili prag kavarne »Evropa«. Pripravljeni smo bili na vse.

Sprejeli so nas prijazno. Bržkone so mislili, da smo nemški železničarji. S Kopačem sva sedla k mizi pri vhodu, Strupi pa je malomarno položil aktovko s strelivom v kot na klavir, vrgel preko nje svoj dežni plašč in nato mirno prisedel k nama. V polomljeni nemščini je naročil »trikrat kavo« in polizani natakar je že odhitel dalje.

Ura je bila nekaj čez šest. Zunaj je bil že gost mrak. V kavarni in spodnjih prostorih hotela se je medtem nabralo že precej gostov. Vsi so govorili nemški, saj zavedni Slovenci takrat sem niso zahajali, najmanj pa na zabave, kakršno so pripravili Nemci tisti večer.

Natakar je prinesel kavo. Srebali smo jo počasi in pri tem oprezali po kavarni. Orkester je zaigral melodijo. Na plesišče so prihajali prvi plesalci.

Posrebali smo kavo in plačali. Kopač je primaknil bogato napitnino in natakar nam je na moč prijazno zagotavljal — v nemščini seveda — da jih bo zelo veselilo, ko spet pridemo.

Odšli smo. Skrbelo nas je, da ne bo prijazni in pozorni natakar pritekel za nami s Strupijevim plaščem in aktovko.

»Že odhajate, meine Herren?« nas je vprašal vojak pri vhodu. — »Služba«, sem iztisnil skozi zobe, ker sem bil ravno prvi. »Ja, ja, Dienst ist Dienst,« je prikimal trpko.

Zadihali smo sveži zimski zrak. Šele tedaj, ko je nekoliko popustila živčna napetost, smo občutili, da nismo tako hladnokrvni, kakor se nam je zdelo.

Niti deset minut ni več manjkalo do pol sedmih. Odšli smo proti železniški postaji. Ko smo bili pri Ogrizkovi hiši na Savskem bregu, se

je nebo nenadoma zasvetilo, takoj zatem pa je odjeknila v večer močna eksplozija. Pospešili smo korak. Na postaji smo sedli v tržičana in srečno prispeli domov.

Isti večer je prikorakala v Stražišče Prešernova brigada. Izvedla je uspešno vojaško in prehranjevalno akcijo, in to skoraj brez boja, ker je bila tisti večer nemška posadka v Stražišču močno oslabljena. Velik del vojaštva je namreč v tistem času zaman iskal po Kranju predrzneže, ki so razstrelili hotel »Evropa«.

Nemcem in domačim izdajalcem se dolgo ni posrečilo izslediti našo skupino. Po zadnji akciji, ko smo razstrelili oklopni vagon na kranjski železniški postaji, pa je bilo vse več znakov, da so nam ovaduhi za petami. Zato smo sklenili, da se umaknemo v gozdove. Najprej sva se umaknila midva s Strupijem, in sicer prve dni februarja. Konec februarja pa je Jože prišel še enkrat v Naklo, ker je hotel vzeti še nekaj obleke in revolver z municijo, ki ga je imel skritega doma. Bil je izdan. Nemški policisti so ga obkolili v domači hiši, ga ujeli in odpeljali v kranjske zapore.

Po štirinajstih dneh nečloveškega mučenja so Nemci tega hrabrega fanta fizično in moralno popolnoma zlomili. Štirinajst dni je junaško prenašal vse muke, ko so mu ruvali nohte s prstov na rokah in nogah; po štirinajstih dneh pa je popolnoma strt povedal imena članov naše skupine.

Šestnajst dni po aretaciji Strupija so Nemci aretirali še Škulja, Križaja in Kopača. Iskali so tudi mene, a takrat sem bil že v Kokrškem odredu. Po aretaciji so Nemci uprizorili »sodni proces«. Na javni razpravi 17. aprila v Kranju so prebrali že vnaprej pripravljeno obsodbo. Tovariša Strupija so obesili pred hotelom Evropa, Škulja ustrelili na križišču pred Kokrico, Kopača in Križaja pa so kot mladoletna — saj nista bila stara niti 18 let — obsodili na deset let zapora.

Od vse skupine sem ostal sam. Zavedal sem se, da sem kot edini, ki ni padel Nemcem v roke, poklican, da maščujem tovariše, zlasti Strupija in Škulja. V Kokrškem odredu sem bil borec v I. bataljonu, nato pa pomočnik mitraljezca v II. četi, zato sem bil prepričan, da bo kmalu dovolj priložnosti za maščevanje. Poveljstvo pa je odločilo drugače. Prav zadnje dni vojne je bila potreba po dobrih obveščevalcih izredno velika, saj se je bližal zadnji, odločilni obračun z okupatorjem. Zato so bili potrebni preizkušeni obveščevalci, ki so temeljito poznali teren in imeli stike z zanesljivimi ljudmi. Moral sem se vrniti na teren kot obveščevalec. Še preden je bil v Kranju proces proti Strupiju in tovarišem, sem že delal v obveščevalni točki Kranj, ki je operirala v Uden borštu.

Nemci so vedeli, da sem bil vodja skupine, ki je minirala hotel Evropa in so poskušali vse, da bi me dobili živega v roke. To bi se jim konec meseca aprila skoraj posrečilo. Na Cegelnici sem se, ves v gnojnih tvorih, da se skoraj nisem mogel premikati, skrival nekaj dni pri Bidetovih. Takrat mi je bila sreča mila in sem ušel nevarnosti. — Z vsakim nadaljnjim dnem pa je bila končna osvoboditev bližja in udarna moč nemške vojske manjša. — Končno smo le dočakali svobodo, jaz v Uden borštu kot obveščevalec Kokrškega odreda.

KNJIŽNICA OBČINE

ČP »GORENJSKI TISK« KRANJ